

Univerzita Karlova v Praze
Filozofická fakulta

Diplomová práce

2009

Lucie Vojtíšková

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Katedra sociologie

Diplomová práce

Lucie Vojtíšková

Paradoxy současné civilizace v kontextu sociologie jídla

Paradoxes in Current Civilization in the Context of Sociology of Food

Praha 2009

vedoucí práce: PhDr. Jana Duffková, CSc.

Ráda bych poděkovala vedoucí své diplomové práce, paní PhDr. Janě Duffkové, CSc. za její vstřícný přístup, rady a připomínky, které mi pomohly při psaní této práce.

„Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.“

V Praze dne 10.4.2009

Lucie Vojtíšková

Abstrakt

V této práci se zabývám vztahem jídla a společnosti, tím, jak jsou stravovací návyky ovlivněné společností a kulturou, ve které se tyto návyky vyskytují. Zmiňuji se o tom, jak se vyvíjelo pojetí jídla od antického období až dodnes, jakou roli hrála strava ve vztahu mezi národy, ale i v rámci jedné společenské struktury. Ačkoliv nebylo mnoho sociologů, zabývajících se jídlem, přesto jsou někteří z nich v díle vyzdviženi, zejména pak Norbert Elias.

Důraz je kladen na aktuální témata spojená s jídlem a stravováním, jakými jsou problémy hladu, obezity, kultu štíhlé linie a s tím spojené poruchy příjmu potravy, dále pak upozorňuji na trendy ve stravování jako je vegetariánství, biopotraviny, geneticky modifikované potraviny, fast food a slow food. Je řešena otázka, proč je na jedné straně Země jídla dostatek, když na druhé straně lidé umírají na podvýživu. Proč lidé v západních zemích neustále tloustnou, když zde převládá kult štíhlé linie a touha po štíhlých postavách. Důsledkem je pak rozvoj poruch příjmu potravy. Upozorňuji na nové trendy ve výživě, jak se klade důraz na zdravou stravu, přesto je však fast food stále velmi populární. Lidé dbají na přírodní potraviny, přesto se však manipuluje s geny a vyrábí se geneticky modifikované potraviny.

Pokud se hlouběji podíváme na tyto paradoxy, vidíme za nimi rozvoj postmoderní společnosti a postupující globalizaci. Firmy se snaží o co největší zisk a nehledí přitom na přírodní prostředí, zvířata ani lidi. Proti velkým korporacím vystupují sociální hnutí, která nechtějí další devastaci přírody, týrání zvířat, masovou výrobu či uniformní stravování po celém světě. Tato hnutí však nemají takovou sílu, aby bojovala proti nadnárodním firmám, mohou však úspěšně na problémy poukázat, skrze média se rozšíří mezi veřejnost a začne se o problému diskutovat. Postupně by se mohla globalizace a nadnárodní spolupráce dostat na takovou úroveň, kde se alespoň ta největší nerovnost, zejména nerovnost ve výživě obyvatel, zmírní.

Abstract

I deal with the relation between food and society in this work. I write about foodways influenced by society and culture, where are these foodways occurred. I mention development of food since antique period till this time. I mention role, which played diet in the relation between nations, but even within one society. There are few sociologist, who are interested in food, but in spite of this, this work points out some of them, especially Norbert Elias.

I place emphasis on actual themes associated with food and eating. These problems are hunger, obesity, thin cult, eating disorders. Then I point out eating trends like vegetarianism, bio food, genetically modified food, fast food and slow food. The tackled question is why is a lot of food on the one side of the Earth, but there are many people diing of malnutrition on the second side of the Earth. Why people are becoming fatter and fatter in western societies, when thin cult and desire for slim body is very popular. The consequence of this is eating disorders. I draw attention on the new trends in nourishment, there are emphasized healthy diet, however fast food restaurants are still very popular. People start to prefer natural food, nevertheless scientists manipulate with genes and produce genetically modified food.

When we look on these paradoxies deeply, we can see development of postmodern society and progressing globalisation there. Companies try to have the highest profit and they do not take interests of natural environment, animals and people into account. There are many social movements, which stand out against the big corporations. These social movements do not want another devastation of nature, animal abuse, mass production or uniform eating in the whole world. But these movements are not so powerful to fight against transnational companies. But they can point to problems, media inform public sphere and the discussion starts about these problems. The globalisation and transnational cooperation can get at level, where the biggest inequality will be reduced, especially inequality in nutrition of inhabitants.

Obsah

1. Úvod	9
2. Terminologie	11
3. O sociologii jídla	15
3.1 Jídlo v kontextech různých disciplín.....	16
3.2 Jídlo a sociální normy	16
4. Pojetí stravy v tradiční společnosti.....	19
4.1 Starověké Řecko a Řím.....	19
4.2 Středověk v Evropě.....	20
5. Moderní doba.....	24
5.1 Dopad průmyslové revoluce a industrializace na stravování a potraviny.....	24
5.2 Změny v nákupech potravin.....	25
6. Světový hlad	28
6.1 Přístupy k pojetí hladu	30
6.1.1 Konzervativní přístup	30
6.1.2 Liberální přístup	30
6.1.3 Radikální neomarxistický přístup.....	30
6.2 Organizace pro pomoc hladovějícím	33
6.3 Statistické údaje o hladomoru a podvýživě.....	34
7. Štíhlá linie.....	37
7.1 Sociologie těla.....	37
7.2 Paradoxy ideálu štíhlosti	39
7.3 Ideál štíhlosti v historii.....	40
7.4 Současný ideál štíhlosti	40
7.4.1 Hubnutí jako zisk.....	41
7.4.2 Ideál štíhlosti u jiných národů	42
7.4.3 Kult štíhlosti u žen.....	42
7.4.4 Kult štíhlosti u mužů	43
7.5 Zdravotní hledisko	44
7.6 Odmítnutí ideálu štíhlosti.....	44

8.	Poruchy příjmu potravy	46
8.1	Charakteristiky poruch příjmu potravy	46
8.2	Důvody onemocnění	47
8.3	Přístupy k poruchám příjmu potravy.....	48
8.3.1	Biomedicínský přístup.....	49
8.3.2	Sociálně konstruktivistický přístup	49
8.3.3	Feministický přístup	50
8.4	Poruchy příjmu potravy a módní průmysl	50
9.	Obezita.....	52
9.1	Kulturní a historické faktory	53
9.2	Stigmatizace obezity	53
9.2.1	Přístupy ke stigmatizaci obezity	54
9.2.2	Rozsah stigmatizace obezity.....	54
9.2.3	Zvládání stigma obezity	55
9.3	Současný stav obezity ve světě i u nás.....	56
9.3.1	Prevence proti nemocím způsobených obezitou	57
9.3.2	Obezita u dětí.....	57
10.	Vegetariánství	60
10.1	Historický pohled	61
10.2	Počty stoupců vegetariánství	62
10.3	Motivy vegetariánství.....	63
10.3.1	Morální důvody	63
10.3.2	Environmentální důvody	64
10.3.3	Náboženské/ spirituální důvody	64
10.3.4	Kritika sociálního řádu	64
10.3.5	Zdravotní, fyziologické hledisko.....	64
10.3.6	Estetické/ chuťové důvody	65
10.3.7	Feministický postoj	66
10.4	Charakteristiky vegetariánů	66
10.5	Sociologické a kulturní důvody vegetariánství	67
10.6	Současné vegetariánství	68
11.	Geneticky modifikované a funkční potraviny	71

11.1 Funkční potraviny	71
11.1.1 Příklady funkčních potravin	72
11.2 Geneticky modifikované potraviny	74
11.2.1 Důsledky geneticky upravovaných potravin	74
11.2.2 Postoj veřejnosti vůči GMO	75
12. Biopotraviny	78
12.1 Zajištění kvality BIO	78
12.2 Rozvoj ekologického zemědělství v Evropě a v České republice.....	79
12.3 Podmínky označení BIO	81
12.4 Objem nabídky biovýrobků.....	82
13. Fast food	84
13.1 Historie fast foodu.....	84
13.2 Zdravotní hledisko fast foodu	85
14. Slow food.....	88
14.1 Hlavní zásady slow food	88
14.2 Programy slow food	89
15. Závěr	90
16. Použitá literatura	96

1. Úvod

Sociologie jídla není dnes příliš rozvinutá disciplína, ale zejména v poslední době v západních zemích získává na větším významu. V souvislosti s problémy, které jídlo lidem způsobuje, se hledá za stravováním nejen fyziologická, ale i společenská povaha. Diskutuje se o vlivu společnosti na naše stravování, o vlivu ekonomických podmínek a globalizace, ale i o velké úloze genderu, proto se tématu stravování v nemálo případech věnují i feministicky orientovaní autoři.

Nutno podotknout, že zkoumání stravy a výživy není novodobým fenoménem. Stravování se zkoumalo již od samého počátku sociologie a to v mnoha různých kontextech, ačkoliv to nebylo dominantní téma a často jen okrajově doplňovalo větší sociologické teorie. Například Fridrich Engels se stravou chudých zabýval ve svém díle *Postavení dělnické třídy v Anglii* z roku 1845. Podle něj strava a stravovací návyky patří mezi hlavní indikátory sociální nerovnosti. Na něj pak v Anglii navazovali autoři Charles Booth a Seebohm Rowntree. Naopak Thorstein Veblen napsal dílo *The Theory of Leisure Class* (Teorie záhalčivé třídy), kde se zabývá okázalou spotřebou, tedy tím, jak bohatí lidé plýtvají jídlem a pitím, aby dali najevo svůj vysoký sociální status. Známe je také dílo Norberta Eliase, který popisuje, jak se měnilo stolování a chování u jídla u vyšších tříd, ale o samotném jídle se zde píše málo. Sociologičtí klasikové Herbert Spencer a Emile Durkheim se zabývali stravou z hlediska náboženského. Zajímali se zejména o jídelní tabu pro různé lidské skupiny, o potenciální zdroje potravy, které by mohli lidé jíst, ale které jsou striktně zakázány.

Z moderních autorů je známá například Ann Sidney Mintz, která je autorkou díla *Sweetness and Power* (Sladkost a moc). V díle ukazuje, jak je touha po sladkém jídle uměle vytvořená díky médiím a reklamě, protože bylo třeba zužitkovat cukrovou třtinu pěstovanou na rozsáhlých plantážích. Také francouzský klasik Pierre Bourdieu se zabývá vazbou mezi sociálním postavením a habitem v oblasti stravování, ale i dalších aktivit.

Toto téma jsem si vybrala kvůli jeho aktuálnosti a zároveň proto, že není tolik diskutováno jako jiná témata, ačkoliv si pozornost bezesporu zaslouží. Hladomory trápí lidstvo od nepaměti, avšak dnes je situace přece jen jiná, jídlo, které se celkově na Zemi vyrábí, by stačilo k nakrmení všech lidí. Na jedné straně zeměkoule lidi trpí hladem a podvýživou, nedostává se jim základních nutričních potřeb, zatímco na druhé straně zeměkoule se lidé potýkají s opačným problémem, a to je obezita. Mají dostatek potravin, často s velmi vysokými energetickými hodnotami, jejichž suroviny se dováží právě

z rozvojových oblastí, kde lidé trpí nedostatkem potravy. Navzdory rozšířené obezitě panuje v západních společnostech kult štíhlosti, který postihuje zejména ženy. Tlak, který je na ženy vyvíjen, má pak za následek nemoci způsobené poruchami příjmu potravy. Celosvětově roste poptávka po přírodních produktech s minimem přidaných umělých látek na jedné straně, na straně druhé se vyvíjejí geneticky modifikované organismy, kterým se uměle upravují vlastnosti, aby byly výrobky čerstvější a chutnější. V této souvislosti vyvstává otázka, komu vlastně tyto potraviny prospějí, zda zákazníkům nebo jen výrobním firmám. Ačkoliv roste poptávka po zdravém stravování, stále se rozšiřují a prosperují velké fast foodové řetězce, které jsou známé svou nezdravou a vysoce kalorickou stravou. Ke všem těmto tématům nějak přistupují a reagují na ně sociální hnutí, ve kterých mnoho autorů vidí základ sociální změny.

Všechny tyto otázky působí jako paradoxy současné civilizace, a proto bych ráda upozornila na jejich hlubší podstatu a souvislosti, často za pomoci některých teorií, zejména feministické a strukturalistické, a případně se pokusit navrhnout jejich řešení.

2. Terminologie

Sociologie jídla – „oblast zahrnující sociologické zkoumání funkce potravy (stravy), výživy, činností spojených s přípravou jídla, systémů stravování a stolování v době současné i minulé, a to a, v různých kulturách (sociokulturních systémech), b, uvnitř dané společnosti ve vztahu k různým sociodemografickým skupinám a etnickým společenstvím, c, ve vztahu k jedinci v souvislosti s jeho socializací, životním cyklem a životním stylem a jejich proměnami.“¹

Gender – „termín používaný pro skupiny vlastností a chování formované kulturou a spojené s obrazem muže a ženy.“² Pojem gender je na rozdíl od pohlaví sociální konstrukcí a vyjadřuje rozdílná očekávání od mužů a žen v oblasti jednání a výkonu rolí. V různých kulturách a společnostech se pojetí genderu liší, většinou je však zřejmá mužská dominance.

Sociální nerovnost – „princip uspořádání společnosti, kde jednotlivci a skupiny nemají stejný podíl na hmotném bohatství a rozhodování.“³ Rozhodujícími faktory jsou zde většinou pohlaví a příslušnost k určité vrstvě. Ty určují, do jaké míry se jedinec může podílet na nedostatkových statcích. Pokud nelze nerovnost nijak ospravedlnit, pak vznikají krize a nepokoje.

Sociální hnutí – „veřejné formulování a uplatňování kolektivních sociálních požadavků vůči mocenským strukturám, jež má různé zaměření, formu, intenzitu, druh působení, dobu trvání i důsledky.“⁴ Sociální hnutí se snaží prosadit své požadavky, avšak nehledí na názory ostatních, kteří mohou tvořit i názorovou většinu. Mezi nejznámější hnutí patří ekologická, feministická, náboženská či socialistická.

Sociální změna – „hodnotově neutrální označení významných, v čase rozložených alternací (záměn, střídání, proměn) v sociální struktuře (tj. v soc. hierarchii, vzorcích činnosti a

¹ Maříková, H., Sociologie jídla. IN: Velký sociologický slovník. Praha; Karolinum 1993. str. 1074

² Čermáková, M., Gender. IN: Velký sociologický slovník. Praha; Karolinum 1993. str. 339

³ Keller, J., Nerovnost sociální. IN: Velký sociologický slovník. Praha; Karolinum 1993. str. 684

⁴ Major, L., Hnutí sociální. IN: Velký sociologický slovník. Praha; Karolinum 1993. str. 373

interakce mezi soc. skupinami), ve vzorcích sociálního chování a v kulturních vzorcích, zejména v hodnotových a normativních strukturách.“⁵

Globalizace – „zintenzívnění celosvětových sociálních vztahů, které spojují vzdálené lokality takovým způsobem, že místní události jsou formovány událostmi dějícími se mnoho mil daleko a naopak.“⁶ To je umožněno rozvojem techniky a tím i rychlým přenosem informací po světě. Z tohoto důvodu se některé části světa přibližují, jiné oddalují, podle jejich technické vyspělosti.

Nutriční hodnota – skladba živin a energie, které obsahuje daná potravina. Uvádí se především zastoupení cukrů, tuků a bílkovin, vitamínů a minerálů. V posledních letech se uvádí i na obalech potravin, aby zákazník věděl, co vlastně kupuje.

Podvýživa –, stav, který nastává v době, kdy organismus nedostává dostatečný přísun potravy.“⁷ Podvýživa je způsobena dlouhodobým hladem a jejími následky je oslabená tělesná konstrukce, při čemž je tělo náchylnější k nemocem a může skončit až smrtí jedince.

Mentální anorexie, mentální bulimie – poruchy příjmu potravy zpravidla způsobené touhou po štíhlé linii. Vyskytují se zejména u dívek a mladých žen, které se chtějí podobat známým celebritám.

Bída – „situace, která nedovoluje jedinci, domácnosti či celé sociální vrstvě uspokojovat potřeby, jejichž uspokojování je v dané společnosti považováno za samozřejmé.“⁸ V kontextu uvedeném v této práci bude dávana bída zejména do souvislosti s potravinami, respektive jejich nedostatkem jako výrazem bídy.

Ekologie – věda zabývající se problematikou životního prostředí. Stoupenci ekologického způsobu života se snaží žít v souladu s přírodou, jejich cílem je ochrana životního prostředí

⁵ Petrusek, M., Změna sociální. IN: Velký sociologický slovník. Praha; Karolinum 1993. str. 1443

⁶ Giddens, A.: Důsledky modernity. Praha; SLON 1998. str. 62

⁷ Wikipedie: otevřená encyklopedie [online]. St Petersburg (Florida): založení Wikimedia 2001-, poslední změna 29.3.2009 [cit. 30.3.2009]. Wikipedie: Podvýživa. Dostupné z [www: http://cs.wikipedia.org/wiki/Podv%C3%BD%C5%BEiva](http://cs.wikipedia.org/wiki/Podv%C3%BD%C5%BEiva)

⁸ Keller, J., Bída. IN: Velký sociologický slovník. Praha; Karolinum 1993. str. 127

Ekologické zemědělství - „zvláštní druh zemědělského hospodaření, který dbá na životní prostředí a jeho jednotlivé složky stanovením omezení či zákazů používání látek a postupů, které zatěžují, znečišťují nebo zamožují životní prostředí nebo zvyšují rizika kontaminace potravního řetězce, a který zvýšeně dbá na vnější životní projevy a chování a na pohodu chovaných hospodářských zvířat.“⁹

Vegetariánství – způsob stravy, při kterém je vědomě vyloučeno jídlo živočišného původu a to na různých úrovních. Je to velmi subjektivní pojem, neboť za vegetariány se označují jednotlivci sami, proto dochází k tomu, že za vegetariána se považuje ten, který úplně vyloučí maso a všechny výrobky živočišného původu, ale i ten, který maso někdy zkonzumuje.

Funkční potravina - potravina, která má kromě výživové hodnoty i příznivý účinek na lidské zdraví. Taková potravina se nijak uměle neupravuje, vyskytuje volně v přírodě, není nějak modifikovaná.

Geneticky modifikovaná potravina – potravina, při jejíž výrobě se vědecky manipuluje s geny rostlin i živočichů s cílem dosáhnout určité vlastnosti. Zatím se objevuje snaha potlačit hnití potravin a zvýšit jejich odolnost, ale do budoucna se počítá i s takovými úpravami, které by zlepšily kvalitu potravin ku prospěchu lidského zdraví.

Biopotravina – „potravina vypěstovaná pomocí postupů ekologického (biologického, organického) zemědělství, tedy bez použití umělých hnojiv, škodlivých chemických postřiků či geneticky modifikovaných organismů (GMO) a výrobků na jejich bázi.“¹⁰

Stigma - předsudek, který je hluboce diskreditující a vylučuje člověka z úplného sociálního přijetí. Může se jednat o fyzickou deformaci, charakterovou vadu nebo o skupinové stigma. Stigma je spojeno s deviantními podmínkami a vlastnostmi. Deviantní je věc marginální, málo rozšířená, z hlediska celospolečenského není ve společnosti obvyklá. Neodpovídá

⁹ Moudrý, J.: Biopotraviny – hodnocení kvality, zpracování a marketing. Praha; Ministerstvo zemědělství ČR v Ústavu zemědělských a potravinářských informací 2002. str. 4

¹⁰ Wikipedie: otevřená encyklopedie [online]. St Petersburg (Florida): založení Wikimedia 2001-, poslední změna 29.3.2009 [cit. 30.3.2009]. Wikipedie: Bioprodukt. Dostupné z www: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Bioprodukt>

sociálním normám a hodnotám, kterými daná věc disponuje. Může se týkat prostředí lékařského, například lidé s onemocněním AIDS, rakovinou, leprou a podobně, ekonomického jako například chudoba či nezaměstnanost, sociokulturního, jako je etnicita, homosexuální orientace, i dalších oblastí.

Body Mass Index – číslo, podle kterého se určuje, zda hmotnost těla odpovídá jeho výšce. Takto umožňuje srovnání lidí s různou výškou. Je to mezinárodně užívaný ukazatel a vypočítává se tak, že se hmotnost daného člověka vydělí druhou mocninou jeho výšky.

Obezita – tak velké množství tuků v těle, které je již pro člověka ze zdravotního hlediska nebezpečné. Určuje se zpravidla podle Body Mass Indexu. O obezitu se jedná, pokud je Body Mass Index vyšší než 30 kg/m^2

Fast food - „termín užívaný pro jídlo, které může být připraveno a podáváno velmi rychle.“¹¹ Při jeho konzumaci se většinou nepoužívají příbory ani talíře, jí se přímo rukama a všechno náčiní je na jedno použití, po konzumaci se vyhazuje.

Slow food – hnutí vyjadřující odpor proti globalizované uniformní stravě tak, že vyzdvihují lokální potraviny a požitky z konzumace jídla.

¹¹ Wikipedia: the free encyclopedia [online]. St. Petersburg (Florida): Wikimedia Foundation, 2001-, last modif. 29.3.2009[cit. 2009-3-30]. Wikipedia: Fast food. Anglické rozhraní. Dostupné z [www: http://en.wikipedia.org/wiki/Fast_food](http://en.wikipedia.org/wiki/Fast_food)

3. O sociologii jídla

Sociologie jídla jako disciplína se rozvíjela až v posledních třech desetiletích. Je zajímavé, že vznikla až tak pozdě, ačkoliv je jídlo základní potřeba člověka nutná k přežití a má i významný společenský charakter. Pravděpodobně je to dáno tím, že se v minulosti sociologové spíše zaměřovali na ta prestižnější témata sociologie spojená s výzkumem, jako je například stratifikace, třídní nerovnost, politika a moc, průmyslové organizace a byrokracie. Důvodem může být i genderové rozdělení. Autoři se zajímali více o tyto „mužská“ témata, o vnější svět, zatímco ženský domácí svět zůstával bez povšimnutí. Toto téma bylo zdůrazněno až v diskusích o postindustriální společnosti, zejména v dílech Davida Riesmana a Daniela Bella.

Konzumace potravy se může zkoumat z makrosociologického i mikrosociologického hlediska. Mohou být zkoumány stravovací návyky v rámci různých kultur, stravovací návyky jedince podle jeho životního stylu či stravovací návyky jednotlivých skupin vzhledem k sociální nerovnosti z hlediska lokálního či z hlediska globálních problémů jako je fenomén hladu.

Problematikou stravy a stravování jako takového se zabývá spíše sociální antropologie. Ta zkoumá „specifické funkce a symbolický význam tradiční stravy a nápojů v dané kultuře nebo společnosti, často i v souvislosti se systémem lidového léčitelství a náboženství.“¹² Například strukturální antropolog C. Lévi-Strausse se zabýval „estetickým aspektem potravy a procesu jídla v souvislosti s problematikou vkusu, jeho kulturním formováním a soc. kontrolou.“¹³ Zjistil, že kuchyně, ve smyslu jídel připravovaných v určité společnosti, hovoří mimo jiné o tom, jaká je struktura této společnosti, dokonce mohou v ní být díky zkoumání stravy nalezeny i rozpory.

¹² Maříková, H., Sociologie jídla. IN: Velký sociologický slovník. Praha; Karolinum 1993. str. 1075

¹³ Maříková, H., Sociologie jídla. IN: Velký sociologický slovník. Praha; Karolinum 1993. str. 1075

3.1 Jídlo v kontextech různých disciplín

„V oblasti zabývající se jídlem se zabydlely 3 disciplíny: vědy medicínsko-fyziologické, psychologické a sociologické.“¹⁴ První skupina se zabývá fyziologií výživy, druhá skupina psychologii jídla a výživy a třetí se snaží pochopit stravu z hlediska společenského. Všechny tři skupiny zkoumají zároveň se studiem každodenního života, jejich součástí jsou i výzkumy každodenní rutiny. Příkladem může být to, jak si lidé jídlo během dne rozvrhují. To se dá připsat nejenom přirozené fyziologické potřebě, ale také psychickým nebo sociálním zvyklostem.

Význam sociálních aspektů, spojovaných s jídlem a pitím výstižně definovali sociologové Peter Berger a Thomas Luckmann: „Biologická konstituce umožňuje lidem hledání potravin, ale neříká jim, co mají jíst. Jídlo proniká mnohem více sociálními než biologickými kanály, přičemž uvedené aktivity nejsou definovány pouze svými hranicemi, ale přímo rozvinuly vliv na organické funkce.“¹⁵ To, co je „jedlé“ a „nejedlé“, je vlastně určeno sociálně (až na výjimky, kdy se jedná o jedovaté). Příkladem je člověk, který sní maso z koně nebo vepře. Pro tělo to neznamena velký rozdíl, ale pro společnost, kde se jedinec nachází, to může být rozdíl podstatný.

Dalším sociálním aspektem jídla je situace, kdy je jídlo organizované formou „společného stolu“, kdy se rodina či přátelé sejdou u stolu s jídlem a sdílí společné okamžiky, které upevňují vzájemné pouto. Tento zvyk však v dnešní společnosti pomalu zaniká.

3.2 Jídlo a sociální normy

Jídlo je základním požadavkem života. A podle toho, jaká panovala ve společnosti jídelní kultura, jídelní tabu či rituály spojené s přípravou či příjmem potravy, se rozrostly či zakrněly způsoby stolování, které se vyvíjely od počátků lidské kultury až k současným společenským formacím. Obřady spojené s jídlem představovali v dřívějších dobách, ale i dnes, mír a přátelství, a dá se říci, že i komplementaritu mezi spolustolovníky.

V současnosti se však setkáváme s tím, že se obřadní, sakrální pojetí jídla vytrácí a zůstává pouze aktem každodenního života, kterému se nevěnuje přílišná pozornost. „Člověk jídlo často redukuje na stejný úkon jako každodenní čištění zubů. Tím se stal svět

¹⁴ Dvořáková – Janů, V.: Lidé a jídlo. Praha; ISV nakladatelství 1999. str. 11

¹⁵ Dvořáková – Janů, V.: Lidé a jídlo. Praha; ISV nakladatelství 1999. str. 14

triviálnějším, neboť se ztrátou „stolu“ pro společné jídlo ztratili jsme i pocit pospolitosti a určitou náhradu za anonymní bytí.“¹⁶

Pro všechny kultury je typická určitá ústřední ceremonie, jakou je obětování bohům. Lidé se tak dělí s bohy o svůj nejcennější majetek, kterým je především jídlo. Pohostinnost v četných kulturách je založena na nabídnutých potravních symbolech. U nás, ve slovanském etniku, je to podání chleba a soli, v jiných společnostech to může být například uvítací přípitek. Tyto potravní symboly mají za cíl zejména podporu vztahů přátelství a zabránění nepřátelství.

Společné jídlo byla ve skutečnosti pouhá metafora, jídlo bylo hierarchicky rozdělováno. U stolu byla přísně dodržována sociální hierarchie domácnosti a hierarchie pohlaví. Ale přes všechny sociální rozdíly existoval na vesnici společný stůl a pravidla chování. Až v posledních desetiletích 20. století došlo v evropské společnosti k radikální individualizaci řady činností a lidé se postupně začali uvolňovat z různých rituálů, včetně oblasti přijímání potravy. Mnoho rituálů bylo tedy zrušeno a zapomenuto, což znamená další ztrátu jistoty a solidarity v dnešním chaotickém světě, kterou vyjadřovalo - mimo jiné - právě společné jídlo.

3.3 Nadbytek jídla a chudoba

V tradičních společnostech, ať už se nacházeli na jakémkoliv kontinentě, se společenské postavení vyjadřovalo prostřednictvím obrazů hladu a nadbytku. Blahobyt byl výrazem vysokého společenského postavení, stejně tak blahobytná postava a vizáž. Štíhlost a obliba sportu se stala životním stylem vyšších společenských vrstev až v posledních dvou stoletích.

Pořádání dvorských a šlechtických hostin mělo velký význam jako důležitá forma prezentace. Slavnostní jídlo na absolutistickém dvoře se stalo státním aktem. I mezi chudším obyvatelstvem byl při velkých slavnostech na chvíli zapomenut nedostatek a každý se dosyta najedl.

Le Goff, který se zabývá historickými proměnami stravování, uvádí, že spotřeba jídla byla nejdříve kontrolována ze strany klášterů, které zaváděly například požadavek askeze ve spotřebě masa. Snažily se o to, aby odříkání vycházelo spíše ze sebekázně, nikoli z nedostatku. Myšlenka o uměřené konzumaci jídla byla rozvíjena až dodnes. V současnosti

¹⁶ Dvořáková – Janů, V.: Lidé a jídlo. Praha; ISV nakladatelství 1999. str. 18

mezi lidmi platí tvrzení, „že ten, komu chybí disciplína v příjmu jídla a nemá svou chuť k jídlu pod kontrolou, ztrácí šanci na vzestup v kariéře a postavení.“¹⁷

Postupně vznikla sociální pravidla, týkající se jídla, kterými se řídí výběr, kvalita, hygienické podmínky či příprava konzumovaných produktů. Došlo k útlumu všeho, co by při jídle připomínalo smrt zvířat anebo zvířecí těla vůbec. Dříve bylo populární nosit na jídelní stůl celé kusy zvířat, drůbež často i s opeřením, ale dnes se tento zvyk považuje za nechutný a odpuzující.

Jídlo, ačkoliv uspokojuje fyziologické potřeby jedince, má také velký význam pro pospolitost. Samotný průběh přijímání potravy spojuje jednotlivé lidi u společného stolu. Kromě naučených forem chování sehrávají důležitou roli i stolní utensilie, tedy nádobí, prostírání či příbory. Na nich je možné vysledovat, jak se postupem doby redukovaly tělesné pohyby u stolu a jak se stále více rozrůstaly společenská pravidla a normy chování u stolu. O toto téma se zajímal Norbert Elias, který viděl ve společenské kontrole jeden z principů civilizace.

¹⁷ Dvořáková – Janů, V.: Lidé a jídlo. Praha; ISV nakladatelství 1999. str. 20

4. Pojetí stravy v tradiční společnosti

4.1 Starověké Řecko a Řím

Kultura starověkých Řeků, a později Římanů, se zakládala na zemědělství a sadovnictví. Neobdělaná půda pro ně neměla příliš velký význam. Nejvýznamnějšími plodinami bylo obilí, vinná réva a olivy, velkou roli sehrálo také zahradnictví a chov ovcí. Naopak keltské a germánské obyvatelstvo využívalo přírodní zdroje, hlavně lesy a vody na lov a rybolov, na sběr lesních plodů a chov zvířat volně se pasoucích. Strava Řeků a Římanů tedy obsahovala hlavně maso skopové a vepřové (které však bylo určeno především pro císaře a vyšší vrstvy), chléb, obilné a kukuřičné kaše a víno, oproti tomu „barbaři“ konzumovali zejména maso divoké zvěře, pili mléko a kysané tekutiny, vyráběli i pivo. Na první pohled jsou zřejmé protiklady, které i tehdejší lidé považovali za ukazatele své vlastní identity a odlišnosti od ostatních. Národy si velmi zakládaly na vlastním způsobu obživy a opovrhovaly jiným. Germáni a Keltové byli považováni za divochy, do té doby, dokud je víno a chléb „nezcivilizovalo.“

Mezi Řeky a Římany byla rozšířená filozofie, která úzce souvisela s jídlem, nazývaná dietetika. Toto slovo pochází z řeckého diaita, což znamená životní způsob, umění života, tedy ne jako dnes, kde se pod slovem dieta představuje omezení konzumace jídla a pití. Tento pojem značil spjatost jídla se všemi stránkami lidského života. Nejednalo se tedy jen o přírodní filosofii a antropologii, dietetika znamenala také velkolepé umění života a umírání. Dietetika je spjata, jak uvádí antický lékař Galen, se šesti „nepřírodními“ základními oblastmi: světlem a vzduchem, jídlem a pitím, pohybem a klidem, spaním a bděním, rozhodností a afektivností.

Světy Římanů a barbarů měly rozdílné hodnoty a ideje, které se k sobě začaly přibližovat v 4. století. Nastalo bouřlivé míšení národů, došlo k úpadku zemědělství, vyhladněli se venkov a města nedokázala spravedlivě distribuovat potraviny. Docházelo k válkám a hladomoru, který trval až do konce 6. století.

Postupně se začal vytvářet společný „jazyk stravování,“ kterému porozuměla převážná většina Evropanů. Společně s tím, jak se začaly prosazovat germánské kmeny, se rozšířila také jejich kultura a s ní i nový vztah k divoké přírodě a neobdělaným prostranstvím. Velká pozornost se začala věnovat masu, vznikaly rady, jak maso správně a chutně připravovat. Například lékař Anthimus se zajímal o výživové aspekty zejména vepřového masa. Maso

začalo být považováno za symbol moci, tělesné energie a zdatnosti. Nebylo však vyhrazeno pouze menšině, tradovalo se, že maso je pro člověka nejvhodnější potravina, člověk je také složen z masa, proto představuje přirozenou výživu. Zdálo se, že chléb, který dosud symbolizoval „civilizaci“, ustoupí ve svém symbolickém významu do pozadí. Nestalo se tomu tak a křesťanství si ho, spolu s vínem, převzalo jako symbol do roviny sakrální.

4.2 Středověk v Evropě

V devátém století nastal zvrát. Lidé využívali divoké přírody k získání potravy, ale zároveň se objevila tendence obdělávat stále více půdy. Lesy a louky k obživě obyvatel stačily, ale počet obyvatel narůstal a bylo nutno přistoupit k rozšíření orné půdy. Vlny odlesňování a kultivace půdy kopírovaly výrobní a potravinové krize. První proběhla v 9. století, ale hlavní vlna až v 11.-13. století. Jedná se zejména o hladomory, které postihovaly regiony i celé státy. Navzdory tomu, že evropské hospodářství získávalo stále více zemědělský charakter, stravovací návyky se nezměnily. Lesů ubývalo, proto mnohdy docházelo ke střetům o využití lesních zdrojů. Nakonec došlo k tomu, že si šlechta přisvojila práva na využívání neobdělávaných ploch. To mělo za následek rozlišení stravovacího režimu podle sociálního postavení obyvatel. Strava nižších vrstev se tedy zakládala na jídlech rostlinného původu, kdežto konzumace masa se stala výsadou vrstev vyšších. Od 11. století získal opět rozhodující úlohu ve výživě lidu chléb.

Postupně se objevují rozdíly ve stravě lidí z města a venkova, až se ve 13. století dostávají téměř do protikladu. Město hrálo zásadní úlohu v oblasti politické i hospodářské. Směňovaly se zde produkty a potravinové zdroje. Rozmohlo se pěstování pšenice, která se pro obyvatele měst stala nejdůležitější surovinou. Odmítali píce, kterou se dál živili lidé na venkově, jako podřadnou, vhodnou jen pro venkovany. Město zajišťovalo v normálních dobách vyšší a rozmanitější úroveň spotřeby, avšak v dobách nebezpečí byl jistější život na venkově.

Třinácté století bylo symbolem rozkvětu a relativního blahobytu, proto se začaly objevovat i kuchařky, které symbolizovaly nový zájem o potěšení z jídla. Rozšířila se spotřeba koření, avšak cena koření byla příliš vysoká a mohly si ho dovolit pouze vyšší vrstvy. Využívalo se nejen k ochucování jídla, ale také k léčebným a farmaceutickým účelům.

Od konce 13. století začal hospodářský růst stagnovat. Důvodem byl velký nárůst populace, kterou již nebylo možno uživit na takové úrovni jako doposud. Zemědělská produkce začala klesat a na začátku 14. století přišla řada hladomorů. V roce 1302 zachvátil

hladomor Iberský poloostrov a podle kroniky Ferdinanda IV. Kastilského „byla mortalita tak vysoká, že vymřela čtvrtina obyvatelstva. Nikdy v žádné době nezažilo lidstvo pohromu takových rozměrů.“¹⁸ Díky nedostatku potravy a následnému fyziologickému oslabení se pak rozšířilo mnoho nemocí a zejména morová epidemie, která nastala v letech 1347-1351. Moru za obět' tehdy padla čtvrtina evropské populace. Po této krizi začala opět stoupat spotřeba masa. Protiklad město-venkov zůstal však i v této oblasti. Hovězí maso bylo určeno pro městský trh, zatímco vepřové pro venkov. Vepřové maso symbolizovalo rodinné hospodářství, hovězí maso bylo symbolem nové obchodní mechaniky. Skopové maso nebylo z hlediska stravy příliš ceněno, ale v městech bylo rozšířeno mezi těmi, kteří si drahé hovězí nemohli dovolit a kteří nechtěli klesnout na venkovskou úroveň tím, že se budou stravovat vepřovým masem.

4.3 Novověk

V období mezi čtrnáctým a šestnáctým stoletím nastaly velké změny nejen ve společenském uspořádání, ale zasáhly i životní styly jednotlivých sociálních skupin. Týkaly se zejména způsobu jídla, oblékání a bydlení. Vytratilo se celostní pojetí a dietetika se zredukovala na dietu. Zdraví, krása a mládí se staly žádoucí po celý život a staly se předmětem přírodních věd a medicíny. Nastaly změny i v pravidlech stolování. Objevilo se nové jídelní náčiní. Přestalo se používat společné lžíce, lidé přestávají pít ze společných nádob, nejedí ze společné mísy. Tyto tendence si osvojily nejdříve šlechtické vrstvy, měšťané však nechtěly příliš zaostávat a brzy se nová pravidla rozšířila do středních, později i do nižších vrstev.

V tomto období začaly vznikat též zákony, které měly za úkol kontrolovat spotřebu potravin, aby se zabránilo přílišnému plýtvání. To byl případ i Benátské republiky, kde byla kontrola hostin svěřena zvláštním dohlížitelům a obřadníkům. Dekret z roku 1562 například nařizoval, že „jeden masitý pokrm nesmí obsahovat víc než jeden chod pečeného a jeden chod vařeného masa a nesmějí v něm být víc než tři druhy masa nebo drůbeže.“¹⁹ Maso divoké zvěře, žijící „jak ve vzduchu, tak na zemi“, bylo zakázáno podávat. Těmito normami se projevovala snaha o normalizování stravovacích návyků a zavedení řádu. Vztah mezi stravou a společenským postavením byl zpočátku spíše o množství, ale časem získala kvalita velký

¹⁸ Montanari, M.: Hlad a Hojnost. Praha; Nakladatelství Lidové noviny 2003. str. 70

¹⁹ Montanari, M.: Hlad a Hojnost. Praha; Nakladatelství Lidové noviny 2003. str. 83-84

význam. Zatímco bohatí lidé jedli vzácné pokrmy, rolníci si museli vystačit s obyčejnými jídly a ti nejchudší měli právo jen na zkažené zbytky.

K podstatné změně ve stravování však dochází až ve století 17., kdy začal být sledován specifický význam jídla. V raném novověku se jednalo hlavně o sociální kontrolu a pravidla chování u stolu. V 17. století začaly být zkoumány účinky potravin, jejich množství a dávaly se souvislosti s nemocemi a smrtí. Doposud byly nacházeny příčiny chorob zejména v nedostatku, v této době se začíná medicína zajímat o otylosti, hubenosti nebo o cukrovku jako o nemoci.

V této době dochází k další estetizaci. Změnily se preferované chutě, ale i zápachy. V průběhu společenského vývoje se některé staly silně tabuizované, vzbuzující odpor. Cílem estetizace jídla byla také eliminace strachu před přejídáním a pokus o sebekontrolu těla. „V zásadě tak můžeme mluvit o tendenci určitého odklonu od rozkoše z jídla.“²⁰

V 18. století opět došlo k demografickému růstu a nedostatečné produkci. Hladomorům však už hospodářství dokázalo čelit účinněji než o několik století dříve. Nastala zemědělská revoluce, opustilo se tradiční úhorové hospodaření, do zemědělského systému se zapojila i živočišná výroba, díky které se získalo více hnojiva, a půda tak byla úrodnější. Rozšířily se odolnější a výnosnější rostlinné kultury. Příkladem je rýže nebo pohanka. Nejvýznamnější se však stalo pěstování brambor a kukuřice.

Díky technologickým inovacím v oblasti zemědělství se zamezilo opakování katastrofy nedostatku potravin. Ke zlepšení stravovacích podmínek však nedošlo. Konzumace se omezila na několik málo druhů potravin, ve srovnání s minulostí došlo k ochuzení stravy. Venkovské obyvatelstvo konzumovalo pouze brambory a kukuřici, pšenice se dostala pouze na městské trhy. Totéž platilo i pro maso. I statistiky o tělesných proporcích naznačují, že „v průběhu 18. století se průměrná výška vojáků naverbovaných habsburskou armádou výrazně snížila“²¹ Montanari na základě svého bádání tedy dochází k závěru, že evropské obyvatelstvo, ačkoliv hladomorem netrpělo, jedlo v 18. století špatně, ještě hůře než v jiných obdobích. To trvalo až do století devatenáctého.

V období devatenáctého století se antické členění šesti nepřirodních věcí stalo základem specializací jednotlivých disciplín zejména v oblasti medicíny. Objevuje se také

²⁰ Dvořáková – Janů, V.: Lidé a jídlo. Praha; ISV nakladatelství 1999. str. 24

²¹ Montanari, M.: Hlad a Hojnost. Praha; Nakladatelství Lidové noviny 2003. str. 145

řada alergií či onemocnění, které souvisejí s určitými jídly nebo nápoji. Nejznámější je v současnosti hodně diskutovaná bulimie a mentální anorexie.

5. Moderní doba

Moderní doba s sebou přinesla mnoho změn. Akcent se přenesl z kvantity jídla na jeho kvalitu. Do oblasti stravování se začala později angažovat i politika. Od osmdesátých let 20. století se mnozí státní představitelé začali zajímat o to, aby se lidé zdravěji stravovali. Činili tak zejména proto, aby se předcházelo onemocněním a zlepšil se zdravotní stav obyvatel. Rozšiřovaly se informace, jaké potraviny je vhodné konzumovat, důraz byl kladen na ovoce a zeleninu a potraviny s nižším obsahem tuku. Přibyla řada kuchařských knih, příruček, časopisů a reklam, které zdůrazňují význam zdravé výživy bohaté na vitamíny či ekologicky vyráběné potraviny.

Druhým úkolem politiky výživy bylo garantovat kvalitu a bezpečnost potravinářských produktů. Toho se dosahovalo pomocí různých vyhlášek a zákonů, vznikly též organizace a instituce zabývající se touto problematikou. Zatímco se ve vyspělých zemích pořádají výzkumy a kampaně zaměřující se na konzumaci příliš tučných jídel a dosažení zdravějších jídelních návyků, v rozvojových zemích se politika výživy zaměřuje na problematiku podvýživy a rovnoměrnou distribuci potravin. Hladomor totiž ve většině případů nezpůsobuje selhání distribuce potravin, ale spíše neadekvátní distribuce. Tímto tématem se zabývají organizace WHO (World Health Organization) a FAO (Food and Agriculture Organization).

5.1 Dopad průmyslové revoluce a industrializace na stravování a potraviny

Industrializace s sebou přinesla velké změny i v potravinářském průmyslu. Rozvinuly se moderní potravinářské technologie, které měly na společnost ohromný dopad, jak v oblasti distribuce, přípravy, tak i v konzumaci potravy. Velkou roli sehrála věda. Rozvoj chemie, biologie i fyziologie umožnil vznik různých specializací, mimo jiné i věd o výživě. Rozšířily se techniky uchovávání potravin.

Potravinářské trhy se díky rozvoji dopravy a růstu obyvatel ve městech velmi rozšířily a získaly novou tvář. Postupně se začala rozrůstat maloobchodní síť s velkým výběrem potravin, což zjednodušilo obyvatelům jejich nakupování a současně přilákalo i další vrstvy obyvatelstva. Maloobchodní systém postupně převzal úlohu tradičních otevřených tržnic.

Život se díky industrializaci radikálně změnil, což mělo velký dopad i na jídlo: na čas i počet, na skladbu i teplotu jídla. Největší hlad byl na přelomu 19. a 20. století redukován, ekonomicky slabé vrstvy populace přestaly trpět hladem. Došlo k rozvoji náhražek potravin,

jako je margarín a řepný cukr, vznikly nové produkty, rozvinula se výroba polotovarů. Vznikly nové spotřebiče na přípravu jídla, jako byla lednice či elektrický nebo plynový sporák. Jedním z důsledků urbanizace se stalo rozdělení místa domova a místa zaměstnání. To mělo velký dopad i na jídelní zvyklosti. K snídani se přestávala podávat polévka či kaše, začaly se preferovat obiloviny a chléb. Teplé jídlo se v mnoha zemích přesunulo na večer.

V druhé polovině dvacátého století pokračovalo rozšiřování výrobků i technologických aplikací. Mezi hlavními důsledky tohoto vývoje byl zejména vznik agrobysnysu a globalizace potravinářských sítí, rozšíření aditiv, kontaminantů a „pohodlného“ stravování a rozvoj bioprůmyslu. Zatímco se doposud potravinářský průmysl odvíjel od zemědělských možností a produktů, teď začala výroba záviset hlavně na industrializaci a vzniku globálního trhu. Zemědělství začalo být na průmyslu závislé, což vedlo k vytlačování malých zemědělců a jejich nahrazení velkými společnostmi agrobysnysu.

Vlivem rozvoje chemického průmyslu se začala používat aditiva a kontaminující látky i v průmyslu potravinářském. Tyto látky se uplatňovaly zejména při konzervování či mražení potravin. Vzrostla oblíbenost syntetických potravin, ale od kterých se dnes už opět pomalu upouští a lidé se vrací k přírodním potravinám.

Pro moderní společnost je typický individualismus. Ten má větší nároky na čas, a tak roste počet stánků s rychlým občerstvením a fast food restaurací. Individualismus v jídle se objevuje i v domovech lidí. Omezil se čas investovaný do přípravy jídla, tomu dopomohl i pokrok: mrazicí boxy a mikrovlnné trouby. Příprava jídla je tak jednoduchá, že se každý strávnick dovede o sebe postarat sám a tak stále mizí příležitosti, kdy se rodina sejde ke společnému jídlu.

Spotřeba jídla se stále zvyšuje díky technologickému ovládnutí přírody. Nemá to však jen pozitiva. Například přejídání a růst počtu obézních lidí jsou jedním z největších „strašáků“ našeho zdraví. Díky vysoké energetické náročnosti dochází k ničení životního prostředí a mimo to si lidé stále více stěžují na chuťové vlastnosti potravin. Objevují se různé typy alternativního stravování, které se zaměřují na přírodní produkty, příkladem je vegetariánství či makrobiotika.

5.2 Změny v nákupech potravin

Největší změny v nákupech potravin se odehrály v polovině 20. století. Charakter sítě potravinářských obchodů se začal radikálně měnit. Do této doby byly rozšířené menší

obchody s jedním druhem zboží, často se také pořádaly trhy pod širým nebem, které se konaly téměř v každém menším městě.

Obchodní domy se v USA začaly objevovat už od třicátých let dvacátého století, v Evropě jim lidé přišli na chuť teprve v šedesátých letech. Obchody se začaly koncentrovat do jednoho, nezávislý rodinný obchod se pomalu vytrácel. Supermarkety se rozšířily zejména díky své schopnosti nabízet široký sortiment za nízkou cenu. Toho dosahují diktováním podmínek pro zemědělce, nutí je hospodařit ve velkém, získávají monopol nad dopravou i obalovou technikou či zaměstnáváním levné pracovní síly, zejména žen či imigrantů. V mnoha zemích mezi sebou bojuje několik velkých firem. Snaží se nasazovat nižší ceny, aby přilákaly zákazníky, avšak na tento boj doplácí zejména kvalita zboží. Supermarkety vytlačují malé nezávislé obchody, které jim cenami nedokážou konkurovat.

Rozšíření supermarketů začalo mít vliv i na to, jak se potraviny vyrábějí. Požadují velké množství uniformních výrobků, čehož dosahují získáním dodavatelského monopolu. Tak mohou určovat podmínky, za kterých je produkt chován či pěstován, dobu, kdy je dodáván nebo cenu, za kterou je realizován. Výroba zemědělců a pěstitelů je kontrolována techniky, ti určují předpisy i omezení. Ti pěstitelé, kteří chtějí dodávat své zboží do supermarketu, jsou nuceni pořídit si drahé technické vybavení. Avšak malé podniky si takovéto investice nemohou dovolit a jejich počet klesá. Další ránu utrpěli domácí pěstitelé tím, že se supermarkety začaly snažit dodávat spotřebitelům i mimosezónní ovoce a zeleninu. Mimosezónní ovoce a zelenina je dopravována ze stále větších vzdáleností. Například ve Velké Británii se v letech 1976-1992 vzdálenosti v dopravě potravin zvětšily o 50%. Vlivem transportu se však intenzivně ničí životní prostředí. Jan Keller uvádí příklad v kapitole Případ McDonald's ve své knize Až na dno blahobytu: „McDonald's zná i další způsoby, jak spolehlivě devastovat přírodu. Například jeho podniky v Německu zpracovávají sice výhradně tuzemské hovězí (každý den 500 kusů), avšak kromě hořčice a majonézy, které pocházejí z Bavorska, se jedná o produkt vpravdě mezinárodní. Houska vyrobená z amerického obilí je plněna sýrem a bramborami z Holandska, hlávkovým salátem ze Španělska (v zimě z Kalifornie), cibule a kečup jsou přiváženy z USA, pohárek na Colu pochází z Kanady, obal ze Skandinávie je potištěn v Německu a tvarován ve Francii. Snad jen kromě letadel a lodí transportujících polotovary je zde všechno na jedno použití.“²²

²² Keller, J.: Až na dno blahobytu. Brno, Duha 1993, str. 48-49

Růst supermarketů a hypermarketů jde ruku v ruce s automobilovým průmyslem. Supermarkety často stojí na okrajích měst, kde je dostatek prostoru i pro velkoplošné parkoviště. Bez něj už se žádný hypermarket neobejde. Proto chudí lidé, jež auto nevlastní, mají k supermarketům, kde jsou výrobky nejlacinější, obtížný přístup. Jsou nuceni nakupovat potraviny v blízkosti svého bydliště, kde platí za jídlo vyšší ceny a kde je i výběr často omezen.

V dnešní době však zákazníci přicházejí na to, že supermarkety a hypermarkety nenabízí vždy největší kvalitu, objevuje se zkažené maso nebo salmonelóza ve vejcích či listerióza v sýrech. Začínají se objevovat týdenní trhy, výzkumy trhu ukazují, že lidé se stávají náročnějšími, začínají se více zajímat o to, co kupují, vzkvétají specializované obchody, které poskytují jak odborné rady, ale i příjemný zážitek z nákupu.

6. Světový hlad

Hlad je rozšířený nedostatek potravin, který může postihnout všechny zvířecí druhy. Tento fenomén je obvykle doprovázený podvýživou, úmrtím hladem, epidemií a zvýšenou úmrtností. Zatímco v historii postihoval hladomor zejména chudé díky špatné úrodě způsobené přírodními podmínkami, dnes jsou nejčastějšími příčinami přelidněnost, válka či hospodářská politika, která znevýhodňuje chudé. V dnešní době dochází k hladomoru uprostřed hojnosti, zejména kvůli hospodářské či vojenské politice.

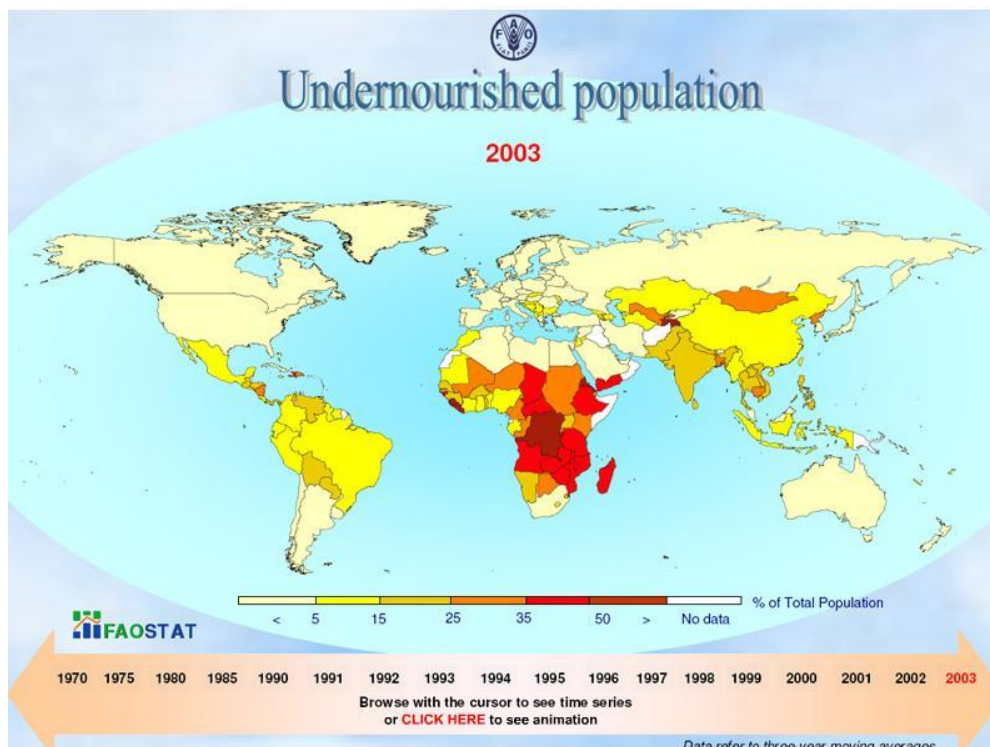
Lidé se často domnívají, že globální problém hladu je způsoben nedostatkem potravin, proto nemohou být nakrmeni všichni lidé. Je však dokázáno, že se na světě každý den produkuje potraviny, které by na nasycení celého světa vystačily. Dle statistik se každodenně vyrobí jídlo s energetickou hodnotou 3000 kalorií na každého člověka na zemi. Tři tisíce kalorií je průměrná hodnota stravy, kterou zkonzumuje běžný Američan. A přesto 20 milionů lidí každoročně umírá hlady, což je způsobeno zejména špatnou distribucí potravin z rozvojových zemí do zemí vyspělých.²³

Existuje několik organizací a programů zabývajících se výživou a hladem. Nejznámější je Organizace pro výživu a zemědělství (FAO – Food and Agriculture Organisation) fungující pod Spojenými národy. Podle jejich výzkumů počet podvyživených lidí v rozvojových zemích neustále roste. Jsou to hlavně lidé žijící v oblastech sub-saharské Afriky, Blízkého východu a Severní Afriky, Latinské Ameriky, Karibiku, Indie, Pacifiku a Číny. Podle dat organizace, celkový počet podvyživených lidí činil v roce 2007 923 milionů, z toho 907 milionů bylo v rozvojových zemích. A počet těchto lidí však dále rok od roku roste.²⁴ To znamená, že jeden ze sedmi lidí nemá dostatek jídla na to, aby mohl vést plnohodnotný, aktivní život. Hlad a podvýživa je největším rizikem na světě ohrožujícím zdraví, dokonce více než AIDS, tuberkulóza a malárie dohromady.

²³ Whit, W.C.: World Hunger. IN: Germov, J.; Williams L.(ed.): A Sociology of Food and Nutrition. Oxford; Oxford University Press 2004, str. 30

²⁴ Podrobněji viz: Buerkle, T: Hunger on the Rise. [online] FAO Media Office. 17.9.2008[cit 2009-3-5]. Dostupné z [www: http://www.fao.org/newsroom/common/ecg/1000923/en/hungerfigs.pdf](http://www.fao.org/newsroom/common/ecg/1000923/en/hungerfigs.pdf)

Obrázek 1. Mapa hladu

Pramen: FAO: Hunger Map, dostupné z [www](http://www.fao.org):

http://www.fao.org/es/ess/faostat/foodsecurity/FSMap/flash_map.htm

Problémy se však netýkají jen nedostatku jídla, ale vznikají i nemoci z nedostatku určitého vitamínu, v případě, že se nedostává některý druh potravy.

Mezi hlavní důvody, proč se lidem nedostává dostatek potravy, patří přírodní katastrofy, války, chudoba, špatná zemědělská infrastruktura a přehnané využívání přírodního prostředí. Největší problém je však s distribucí potravin. Ačkoliv se jídla vyrábí dostatek, díky honbě za ziskem se jídlo prodává těm, kteří za něj mohou dobře zaplatit. Proto mnoho potravin vypěstovaných v rozvojových zemích, putuje do zemí vyspělých. Plodiny se pak dále zpracovávají a konzumují je nejen lidé, ale často se s nimi krmí i hospodářská zvířata.

6.1 Přístupy k pojetí hladu

K problému hladomoru je možno přistupovat z několika stran. Nejrozšířenějšími přístupy dotýkajícími se tohoto tématu jsou přístup konzervativní, liberální a neomarxistický.

6.1.1 Konzervativní přístup

Co se týče konzervativního přístupu, jeho zastávce Garret Hardin vysvětlil ve své stati *The Lifeboat Ethics: The Case Against Helping the Poor* z roku 1978, proč se nedá s hladomorem nic dělat. Přirovnává svět k záchrannému člunu. Svět i záchranný člun mají určitá omezení ve své kapacitě, kolik lidí mohou pojmout. Kdyby ten, kdo člun řídí, povolil a připustil by další tonoucí, ohrozil by kvalitu života lidí, co už se ve člunu nalézají. Stejně jako ekonom Malthus tvrdí, že zatímco množství jídla roste aritmeticky, populace geometricky. Proto kritizuje ty organizace, které se snaží podpořit hladovějící a tak udržují na živu lidi, kteří by již dávno zemřeli. Zastává tedy názor, že hlad je užitečný, aby nedocházelo k přelidňování země.

6.1.2 Liberální přístup

Celkově je pro liberály charakteristické, že se snaží při řešení problémů opírat o technologie a politické reformy. Nejznámější jsou v této oblasti sociologové Gerhard a Jean Lenski, kteří analyzovali vývoj lidstva z hlediska technologií na produkci jídla. Rozlišili 4 technologie: lovectví a sběračství, zahradnictví, zemědělství a průmysl. Svět by od hladu měla zachránit podle liberálů zelená revoluce a biotechnologie. Souhlasí s konzervativci s tím, že přičítají základ lidského blahobytu světovému ekonomickému systému, ale na rozdíl od nich mají za to, že pomocí technologií a politických reforem je možné nedostatek jídla zmírnit.

6.1.3 Radikální neomarxistický přístup

Radikální neomarxistický přístup je postaven na myšlence, že ekonomický systém je rozdělen na 2 části, na modely vlastnictví a technologie. V kapitalismu jsou základními vlastníky členové kapitalistické elity v mezinárodních korporacích a ti vlastní většinu výrobních prostředků na celém světě. Pracovníci jim pak prodávají svou pracovní sílu. Vlastní tedy i technologie vztahující se k potravinám jako je půda, zemědělské stroje, chemikálie i znalosti. Podle neomarxistického přístupu je problém s jídlem a chudobou zakořeněn již v kolonialismu. Kolonialisté zabrali půdu, z které jim pak plynuly zisky. Pěstovali zde různé

plodiny, užívala se pracovní síla domorodců, ale vypěstované potraviny šly zpátky do zemí kolonizátorů. Podobně to pokračuje i dodnes, ačkoliv již ne v takové míře.

Andre Gunder Frank přišel s hypotézou, že vyspělý svět překáží rozvojovému světu v jeho vlastním rozvoji. Důvodem je to, že ho nechá vyrábět jen suroviny, nikoliv celé výrobky na export, z kterých by mu plynuly mnohem větší zisky. Produkty vyrábí společnosti z rozvinutých zemí a tak hlavní zisk přichází jen jim. Nadnárodní společnosti za účelem větších zisků tedy vstupují do rozvojových zemí, a protože zde není dostatečně rozvinutý průmysl, orientují se na zemědělství. Nejenže vyváží potraviny, které by běžně spotřebovávali místní obyvatelé, také devastují přírodní prostředí. Původní farmáři se buď přesouvají do větších měst a stávají se žebráky, zloději či prostitutkami, nebo v lepším případě se stanou námezdními pracovníky pro nadnárodní korporace.

Tato teorie vidí východisko problému hladomoru v pomoci lidem z rozvojových zemí, aby využívali environmentálně bezpečné technologie, aby zabránili ekologické destrukci, zejména deštných pralesů, aby se zvedla úroveň průmyslu a mohli pak vyrábět vlastní zemědělské produkty.

Další přístup zohledňuje i environmentální zájmy. Zdůrazňuje, že lidé ze západních zemí tvoří asi 16% světové populace, avšak spotřebují přibližně 80% světových zdrojů. Průměrný Severoameričan spotřebuje každý den více energie dojížděním do práce než průměrný Afričan za celý rok. Navíc jsou západní země z 75% zodpovědné za znečištění světa.²⁵

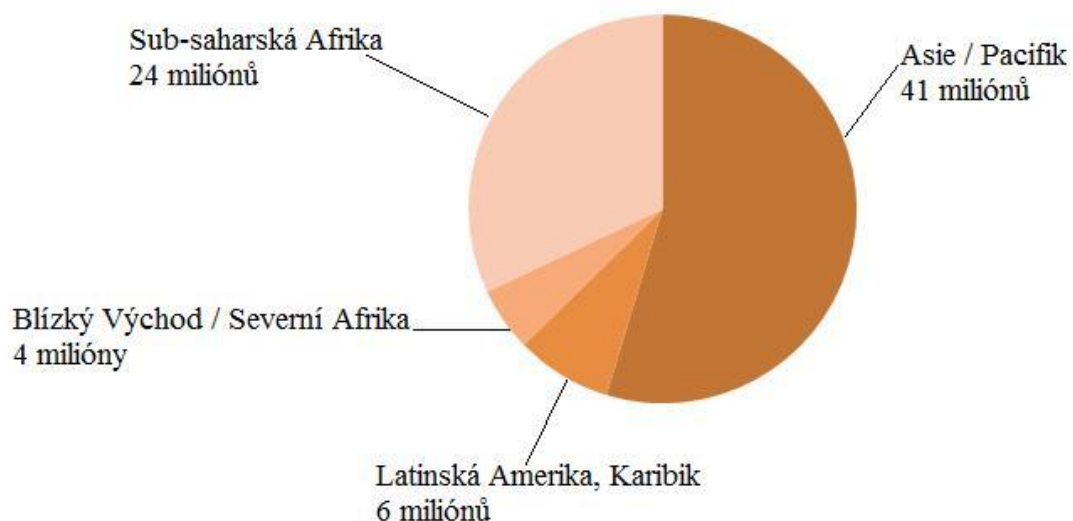
K tématu hladu se určitě vztahuje problém chudoby. Avšak je nutné rozlišovat absolutní a relativní chudobu. Absolutní chudoba vyjadřuje nedostatek základních nezbytností pro život. Relativní chudoba znamená, že je k dispozici jen málo jídla. Konzumované jídlo nemá kvalitu či množství, jaké je běžné v dané společnosti. Takovíto lidé často nemohou sehnat práci, ocitnou se v chudobě, a jelikož vláda tiše toleruje určitou část nezaměstnaných, pomoci zvnějšku se nedočkají. Tuto otázku řeší i teorie uvedené výše – konzervativní, liberální a neomarxistická. Konzervativci odmítají pravou chudobu a bezdomovectví. Chudoba je spíše osobní problém než veřejné téma. Liberálové naopak spoléhají na

²⁵ Podrobněji viz: Idemudia, P.- Kole, S.: World Bank Takes Control of UNCED's Enviromental Fund'. In: K. Danaher (ed.): 50 years is Enough: The Case Against the Word Bank and the International Monetary Found. Boston; South End Press 1994. str. 108

dobrovolnické organizace, které chudobu pomáhají překonávat. Neomarxisté zaznamenali tzv. novou americkou chudobu. Změnila se kapitalistická průmyslová ekonomika a automatizace a mechanizace přispěla k tomu, že dřívější pracovníci byli donuceni přijmout podřadné zaměstnání na trhu práce. Jako příklad se často uvádí pracovníci ve fast foodech.

Růst počtu podvyživených lidí má za následek zvýšení cen potravin. Cena potravin stoupá, svět se stává celkově bohatším, ale zároveň roste počet podvyživených. Od let 2003 až 2005 dodnes se rozrostl počet hladovějících o 75 milionů lidí.²⁶ Hlad způsobuje chudoba. Avšak lidé vysílení hladem nejsou tak produktivní, proto se dostávají do bludného kruhu hladu a nízké produktivity.

Graf 1. Nárůst podvýživy v důsledku zvýšení cen potravin

Pramen: Buerkle, T: Hunger on the Rise. FAO Media Office 2008. Dostupné z [www: http://www.fao.org/newsroom/common/ecg/1000923/en/hungerfigs.pdf](http://www.fao.org/newsroom/common/ecg/1000923/en/hungerfigs.pdf), upraveno: Lucie Vojtíšková

Ekonomický růst hraje v počtu podvyživených lidí svou roli, ale ne úplně tak velkou, jak by se mohlo zdát. Pokud ekonomický růst nedoprovází určitá speciální opatření, aby se hladomoru zabránilo, dostaví se zlepšení za poměrně dlouhou dobu, zvláště co se týče

²⁶ Podrobněji viz: Buerkle, T: Hunger on the Rise. [online] FAO Media Office. 17.9.2008[cit 2009-3-5]. Dostupné z [www: http://www.fao.org/newsroom/common/ecg/1000923/en/hungerfigs.pdf](http://www.fao.org/newsroom/common/ecg/1000923/en/hungerfigs.pdf)

venkovských oblastí. Ale zřejmě je, že v těch zemích, kde se počet hladovějících nápadně zvýšil, byl zaznamenán i velký hospodářský úpadek. Neplatí zde však přímá úměra v tom smyslu, že čím lepší je ekonomická situace země, tím méně lidí je podvyživených.

V některých zemích došlo k velké redukci hladomoru, avšak ekonomický růst stoupl jen mírně. Celkově se však dá říci, že trvalý ekonomický růst na zmenšení počtu hladovějících postupem času dopad určitě má. Zlepšení nenastává ihned, ale za určitou delší dobu a musí být provedena i další pomocná opatření.²⁷

6.2 Organizace pro pomoc hladovějícím

Největší organizace, která se celosvětově snaží pomoci lidem a porazit hladomor je FAO (Food and Agriculture Organization) fungující pod Spojenými národy. Ta se snaží vystupovat jako neutrální organizace pro všechny země bez ohledu na politiku či náboženství. Nezabývá se jen rozvojovými zeměmi, ale i vyspělými státy. Byla založena v roce 1945 a od té doby pomáhá nejen se zastavením hladomoru a podvýživy, ale také se s rozvojem a modernizací rozvojových zemí, zejména co se týče zemědělství a přírodních podmínek.

FAO je patronem programu pro zajištění potravy s názvem Special Programme for Food Security. Tento program se snaží zajistit dostatek jídla pro chudé domácnosti a využívá k tomu národní a regionální programy pro zajištění jídla. Na těchto programech se podílí i vláda těch zemí, kterých se to týká. Cílem FAO je pomoci vládám identifikovat problém a najít cestu k jeho řešení. Jelikož 70% hladovějících žije ve venkovských oblastech, snaží se organizace zaměřovat také na zemědělství. Program vznikl v roce 1994 a měl podpořit výrobu potravin pro ty, kteří trpí hladem a podvýživou. Zprvu se snažil rozšířit v rozvojových zemích jednoduché technologie, aby se zvýšily výnosy potravin. Od roku 2002 se snaží přesunout iniciativu na národní a lokální programy pro zajištění jídla.

Existují však i další organizace zabývající se celosvětovým problémem hladu a tím je například World Food Organisation (WFO).

Často se řeší otázka pomoci. Proto bych jako zajímavost ráda zdůraznila, jak lze přežít případný hladomor i bez mezinárodní pomoci. Například socialistická Kuba se potýkala s

²⁷ Podrobněji viz: Buerkle, T: Hunger on the Rise. [online] FAO Media Office. 17.9.2008[cit 2009-3-5]. Dostupné z [www: http://www.fao.org/newsroom/common/ecg/1000923/en/hungerfigs.pdf](http://www.fao.org/newsroom/common/ecg/1000923/en/hungerfigs.pdf)

problémem hladu na začátku 60. let, kdy na ni Spojené státy Americké uvalily 40leté obchodní embargo. Kuba se tak spolčila s dalšími socialistickými zeměmi a ty si pak vzájemně směňovaly tabák a cukr za olej, který pak Kubánci využívali do hnojiv, pesticidů a herbicidů. Když pak socialismus ve východní Evropě padl, objevil se znovu problém hladu. Vláda využila vynalézavosti lidí a spojila tradiční přístupy s těmi vědeckými. Vytvořili nimbový olej proti škůdcům, který se dnes užívá i v kosmetice. Aby zabránili oddělení měst od zemědělské výroby, vytvořila vláda takzvané městské zahrady, kde lidé mohli chovat zvířata a pěstovat rostliny.

Tento model ukazuje možnost, jak je možné přežít i bez mezinárodní pomoci. Tuto cestu však nemůže zvolit každý, záleží na specifických podmínkách země, na přírodních podmínkách, přístupu vlády i na přístupu samotných obyvatel.

6.3 Statistické údaje o hladomoru a podvýživě

Statistické údaje jsou pro lepší přehled uspořádány do níže uvedených jednotlivých bodů.

Světový hlad

- Na zemi každý den zemře na podvýživu 25 tisíc lidí
- 963 miliónů lidí na světě nemají co jíst, to je více než všichni obyvatelé Spojených států, Kanady a Evropské unie
- Počet podvyživených lidí stoupl od let 2003-2005 do roku 2007 o 75 miliónů lidí, a to zejména z toho důvodu, že stoupla cena potravin
- 907 miliónů hladovějících lidí pochází z rozvojových zemí
- Asie a oblast Pacifiku je domovem pro více jak polovinu obyvatel světa a pro téměř dvě třetiny hladovějících lidí světa
- Více jak 60% neustále hladovějících jsou ženy

Dětský hlad

- Každých šest vteřin zemře dítě na podvýživu
- Na světě je 146 miliónů hladovějících dětí pod pět let a více jak 70% z nich žije jen v 10 zemích a více než 50 procent z nich se vyskytuje v Jižní Asii
- 10,9 miliónů dětí pod pět let věku každoročně v rozvojových zemích zemře, z toho 60% umírá díky podvýživě a nemocem způsobeným hladem

Podvýživa

- Je dokázáno, že 684 tisíc dětských životů po celém světě by mohlo být zachráněno, pokud by měly dostatečný příjem vitamínu A a zinku
- Z 9,7 miliónů úmrtí dětí pod pět let věku způsobuje v rozvojových zemích z 53 procent podvýživa
- Nedostatek železa je jeden nejobvyklejších příčin podvýživy na celém světě, která postihuje 2 miliardy lidí
- Nedostatek železa poškozuje duševní vývoj 40ti až 60ti procentům dětí v rozvojových zemích
- Nedostatek jódu je největší samostatná příčina mentální retardace a poškození mozku. Po celém světě se nachází 1,9 miliardy lidí v nebezpečí nedostatku jódu, čemuž se dá snadno předejít přidavkem jódu do soli

Potraviny a zemědělská produkce

- To, že se hlad vyskytuje zejména v zemědělských oblastech, poukazuje na to, že zmenšení hladomoru není možné bez speciálních zásahů do zemědělského rozvoje²⁸

Konzervativci vidí světový hlad i hlad ve vyspělých zemích jako přirozený a ve svém smyslu dobrý. Jsou poplatní Darwinově teorii, že hlad odstraní slabé a odmění silné. Liberální postoje jsou reformní a věří v dobré záměry. Přejí si, aby vyspělý svět byl altruistický, aby přispíval dostatkem peněz a technologiemi. Avšak tyto liberálové přehlížejí, jaký plyne korporacím z rozvojových zemí zisk. Jediná neomarxistická teorie poskytuje adekvátní analýzu světového hladu. Ale jejich řešení potřebuje pestrý místní sociální (vládou řízený) rozvoj, který umožní zajistit všem obyvatelům jídlo. Tomu je nutné dát přednost před kumulací kapitálu.

Je tu tedy zřejmý první paradox. Na jedné straně Země žijí lidé v nadbytku, mají dostatek jídla, tloustnou a jedí takové potraviny, o kterých nemá druhá část světa ani tušení. Ti zatím hladoví, trpí nemocemi z nedostatku vitamínů a umírají na podvýživu. Na vině je především

²⁸ Podrobněji viz: World Food Programme [online]. Hunger stats. 2008[cit. 2009-3-5]. Dostupné z [www: http://www.wfp.org/hunger/stats](http://www.wfp.org/hunger/stats)

špatná distribuce potravin způsobená touhou po zisku nadnárodních společností. Avšak existují různé organizace, které se snaží hladovějícím zemím pomoci. To je důkaz, že mnoha lidem žijícím v relativním blahobytu není jedno, co bude s ostatními, kteří nemají takové štěstí a se nenarodili v lepších podmínkách. Mnoho lidí, zejména mladšího věku, se rozhodnou přispět nejen po finanční stránce, ale vypraví se i do postižených zemí, aby přispěli i jinak, svou fyzickou pomocí. Největší příspěvek však vidím v tom, že se o problému víc mluví, více se jim stát i organizace zabývají, až nastane taková doba, kdy si velké mezinárodní korporace nebudou moci své vykořisťování dále dovolit a začnou ve větší míře zohledňovat rozvojové země. Nebo je také možné, že naleznou nový zdroj zisku, zaměří svůj trh či kapitál na tyto rozvojové země a díky tomu se rozvojové země dostanou z chudoby a dostane se jim celkového ekonomického zlepšení.

7. Štíhlá linie

7.1 Sociologie těla

„Fyzický vzhled je často nejsnáze dosažitelná informace o člověku a zprostředkovává o člověku základní informace, nejčastěji pohlaví, rasu, přibližný věk a nejspíš i socioekonomický status nebo povolání.“²⁹

V posledních letech se objevilo pro sociologii nové téma a tím je sociologie těla. Zabývá se tím, jak je lidské tělo prezentováno, jak je sociálně používáno. Rozvoj sociologie těla má příčiny v několika sociálních změnách, které se odehrály v minulosti. Jednak je to růst konzumní kultury po válce, rozvoj postmoderního umění, feministická hnutí a změny v demografické struktuře, které byly spojené s rozvojem industriální společnosti.³⁰ Díky všem těmto podmínkám vznikly nové životní styly s důrazem na spotřebu a volný čas. Toho využila komerce, vyvinula na lidi takové mediální tlaky, aby se začali zabývat svým tělem, jeho vzhledem a předcházením stárnutí. Přispěla však i medicína, která propagovala zdraví skrze důraz na zdravou stravu a tělesný pohyb.

Ve vyspělých společnostech se za posledních několik desetiletí vytvořil takzvaný ideál štíhlosti. Ten vyžaduje, zejména od žen, štíhlé tělo, které je považováno za souhrn krásy, sexuální atraktivity a pojí se i se sociálním statutem, zdravím i morální hodnotou. Tento ideál štíhlosti přijala většina žen v západních společnostech a promítl se tak do ženských stravovacích návyků. Pro tyto ženy je charakteristické držení diet nebo volba jídla tak, aby dosáhly vysněné hmotnosti. To vyžaduje velkou investici času, peněz, ale i duševních a fyzických sil. Jeden neúspěšný pokus o zhubnutí tak vyvolá cyklus diet a to vede ke škodlivým následkům, ke kterým se pojí pocity viny, úzkosti a deprivace. Ženy pak vedou s jídlem celoživotní válku.

²⁹ Cash, T. F.: Psychology of Physical Appearance: Aesthetic, Attributes, and Images. In: Cash, T. – Prusinsky, T.: Body Images: Development, Deviance and Change. New York; Guilford Press 1990. str. 52, přeloženo: Lucie Vojtíšková

³⁰ Podrobněji viz: Turner, B.: Recent developments in the theory of the body. In: Featherstone, M. - Hepworth M. - Turner, B.: The Body: Social Processes and Cultural Theory. London; Sage 1991

Tabulka 1. Ženy, hmotnost a držení diet: Souhrn zjištění z Australského longitudinálního výzkumu o zdraví žen (v procentech)

	mladší skupina (22-27)* n=9683	střední skupina (47-52)** n=12,328
Držení diety v posledních 12ti měsících:	50,5	47,0
Chce shodit:		
1-5 kg	38,3	35,7
6-10 kg	21,0	22,0
více jak 10 kg	16,1	21,1
Spokojené tak, jak jsou:	20,7	19,1
Chtěly by přibrat:	3,4	1,6
Strategie, které byly použity ke kontrole hmotnosti v posledních 12-ti měsících:		
Cvičení	46,0	53,4
záměrné zvracení	4,8	
projeímadla, diuretika, léky na snížení váhy	6,2	3,6
komerční programy na snížení váhy	9,5	8,7
nahrazení jídel nebo	5,0	2,9
zmenšení porcí jídla	52,3	59,7
zmenšení tuků a/nebo cukru	55,1	64,9
hladovění, půst	13,4	3,0
Kouření	8,4	2,9
vegetariánská strava		7,4

*data sebrána v roce 1998

**data sebrána v roce 2000

Pramen: Research Centre for Gender and Health; University of Newcastle 2002. Dostupné z: Germov, J.; Williams L.(ed.): A Sociology of Food and Nutrition. Oxford; Oxford University Press 2004, str. 338, upraveno: Lucie Vojtíšková

Stav uvedený v tabulce 1. vypovídá o ženách na australském kontinentě, ale je pravděpodobné, že k podobným výsledkům by se došlo i při výzkumech v jiných rozvinutých zemích, kde je vyznáván ideál štíhlé linie navzdory tomu, že obezita zde stále roste. K takovým zemím se řadí i Česká republika

7.2 Paradoxy ideálu štíhlosti

S tématem štíhlé linie a ideálu štíhlosti se pojí několik rozporů. Diety se začaly objevovat a rozšiřovat v době, kdy jídlo bylo již všeobecně dostupné. Zvětšilo se množství i rozmanitost potravin, avšak vzrostl i počet lidí, kteří se omezují v konzumaci určitých druhů potravin nebo si je dokonce odpírají docela. Další zajímavostí je, že, ačkoliv roste tlak médií na štíhlou linii, neustále se v populaci zvyšuje celková průměrná hmotnost obyvatel. V druhé polovině 20. století se objevují stravovací poruchy, které jsou důsledkem snižování váhy a které ohrožují zdraví nebo dokonce život mnoha žen a dívek. Nejznámější je mentální anorexie, která je spojena s dobrovolným hladověním a odmítáním příjmu potravy, a mentální bulimie, která se vyznačuje neomezenou konzumací a následným zvracením. Zajímavá je i skutečnost, že nejvíce jsou tímto trendem ovlivněny ženy, které bývají odpovědné za výběr, přípravu a podávání jídla.

Všemi těmito tématy se zabývají výživoví poradci, zdravotníci, psychologové a v poslední době i feministky a sociologové. Tito lidé zastávají 2 odlišné přístupy. První skupinu tvoří zdravotní odborníci, kteří se snaží lidem pomoci – vyléčit stravovací poruchy, pomoci zhubnout a podobně. Druhou skupinu sociologové a feministky. Ti se snaží o analýzu současného kultu štíhlosti, sociálních tlaků nebo sociálních podmínek spojených s poruchami příjmu potravy.

Jen velmi malé množství žen odolává tomuto ideálu. Jaký je důvod, proč je ideál štíhlosti tak všudypřítomný? Existuje několik teorií. Podle strukturalistické teorie jsou životy jedinců ovlivněny společností, ve které žijí. Působí na ně vnější tlaky, kterým se musí přizpůsobit. Tento přístup tedy odebírá všechnu zodpovědnost jedinci a přikládá ji povaze společnosti jako celku. Ideál štíhlosti je výsledkem patriarchální společnosti, kde vlivní muži a různá průmyslová odvětví vytváří tento mýtus krásy, aby na něm sami vydělali.

Naopak post-strukturalistický přístup se zaměřuje na sociální jednání a sociální konstruktivismus. Ženy nejsou jen pasivními příjemci dominantního ideálu štíhlosti, ale ony tento ideál dobrovolně přijaly a podílí se na jeho existenci i šíření. Ženy samy mohou ideál

štíhlosti přijmout či odmítnout. Ženy se snaží prostřednictvím štíhlé postavy vyjádřit svou nezávislost. Ideál štíhlosti je přijat ženami samotnými.

Feminističtí autoři se pokouší o syntézu obou těchto přístupů. Tlak na přijetí ideálu štíhlosti má nepochybně strukturalistické prvky a je vyvolán komerčními zájmy, například médií, módou a kosmetikou, ale také se na tom podílí i zdravotní organizace, které nás neustále zásobují informacemi o škodlivém vlivu tuku na zdraví. Přesto však velkou roli hraje jednání žen, jestli tomuto tlaku podlehnou nebo ne.

7.3 Ideál štíhlosti v historii

I když je ideál štíhlosti poměrně novodobý fenomén, i v historii podléhalo ženské tělo sociální kontrole. Normy, jak má žena vypadat, se objevovaly už ve středověku. Silné tělo bylo vizitkou hojnosti, zatímco ženy, které musely fyzicky pracovat, měly tělo štíhlé. Silné ženy byly často zobrazovány v umění jako výraz luxusu. Tloušťka byla výrazem emocionální stability, síly a dobrého zdraví. Pokud žena neodpovídala ideálu, často si pomáhala i oblečením. Pokud byla přirozeně štíhlá, pomohlo jí nafukovací spodní prádlo, díky kterému získala plný vzhled. V době barokní, kdy byly předepsány plné boky a útlý pas, se nosily stahující korzety.

Tento trend se změnil ve 20. letech 20. století, kdy přišel kult štíhlé, finančně i sexuálně nezávislé ženy. Přispěla k tomu i druhá světová válka, kdy mnoho žen ztratilo své muže a kdy se musely postarat samy o sebe. Byly nuceny opustit ženský ideál pasivity a přijmout mužský ideál pracovitosti. Manuální práce způsobila, že ženy spálily více energie a jejich tělo zeštíhlo. Žena získávala větší nezávislost, postupně se objevila hnutí sufražetek za ženskou volební právo, ženy vstoupily do veřejné sféry a samy se prosadily. Štíhlé tělo se stalo vizitkou nezávislosti a úspěchu.

Dalším důvodem může být i velká hospodářská krize v roce 1929, která vedla k nedostatku peněz a tím i omezení jídla. V této době se také začalo dávat jídlo do souvislosti se zdravím.

7.4 Současný ideál štíhlosti

Současný ideál štíhlosti byl zrozen v 60. letech dvacátého století zejména díky modelce Twiggy, ale i dalším tehdejšími herečkám. Odehrálo se to v období, kdy se západnímu světu dařilo, byl tedy dostatek jídla a lidé opět začali přibírat na váze.

V sedmdesátých letech byl posílen ideál štíhlosti díky lékařské vědě, ale i vládním autoritám a

módnímu průmyslu, kteří zaujali k tloušťce negativní postoj. Přispěla samozřejmě i masmédia, která se zaměřila na lidi s vyšším sociálním statusem a tak se jejich hodnoty rozšířily i do ostatních vrstev. Feministická autorka Roberta Seid spojuje ženský ideál štíhlosti s druhou vlnou feminismu, který má oslavovat ženskou sílu a ovládání. Ideál štíhlosti staví proti mateřskému ideálu ženy závislé na mužích. Mateřství přestalo být ideálem, které bylo doposud symbolizováno kyprými tvary. Ztratilo na své vysoké hodnotě a do popředí vstoupila nezávislost a s ní i štíhlost. K široké veřejnosti se tyto feministické myšlenky dostávaly skrze slavné osobnosti, například jednou z takových propagátorek byla herečka Jane Fondová.

Stephen Mennell naopak tvrdí, že omezení konzumace potravin souvisí s civilizačním procesem a vývojem způsobů chování. Dochází k větší sebekontrolě v chuti k jídlu zejména díky tlaku jak ze strany medicíny, tak později i ze strany médií.

7.4.1 Hubnutí jako zisk

Tohoto trendu využila masová produkce. Lidé jsou schopni utratit za svůj vzhled spoustu peněz i času a pomocí štíhlého, pěkného těla se snaží ukázat svůj osobní úspěch. Tloušťka se stává výrazem nedostatku sebekontroly a morálního selhání. Firmy tak začaly vydělávat na přípravcích na podporu hubnutí, objevily se nové módní diety, reklamy začaly propagovat nové cvičební stroje, u kterých s malou námahou docílíte velkého účinku. Farmaceutický průmysl začal vyrábět léky na snížení nadváhy. Lidé ve Spojených státech amerických utratí více jak 10 biliónů dolarů za rok za léky na hubnutí, dietní jídla, knihy o dietách, pásky se cvičením, za kurzy na snižování váhy a podobně.³¹

Paradoxní je, že princip výrobků zaměřených na snižování váhy spočívá v jejich neúčinnosti. V jiných průmyslových odvětvích by nikdy zákazníci neutratili tolik peněz za výrobky, které nefungují. Výrobci těchto prostředků na snižování váhy to argumentují tím, že je třeba přizpůsobit stravování a vykonávat nějaký pohyb, aby se dosáhlo správného efektu. Kdyby však zákazníci zachovali správné stravovací návyky a věnovali se cvičení, dosáhli by výsledků i bez těchto přípravků.

³¹ Podrobněji viz: Meadow, R. M. - Weiss, L.: Women's Conflict about Eating and Sexuality: The Relationship between Food and Sex. New York; Haworth Press New 1992. str. 25

Existují však i léky vydávané na lékařský předpis, které by měly být účinné. Předepisují se však pouze velmi obézním lidem, kterým škodí tyto léky méně než jejich tloušťka. Tyto léky působí na mozek, zvyšují krevní tlak a riziko kardiovaskulárních onemocnění, mají mnoho vedlejších účinků. Přesto však existuje černý trh s těmito přípravky, kdy se na určitých webových inzertních stránkách objevují nabídky na některé z těchto léků. U nás je rozšířený zejména Adipex a Meridia. Ženy toužící po štíhlé linii tyto léky nakupují s vědomím, že si tímto způsobem zničí zdraví, hlavní pro ně je, aby dosáhly vysněné hmotnosti. Toho často využívají podvodníci a zájemcům zasílají balíčky s čaji či prázdné krabičky.

7.4.2 Ideál štíhlosti u jiných národů

A jak k ideálu štíhlosti přistupují jiná etnika? Sheila Parker a její spolupracovníci v roce 1995 provedli studii a zjistili, že afroamerické dívky jsou výrazně méně nespokojeny se svým tělem než bělošské americké dívky. Afroameričanky také více uznávaly rozmanitost a oceňovaly i silné ženské postavy. To ale nemůžeme vztáhnout na všechny etnické skupiny v USA, protože i etnické skupiny jsou nakaženy honbou za štíhlými postavami.³² Zatímco v západních zemích řadí ideál štíhlosti, který nechá v klidu málokterou ženu, v zemích mimo západní civilizaci se tento kult neuchytil. Zde stále panuje představa, že tělo ženy je vizitkou jejího manžela, jak se o ní stará, jak dokáže zabezpečit rodinu. Pokud není žena dostatečně silná, manžel získá pověst špatného živitele rodiny.

7.4.3 Kult štíhlosti u žen

Ale proč tento trend postihl hlavně ženy? Podle Meadowa a Weisse, psychologů, kteří se zabývali poruchami příjmu potravy, se změnil přístup k jídlu v 60. letech. Do té doby se jídlo považovalo za přirozenou součást života, ale pak došlo ke změně a na jídlo začalo být nahlíženo jako na něco špatného, zakázaného. Patrně je to z tehdejších časopisů. Stejně jako v současnosti, se ženy vždy snažily ideálu krásy dosáhnout, ať už byl ideál jakýkoli. Vnější vzhled hrál pro ženy vždy významnou roli. Autoři se domnívají, že ideál ženské krásy udávali už od pradávna muži, ženy se mu snažily přizpůsobit, aby měly vyšší cenu na sňatkovém trhu.

³² Podrobněji viz: Parker, S. - Nitcher, M. - Vuckovic, N. - Sims, C. - Rittenbaugh, C.: Body Image and Weight Concerns among African American and White Adolescent Females: Differences that Make a difference. Human Organization 1995, roč 54, č. 2, str. 103-114

Byly závislé na mužích, finančně i emocionálně, a proto to pro ně bylo tak důležité.³³ Avšak nastala sociální změna, ustoupil ideál mateřství, začaly být dostupné různé druhy antikoncepce, zvýšila se možnost uplatnit se jako žena na trhu práce a ženy se chtěly více podobat mužům, být úspěšné. Avšak dostaly se do neustálého napětí, protože se po nich vyžaduje štíhlé tělo, i přes to, že musí prodělat mateřství, starat se o rodinu a vydělávat zároveň. Jako odměnu či útěchu pak vyhledávají cukrovinky a sladké jídlo. Sladké jídlo totiž často obsahuje endorfiny, kterým se také říká hormony štěstí. Ty navozují pocit dobré nálady a štěstí. Mají tedy k jídlu rozporuplný vztah, berou jídlo jako útěchu a zároveň jako hlavního nepřítele. Jediné vysvobození z neustálé kontroly tělesné hmotnosti pro ně znamená těhotenství.

7.4.4 Kult štíhlosti u mužů

Ale nejsou to jen ženy, které musí čelit tlaku ohledně svých těl. Muži se mu také nevyhnou, i když ne v takové míře, v jaké postihuje ženy. Obézních mužů je více než obézních žen, muži však pocítují mnohem menší nespokojenost se svým tělem a také méně často drží dietu. Mužům předepisuje dnešní ideál být silný a mužný. Nevyžaduje se po nich držení diet, ale důraz je kladen na zveličování mužských rysů, aby byla vidět jejich síla a dominance. Proto i muži podstupují kosmetické operace nebo užívají podpůrné prostředky, které však mají negativní dopad na jejich zdraví.

Avšak domnívám se, že na rozdíl od žen, neexistuje pro muže jediný správný model, jak mají vypadat. Mají větší šanci formovat tělo v rámci svých vrozených dispozic, než mají ženy. Mohou být spíše štíhlejší nebo i silnější, důraz je kladen spíše na pevnost než na objem těla.

Snaha po ženském ideálu štíhlosti nebo mužském svalnatém ideálu má původ již u dětí a mladistvých. Pro holčičky je typickým vzorem panenka Barbie. Výzkumy ukázaly, že míry panenky Barbie převedené na dospělé ženu, by byly 140 cm přes prsa, 40 cm přes pas a 70 cm přes boky, je tedy málo pravděpodobné, že by taková žena na světě vůbec existovala. Mladé dívky se přesto snaží svého ideálu dosáhnout a to často končí nějakou z poruch příjmu potravy. K partnerovi Barbie Kenovi se přistupuje realističtěji. Jeho tělesné proporce nejsou v mužské populaci až tolik vzácné. V tomto můžeme vidět odpověď na otázku, proč mají ženy více nerealistické cíle, co se týče tělesných proporcí, než muži.

³³ Podrobněji viz: Meadow, R. M. - Weiss, L.: Women's Conflict about Eating and Sexuality: The Relationship between Food and Sex. New York; Haworth Press New 1992.

7.5 Zdravotní hledisko

Štíhlé tělo není důležité jen pro krásu, ale i pro zdravotní důvody. Zdravotníci stále zdůrazňují, že obezita je spojena s mnoha zdravotními potížemi a nemocemi. A přitom stále více lidí ve vyspělých zemích tloustne a zapadají do kategorie obézních podle Body Mass Indexu, který vyvinuli lékaři ke změření správné hmotnosti člověka dle určité výšky. Body Mass Index se i nadále upravuje, zahrnuje i rozdělení dle pohlaví nebo podle věku.

Tabulka 2. Body Mass Index

pod 18,5	Podváha
18,5 - 24,9	normální váha
25,0 - 29,9	nadváha 1. Stupně
30,0 - 34,9	nadváha 2. stupně a (mírná obezita)
35,0 - 39,9	nadváha 2. stupně b (střední obezita)
nad 40	nadváha 3. stupně (morbidní obezita)

BMI = váha (v kilogramech)/výška (v metrech na druhou)

Pramen: World Health Organisation: Obesity: Preventing and Managing the Global Epidemic, Geneva 2000, dostupné z: Germov, J.; Williams L.(ed.): A Sociology of Food and Nutrition. Oxford University Press Oxford 2004, str. 339, upraveno: Lucie Vojtíšková

7.6 Odmítnutí ideálu štíhlosti

Existují i ženy, které tento ideál odmítají. Dají se rozlišit 4 kategorie, jak ženy přistupují k ideálu štíhlosti. Do první kategorie spadají ty ženy, které jsou zastánkyněmi ideálu štíhlosti a k jejímu dosažení uznávají držení diety. Jsou tedy k ideálu štíhlosti konformní. Do druhé kategorie spadají ženy, které uznávají držení diet, ale čistě jen ze zdravotních důvodů, nikoliv z důvodů estetických. Třetí kategorie zahrnuje ženy, které sice uznávají štíhlost, ale tu přirozenou, bez držení diet. A konečně čtvrtou kategorií tvoří ženy,

kteře odmítají ideál štíhlosti i jakékoli držení diet. Uznávají různorodost postav a odvozují od toho vlastní identitu.³⁴

Touha být atraktivní a tlak sociální konformity jsou jasné důvody pro držení diet. Fyzický vzhled může mít vliv na úspěch v práci i v soukromí. Na ženy je vyvíjen tlak ideálu štíhlosti prostřednictvím módy, krásy, kosmetického průmyslu, ženy se s ním však mohou vyrovnat dvojitým způsobem. Mohou ho buď odmítnout, nebo přijmout, to záleží čistě na nich, jak chtějí samy sebe prezentovat.

Proti ideálu štíhlosti ženy vytváří i sociální hnutí jako „Proti držení diet“ nebo „Přijetí velikosti postavy“. Snaží se o to, aby postavy žen byly přijaty takové, jaké jsou. Jen tímto způsobem může být podkopán ideál štíhlosti, ženy mohou přestat držet diety a zaměřit svůj zájem jinam, na to, co je opravdu důležité.

³⁴ Podrobněji viz: Williams, L. – Germov, J.: The Thin Ideal: Women, Food and Dieting. In: Germov, J.; Williams L. (ed.): A Sociology of Food and Nutrition. Oxford; Oxford University Press 2004, str. 355

8. Poruchy příjmu potravy

Jak již bylo zmíněno, v dnešní době se velmi rozšířil takzvaný kult štíhlosti. Díky změně kulturních podmínek, došlo ke zvýšení zájmu o vlastní tělesnou hmotnost a vzhled postavy. Paradoxem je, že i přes to lidé v západních společnostech neustále přibývají na váze a průměrná hmotnost obyvatelstva se celkově zvyšuje. To má negativní dopady na vztah mnoha jedinců k jídlu. Tento fakt, společně s tlakem médií na štíhlou postavu, ale i s rodinnými vlivy jako jsou například mezigenerační konflikty, s hledáním vlastní identity, se změnami ve stravovacích návycích, je důvodem, proč se tolik rozšířily poruchy příjmu potravy.

Často se to netýká jen lidí ze západních společností, poruchy příjmu potravy se pomalu, ale jistě, stávají globálním problémem. Jedná se zejména o ženy, které nejsou původem ze Západu, avšak díky médiím přebírají tyto návyky a snaží se tak adaptovat na novou kulturu, být konformní s hodnotami a normami západních společností.

Stravovací poruchy se týkají především mladých žen a dívek, ale v poslední době byly zaznamenány tyto poruchy i u mužů. Jejich důvody jsou podobné, média prezentují ideál svalnatého mužského těla a oni se mu snaží vyrovnat. Rozhodně se však množství mužů postižených těmito poruchami nedá s množstvím žen vůbec srovnávat.

8.1 Charakteristiky poruch příjmu potravy

Nejznámějšími a nejrozšířenějšími poruchami příjmu potravy jsou mentální anorexie a mentální bulimie. Pro lepší přehlednost jsou jejich charakteristiky uspořádány do jednotlivých bodů.

Charakteristiky mentální anorexie

- 1, Slovo anorexia pochází z řeckého slova a znamená ztrátu chuti k jídlu.
- 2, Člověk odmítá udržet si tělesnou hmotnost alespoň na spodní hranici normální váhy, která je určena vzhledem k danému věku a výšce.
- 3, Má velký strach z přibývání na váze, ačkoliv trpí podvýživou.
- 4, Ke své tělesné váze nebo tvarům přistupuje rozporuplně, jeho tělesná hmotnost má nepřiměřený vliv na sebehodnocení, často popírá vážnost jeho nízké tělesné hmotnosti.
- 5, U žen je charakteristická absence tří po sobě jdoucích menstruačních cyklů.

Charakteristiky mentální bulimie

- 1, Slovo bulimie pochází ze slova bulimis, což znamená býčí hlad, později však začalo být spíše používáno vlčí hlad.
- 2, Dochází k opakujícím se etapám záchvatu jedení. V těchto etapách je množství sněženého jídla značně větší než by většina lidí snědla za podobnou periodu se stejnými podmínkami a zároveň člověk nemá dostatečnou kontrolu nad svou konzumací, má pocit, že nemůže přestat jíst nebo neovládne to, jak moc toho sní.
- 3, Dochází k opakujícímu se nepřiměřenému kompenzačnímu chování, aby nedošlo k přírůstku váhy, například zvracení, užívání projímadel, půst nebo nadměrné cvičení.
- 4, Tyto etapy záchvatu jedení a jeho kompenzace se objevují dvakrát do týdne po dobu tří měsíců.
- 5, Sebehodnocení je nepřiměřeně ovlivněno tělesnou hmotností a proporcemi.

8.2 Důvody onemocnění

Autorka Hilde Bruch se zaměřila na rozpory a paradoxy spojené s onemocněním mentální anorexie. Sama se zabývala touto nemocí i v praxi. Snažila se odhalit jak kulturní, tak i fyziologické reakce na jídlo svých pacientek a odkrýt tak neznámou logiku jejich anorektického chování. Došla k závěru, že takto nemocné ženy pocházejí především z vyšších středních a vyšších tříd a používají nemoc k tomu, aby na sebe upoutaly pozornost, aby se o ně ostatní začali více starat. Na rozdíl od jiných autorů tvrdí, že ženy nejsou jen pasivní příjemci kulturního očekávání, ale naopak aktivně se na své poruše podílí, vždyť jsou to právě ony, kdo jídlo odmítá. Bruchová zjistila, že většina takovýchto žen měla za sourozence opět jen ženy a často také starší rodiče. Rodiče většinou kladli na své dcery vysoká očekávání a nenechaly je příliš rozvíjet podle svých představ, nedali jim žádnou možnost, aby se samy rozhodovaly. A to jsou podle Bruchové hlavní důvody rozvoje této nemoci. Dalším symptomem je změna prostředí, například nástup na novou školu, kdy si dívky tvoří vztahy i mimo rodinu. Mají strach z nezávislosti a ženskosti. Svým způsobem se pomocí hubnutí snaží vrátit do dětství. Ačkoliv držení diet přináší úspěch, dívka není nikdy spokojena. Bruchová vidí možnost léčby v zevšednění anorexie. Když se bude o anorexii hodně psát a mluvit, mladým ženám již bude připadat samozřejmá a tak už nebudou mít pocit, že dokázaly něco, co ostatní nedokázali.³⁵ Podle mého názoru nebude tímto problémem zcela vyřešen. Je možné,

³⁵Podrobněji viz: Bruch, H: The Golden Cage: The Enigma of Anorexia Nervosa. London; Open Books 1978

že zevšednění těchto poruch část dívek ochrání, avšak většinou jsou tyto problémy způsobeny snahou po dosažení takové postavy, jakou mají herečky a modelky prezentované v médiích. Dívky si myslí, že své hubnutí mají pevně ve svých rukou a že tomu tak není, zjistí, až když je pozdě.

Autor L. K. George Hsu se zabýval poruchami příjmu potravy komplexně, mentální anorexií i mentální bulimií. Došel k názoru, že termín anorexia je užíván špatně, není to ztráta chuti k jídlu, ale dotyčný, ačkoliv by se rád najedl, má strach, že poté, co se nají, ztloustne. Podle něj je to extrémní forma fenoménu štíhlosti, která se vymkne kontrole.

Na základě sebraných dat určil Hsu charakteristiku nejčastěji postižených. Jsou to lidé mladí (často mladiství), bílé barvy pleti, ženy (jeden z deseti byl muž) a pocházejí z rodin ze střední nebo vyšší vrstvy. Zatímco okolí vidí, že člověk rapidně hubne, samotný postižený si není vědom toho, že je nemocný. Postižení mají strach, že ztloustnou, ale jen málokdo tento strach umí vysvětlit. Příčinou poruch jsou špatné vztahy a stresující události v dospívání jako například pocit, že jsou příliš silní, trpí některými nemocemi nebo nemají příliš dobré vztahy v rodině. Hsu uvádí, že nepřirozené hubnutí může být způsob, jak tyto rodinné krize vyřešit, protože se rodina semkne za společným cílem a tím je zaměření na nemocnou osobu. Nemoci se vyskytují hlavně u vyšších vrstev, pravděpodobně proto, že jsou zde dostupné rozmanité druhy i množství potravin. Důvodem je také rozpor mezi kariérou a mateřstvím, se kterým se může žena těžce vyrovnávat.³⁶

MacSweenová se pokusila dát tématu poruch příjmu potravy feministický a sociologický pohled. Je zajímavé, že se tyto poruchy vyskytly zejména u žen středních tříd a zrovna v době, kdy feminismus začal protestovat proti podřízenosti žen. Podle ní je mentální anorexie odpovědí na rozpory a tlaky, které ženy zažívají v patriarchálních a kapitalistických poměrech. MacSweenová tvrdí, že sociální konstrukce těla v buržoazní společnosti zahrnuje gender definovaný jako opozice mezi mužským jako aktivním a ženským jako pasivním. Ženy se těžko vyrovnávají s požadavky být zároveň pasivní i aktivní, důrazné a citlivé.³⁷

8.3 Přístupy k poruchám příjmu potravy

³⁶ Podrobněji viz: Hsu, L. K. G.: *Eating Disorders*. New York, Guilford Press 1990

³⁷ Podrobněji viz: MacSween, M.: *Anorexic bodies: A Feminist and Sociological Perspective on Anorexia Nervosa*. London; Routledge 1993

V souvislosti s rozvojem poruch příjmu potravy se objevilo několik přístupů, jak k těmto nemocem přistupovat. Nejdříve se objevila skupina lékařů, zdravotních odborníků a psychologů, kteří začali vykládat mentální anorexii a mentální bulimii z medicínského hlediska. Až téměř o století později se tímto problémem začali zabývat i sociální vědci, kteří dali tomuto tématu sociálně-vědní charakter.

8.3.1 Biomedicínský přístup

V minulosti bylo pořádáno několik výzkumů ohledně poruch příjmu potravy, avšak žádná specifická léčba, která by mohla poruchu zcela odstranit, nebyla vyvinuta. Proto přístup klade při léčení stravovacích poruch důraz na primární péči pomocí pravidelných konzultací, sledování váhy a poradenství. Možná je i hospitalizace v nemocnici, kde nemocní podstupují různé stravovací programy a psychoterapeutické zásahy.

Na konci 19. století Sir William Withey Gull definoval stravovací poruchu mentální anorexie v rámci biomedicíny. Do té doby bylo hladovění z vlastní vůle chápáno spíše jako náboženský akt, teprve po delší době jako choroba. Poté, co se dospělo k závěru, že hladovění je vlastně nemoc, začali se o toto téma lékaři z celého světa více zajímat, přetvořili definici hladovění z vlastní vůle a uvedli ho jako příznak mentální anorexie. Poté vznikly definice i jiných stravovacích poruch, zejména mentální bulimie. Na bulimii se hledělo jako na vyšší fázi mentální anorexie, navzdory tomu, že je lépe léčitelná. Stejně jako mentální anorexie, se bulimie také objevila poprvé u mladé ženy. Později se stala mentální anorexie a bulimie dvěma základními stravovacími poruchami.

Biomedicínský přístup nebere v úvahu sociální a kulturní podmínky člověka. Tyto podmínky jsou však důležité k lepšímu porozumění stravovacích poruch, protože poukazují na konflikt mezi jedincem a měnícími se sociálními normami a očekáváními. Biomedicínský přístup také nebere v úvahu velké ekonomické, sociální a kulturní změny v životě žen během 20. století, jako je například dvojí role mateřství a kariéry, problematické hodnoty s ohledem na ideál štíhlosti.

8.3.2 Sociálně konstruktivistický přístup

Sociálně konstruktivistický přístup se objevil až v 90. letech dvacátého století, do té doby převládal přístup biomedicínský. Tento přístup není jednotný, je tvořen více teoriemi, klíčovými autory jsou však Peter Berger a Thomas Luckmann či Michel Foucault. Podle sociálního konstruktivismu jsou stravovací poruchy sociálně vykonstruované pojmy vztažené

k historickým, sociálním a kulturním podmínkám doby, v níž jsou tyto pojmy definovány. Důležitý je tedy jazyk, analýza promluvy. Díky jazyku je možné poruchy příjmu potravy rozebrat a zjistit, jaké jsou možnosti změny.

8.3.3 Feministický přístup

Tento přístup se zaměřuje na ženy, moc a genderové vztahy. Snaží se vyvarovat medicínskému pohledu na poruchy příjmu potravy. Tyto feministické přístupy nejčastěji vycházejí z psychoanalýzy, existencialismu, sociální a kulturní teorie a post-strukturalismu. Psychoanalýza se zaměřuje zejména na formování vlastní identity dospívajících dívek, zohledňuje také vliv vztahu mezi matkou a dcerou. Existencialismus říká, že dívky skrze stravovací poruchy vyjadřují svou nespokojenost, krizi svého bytí ve světě. Post-strukturalismus vychází z toho, že ženy vyjadřují svým hubnutím svou moc, svou disciplínu a tak udržují a reprodukují ideál štíhlosti. Pro kulturní a sociální přístup je charakteristické dílo psychoanalytičky Orbachové *Fat is a Feminist Issue*. Podle ní je tělesný ideál výsledkem patriarchálních západních společností. Ženy se prostřednictvím kontroly toho, co zkonsumují, snaží získat kontrolu nad celým svým životem a nad svou rozporuplnou pozicí ve společnosti.

Zatímco starší, biomedicínský přístup ukazuje, že mladé ženy jsou náchylnější k nervovým poruchám a hormonální a duševní změny mohou způsobit poruchy příjmu potravy, v druhé polovině 20. století začalo být na stravovací poruchy pohlíženo jako na sociálně-vědní problém. Zjistilo se, že problém stravovacích poruch má více faktorů, proto se musí zkoumat nejen z hlediska medicíny, dietologie a výživy, ale z hlediska psychologického, na který mají vliv faktory sociální, kulturní i rodinné.

8.4 Poruchy příjmu potravy a módní průmysl

Problém je stále více diskutován už i v módním průmyslu, poté, co se začalo spekulovat o onemocnění modelek předvádějících oblečení na přehlídkových molech a zvláště poté, co došlo k úmrtí modelek přímo na mole. Je několik málo módních návrhářů, kteří nechtějí na svých přehlídkách dívky s velmi nízkou hmotností, která podle BMI odpovídá podvýživě. Objevují se kampaně a billboardy na ulicích, které zobrazují hrůznost vychrtlých ženských těl a snaží se tak proti mentální anorexii a bulimii bojovat. Bylo vydáno poměrně hodně knih se zkušenostmi vyléčených i nevléčených anorektiček, které si touto nemocí prošly. V současné době se prevence proti těmto onemocněním velmi zvýšila a teprve

budoucnost ukáže, zda finance a energie vložená do těchto kampaní byla úspěšná a zachránila alespoň několika dívkám život.

Počet lidí trpících poruchami příjmu potravy je vyjádřen pro lepší přehled v následujících bodech.

- Přibližně 7 miliónů dívek a žen trpí v současné době některou z poruch příjmu potravy
- Přibližně 1 milión chlapců a mužů je nakaženo nějakou stravovací poruchou
- 10-25% z těch, kdo trpí mentální anorexií, z těchto důvodů zemře
- Mentální anorexie způsobuje největší počet úmrtí ze všech psychiatrických poruch, včetně velké deprese
- Bez léčby zemře 20% postižených touto poruchou, pokud postižení podstoupí léčbu, počet úmrtí činí 2-3%
- Jen 10% postižených některou z poruch přijme léčbu
- 3,7% žen je nakaženo mentální anorexií
- 4,2% žen je nakaženo mentální bulimií ³⁸

³⁸ Podrobněji viz: Mirasol - Eating Disorders Recovery Centres [online]. Tucson (Arizona) Eating Disorders Statistics. 2008[cit. 2009-3-5]. Dostupné z www: <http://www.mirasol.net/eating-disorders/information/eating-disorder-statistics.php>

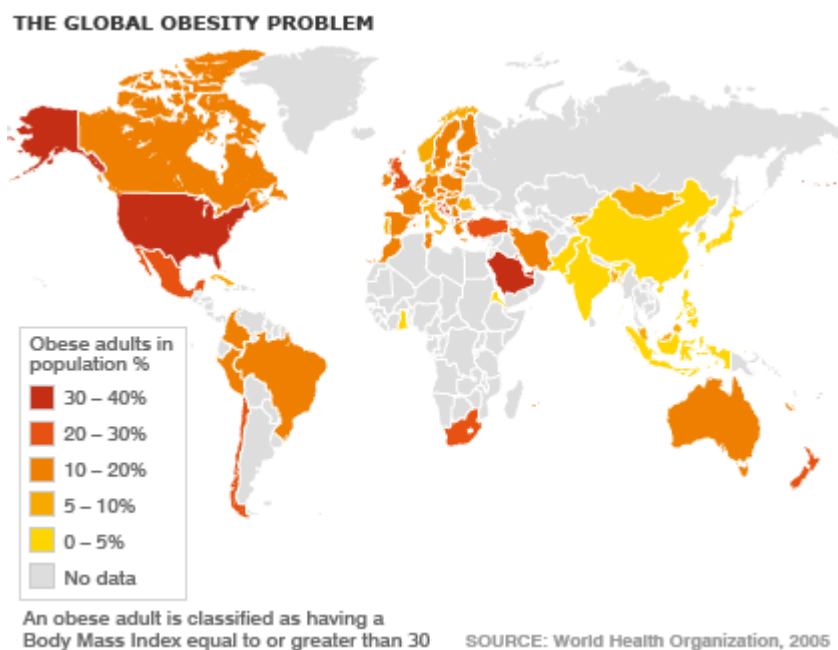
9. Obezita

Obezita je stav, kdy má člověk vysoký podíl tělesného tuku, který je už na takové úrovni, že poškozuje jeho zdraví. Veřejnost vidí příčinu obezity v přejídání se a v nedostatku fyzické aktivity. Tomu napomáhá dnešní postindustriální společnost s nadbytkem potravin. Zároveň potravinový systém dnešní společnosti přispívá k obezitě tím, že přidává do jídel nepotřebné kalorie.

V důsledku toho, jak se rozšiřuje ideál štíhlosti a zároveň stoupá tělesná hmotnost obyvatel, na obézní lidi začíná pohlížet jinak. Dříve bylo mohutné tělo výrazem bohatství a moci, dnes jsou tyto lidé spíše odsuzováni za nedostatek sebekontroly a ovládnutí. Obezita se v dnešní postindustriální společnosti stává stigmatem.

Téma stigmatizace rozpracoval Erving Goffman. Díky němu se pak rozšířilo do celé sociologie. Ke stigmatizaci obezity dochází podle toho, zda je velká tělesná hmotnost v dané společnosti sociálně definována jako dominantní nebo jako marginální. To určují normy dané společnosti, podle toho, co je kolektivně přijímáno jako normální.

Obrázek 2. Lidé ve světě postižení obezitou

Pramen: BBC: Obesity in statistics 2008. Dostupné z www:

<http://news.bbc.co.uk/2/hi/health/7151813.stm>

9.1 Kulturní a historické faktory

Tradiční společnosti vysoce oceňovaly minimálně střední, avšak častěji spíše větší množství tělesného tuku, byl to pro ně výraz bohatství a zdraví. Na dotyčném je na první pohled vidět, že má k dispozici dostatečné množství jídla a netrpí chorobami pro tuto dobu typickými, například střevními parazity. A to platilo pro 80% společností tehdejší doby. Historické a kulturní změny v hodnocení tělesného tuku měly značný vliv na stigmatizaci obezity. Od 20. století se klade stále větší důraz na štíhlé tělo, zejména mezi ženami, což je ještě umocněno reklamou a průmyslem. Jak se tlak na štíhlost zvyšoval, tloušťka byla jako sociální ideál odmítnuta a vytvořila se marginální a stigmatizovaná.

9.2 Stigmatizace obezity

Ke stigmatům, která nejsou považována za selhání jedince, se přistupovalo vždy jinak než k těm, kterým se přičítá osobní vina. Ovšem v případě obezity se nedá jednoznačně určit, zda je výsledkem přejídání, nedostatku pohybu a sebeovládání nebo je způsobena

genetickými nebo hormonálními vlivy. Přesto má dnešní společnost takový charakter, že se spíše přiklání k názoru, že obezita je zapříčiněna vlastním zaviněním. Obézní lidé jsou pak často vnímáni více podle své velikosti než podle jiných kvalit. To se pak zakoření v jejich osobnostních identitách a negativně to ovlivní jejich sebehodnocení. Stigma obezity ovlivňuje hlavní status osoby.

9.2.1 Přístupy ke stigmatizaci obezity

Feministický přístup poukazuje na to, že některá stigmata, včetně obezity, jsou velmi ovlivněna pohlavím jedince. Ženy jsou více stigmatizovány kvůli své obezitě než muži. Je to dáno tím, že ženy jsou celkově častěji souzeny podle svého vzhledu a tělesné hmotnosti než muži.

Avšak dva hlavní přístupy, ze kterých se při výzkumu stigmatizace obezity nejčastěji vycházelo, jsou funkcionalismus a symbolický interakcionismus. Zatímco funkcionalistická analýza stigmatizace obezity se zaměřuje na přítomnost, rozsah a zdroje stigmatizace obézních jedinců, interakcionalistická analýza se zabývá způsoby, jak lidé svá stigmata zvládají a jak bojují se svým osudem ve světě, kde panují hodnoty štíhlosti. Funkcionalistický přístup hodnotí stigma jako bariéru k přístupu k sociálním rolím a privilegiím. K jejich zkoumání používá tento kvantitativní metody, experimenty nebo dotazníkové výzkumy. Naopak interakcionismus využívá spíše kvalitativní metody jako zúčastněné pozorování nebo hloubkové rozhovory.

9.2.2 Rozsah stigmatizace obezity

Stigmatizace se projevuje v nejdůležitějších oblastech života člověka, v práci, v osobním životě i ve veřejném životě. Co se týče pracovního prostředí, obézní lidé hůře získávají práci, dostávají nižší platy než jejich kolegové na srovnatelné pozici, zakoušejí více diskriminace na pracovišti.³⁹ V soukromém životě si obézní lidé hůře hledají partnera či přátele než ti štíhlí. Při výběru jsou omezeni svým stigmatem. Také zdravotní odborníci stigmatizují obézní jedince, mají vůči nim předsudky a negativní postoje. Může se stát, že přistupují k obézním lidem jinak a věnují jim nestejnou péči.

Několik výzkumů ukázalo, například výzkum Richardsona a Emersona pořádaného v roce 1970, že obezita je více stigmatizována než fyzický handicap. Děti z USA si měly za

³⁹ Podrobněji viz: Averett, S. - Korenman, S.: The Economic Reality of the Beauty Myth. *Jurnal of Human Resources* 1996, roč. 31, str. 204-330

úkol vybrat, s kým by se dle fotografií raději přátelily. Výsledkem bylo, že dospělí i děti si ve většině případů raději vybrali handicapovaného člověka před obézním.⁴⁰ Od té doby však uplynulo téměř čtyřicet let a tento stav se zřejmě za ten čas změnil. Počet tělesně postižených lidí se zmenšil z toho důvodu, že již nedošlo k větší válce, a počet obézních lidí naopak narostl. Je proto možné, že by výzkum dopadl dnes zcela jinak.

Obézní lidé stigmatizují svým způsobem i masmédiá, která vyzdvihují extrémně štíhlé lidi a ty obézní ukazují v negativním světle.

Dalším problémem pro obézní lidi je jíst na veřejnosti. Ačkoliv obézní člověk jí to samé jako ostatní s normální váhou, má strach, že bude kritizován za přejídání. Má k tomu reálné důvody, skutečně to může kritiku od ostatních vyvolávat. Proto se obézní lidé takovýmito příležitostmi snaží co nejvíce vyhýbat. V případě, že to jinak nelze, nic při takových příležitostech neříkají nebo se snaží jíst odděleně od ostatních.

9.2.3 Zvládání stigma obezity

Podle Goffmana může být stigmatizující jednání dvojí. Může být verbální, jako například posměšky, nebo neverbální, jako například zírání na stigmatizovanou osobu. Každý jedinec se prezentuje v různých aktivitách, aby udělal dojem na ostatní. Co se týče obézních lidí, v důsledku jejich stigmatu k nim přistupují lidé jinak a znemožňují jim prezentovat sami sebe tak, jak by chtěli.

Stigmatizovaní lidé se snaží o to, aby byli druhými přijati. Mohou k tomu dojít několika způsoby, například odmítnutím stigmatu, utajováním, vyhýbáním se, vzájemnou pomocí a redefinicí situace.⁴¹

Zejména to jsou muži, kteří odmítají přiznat, že jsou obézní, ačkoliv je jejich počet vyšší než obézních žen. Takto ignorují celé své stigma. Často přičítají velkou postavu svalům, silným kostem nebo genetice. Utajování je strategie, při které je stigma skryto nebo přetvořeno v něco méně nápadného. U obézních lidí je to nošení volného oblečení, aby zamaskovali svou skutečnou velikost. Jednou z taktik je přesměrování pozornosti na něco jiného, například na účes či šperk, který odvede pozornost od velkého těla. Vyhýbání se je

⁴⁰ Richardson, S.A. - Emerson, P.: Race and Physical Handicap in Children's Preference for Other Children: A Replication in a Southern City. *Human Relations* 1970, roč. 23, str. 31-36

⁴¹ Podrobněji viz: Elliott, G.C. - Ziegler, H.L. - Altman, B.M. - Scott, D.R.: Understanding Stigma: Dimensions of Deviance and Coping. in Bryant, C.D. (ed.): *Deviant Behavior: Readings in the Sociology of Norm Violations*. New York Hemisphere 1990, str. 423-443

běžná metoda, jak se se stigmatem vyrovnat. Postižené osoby omezí kontakt s okolím na minimum, protože mají obavy, jak je „normální“ lidé přijmou. Obézní lidé se snaží vyhýbat takovým situacím, kde by byli nuceni ukazovat své tělo, jako například na pláži či u bazénu. Pomocí redefinice situace se snaží stigmatizovaný udržet téma nebo předmět interakce daleko od svého stigmatu. Obézní mají své strategie jak odsunout své stigma daleko od tématu hovoru. Vzájemná pomoc znamená, že si stigmatizovaní vytvoří svou komunitu a sdílí navzájem své pocity a poskytují si podporu. Taková komunita pak bývá zakladatelem hnutí, které odmítá ideál štíhlosti a snaží se, aby jejich tělo bylo přijato takové, jaké je a mohutná těla oslavuje.⁴²

9.3 Současný stav obezity ve světě i u nás

Dnes už se mluví o obezitě jako o epidemii. Na celém světě bylo v roce 2005 1,6 biliónů lidí nad patnáct let věku s nadváhou, dalších 400 miliónů lidí bylo obézních (zda jsou lidé obézní či mají nadváhu, se posuzuje podle Body Mass Indexu, jehož tabulka je uvedena výše v kapitole Štíhlá linie) a jejich počet i nadále roste. World Health Organisation podle svých projektů předpokládá, že v roce 2015 bude již lidí s nadváhou okolo 2,3 biliónů a obézních lidí okolo sedmiset miliónů. Obezita se dá považovat za jednu z nejnebezpečnějších a nejrozšířenějších civilizačních chorob dneška. Do nedávna se tento problém týkal vyspělých zemí, ale nyní tloustnou i lidé v rozvojových zemích, zejména v městském prostředí.⁴³

V České republice trpí obezitou 15% obyvatelstva. Obezita s sebou přináší mnoho zdravotních komplikací. Způsobuje problémy s oběhovou soustavou jako je vysoký tlak, vysoká hladina cholesterolu, přetížené srdce, dále pak způsobuje cukrovku, dýchací potíže, zánět šlach, artrózu, zánět žil, obézní lidé mají větší náchylnost k rakovině všech druhů. Příčin obezity je mnoho. Mluví se o dědičnosti, nepřiměřeném stravování, nedostatku pohybu, ale i takových vymoženostech jako je klimatizace či topení. Člověk se stále více stává pohodlným, jeho metabolismus se zpomaluje, ale konzumaci potravin svému spalování nepřizpůsobí a tloustne.

⁴² Podrobněji viz: Sobal, J.: Sociological Analysis of the Stigmatisation of Obesity. In: Germov, J.; Williams L. (ed.): A Sociology of Food and Nutrition. Oxford; Oxford University Press 2004. str. 391-392

⁴³ World Health Organisation [online]. Obesity and Overweight. 2006 [cit. 2009-3-13]. Dostupné z [www: http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs311/en/index.html](http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs311/en/index.html)

9.3.1 Prevence proti nemocem způsobeným obezitou

Jelikož je onemocnění způsobených obezitou mnoho, na obezitu se v současné době zaměřují i zdravotní pojišťovny, které dávají příspěvky na snížení hmotnosti pro obézní lidi, zejména pro děti. Tento krok však může přispívat k další stigmatizaci, jelikož takto ukazují na to, jak je obezita nežádoucí. Preventivně chtějí ochránit lidi před chorobami, které by jim v budoucnu obezita mohla způsobit. Pro zdravotní pojišťovnu by pak léčení bylo ještě více nákladné a tak volí raději tento způsob. Netýká se to však jen obezity, zdravotní pojišťovny přispívají i na kouření, na chrániče při sportu a podobně.

9.3.2 Obezita u dětí

Problém obezity se začíná týkat i poměrně malých dětí. Celkově bylo v roce 2005 na světě 20 miliónů dětí pod 5 let s nadváhou.⁴⁴ Ty se většinou obezity nezbaví a trpí jí celý život. Proto odborníci apelují na rodiče, aby se více zajímali, co jejich ratolesti jedí a vedli je ke správné výživě. Ve Velké Británii již dokonce nastal případ, kdy úřady zvažovali odebrání obézního dítěte matce. Česká republika není na tom tak špatně, co se týče dětské obezity, jako USA či Velká Británie, ale počet dětí s těžkou obezitou neustále roste. Pokud bude nárůst hmotnosti pokračovat nadále, odborníci předpokládají, že bude život dnes narozených dětí v průměru o dva až pět let kratší.⁴⁵

⁴⁴ World Health Organisation [online]. Obesity and overweight. 2006 [cit. 2009-3-13]. Dostupné z [www: http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs311/en/index.html](http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs311/en/index.html)

⁴⁵ Podrobněji viz: Tvarohová, J.: Češi čím dál víc tloustnou, nadváhu má třetina mladých[online] Mladá Fronta Dnes. 6.2.2009 [cit. 2009-2-21]. Dostupné z [www: http://zpravy.idnes.cz/cesi-cim-dal-vic-tloustnou-nadvahu-ma-tretina-mladych-p0z-/domaci.asp?c=A090206_104752_domaci_pje](http://zpravy.idnes.cz/cesi-cim-dal-vic-tloustnou-nadvahu-ma-tretina-mladych-p0z-/domaci.asp?c=A090206_104752_domaci_pje)

Tabulka 3. Srovnání jednotlivých zemí podle tělesné hmotnosti (v %)

Země	počet lidí s nadváhou*	počet obézních**	rok sběru dat
Austálie	53,5	16,4	2004/2005
Rakousko		11	1997
Česká republika	51,73	15,05	2002
Spojené státy americké	66,3	32,2	2004
Německo	66,5	19,4	2000/2003
Francie	41,6	11,3	2003
Itálie	42,6	9	2003
Španělsko	49	13,3	2003
Velká Británie	66,9	24,2	1999
Kanada	49,1	15,3	2002/2003
Polsko	52,2	18	2001/2002
Slovensko	46,7	14,3	2002

*Nadváha dle BMI >25 kg / m²

** Obezita dle BMI >30 kg / m²

Pramen: WHO: Global Database on Body Mass Index 4/2009. Dostupné z www:

<http://www.who.int/bmi/index.jsp>, upraveno: Lucie Vojtíšková

Ve světě i u nás vzniklo mnoho organizací, které si určily za cíl bojovat proti obezitě a s ní spojeným zdravotním rizikům. Je to však stále na jedincích, aby se sami rozhodli a

vyhledali pomoc. Z toho vyplývá, že organizace pomáhají jen v dílčích případech a obezita se stále rozšiřuje. Internetové stránky <http://www.worldometers.info/weight-loss/> ukazují, jak neustále narůstají počty lidí s nadváhou po celém světě a zároveň, kolik peněz je vydáváno na to, aby lidé svou váhu snížili. Řešení tohoto problému je navzdory snaze různých zdravotnických organizací otázkou daleké budoucnosti. Musí dojít ke změně v jednání, hodnotách a normách lidí, aby mohl být tento vývoj zvrácen a lidé se hromadně vrátili k tělesné hmotnosti, která neškodí zdraví.

Objevuje se tu tedy další paradox. Západní civilizace klade důraz na ideál štíhlosti, ale stále větší množství populace se mu vzdaluje. Je to dáno moderní dobou, shonem a stresem, který je na lidi každodenně vyvíjen a jelikož je jídlo dobře dostupné, lidé si jím kompenzují starosti a únavu. V tomto tedy vidím nekonečný bludný kruh, ze kterého není úniku. Snad jen změna přístupu k životu, životnímu stylu, který hlásá postmodernismus s větším zaměřením na volný čas a osobní život a ne na budování kariéry, může nastolit obrat i v přístupu k jídlu a stravování, navzdory reklamám a potravinářským průmyslům.

10. Vegetariánství

Jídlo a stravování se dá považovat za osobní, ale i sociální činnost. To, jak jíme, kdy jíme a co jíme, ovlivňují nejen biologické motivy, jako je hlad, ale i motivy sociální, jako jsou určité zvyky, očekávání a povinnosti. Sociální pozadí stravování je zřetelné ještě víc, pokud se jedinec rozhodne nekonzumovat určitý druh potravy, jako je tomu v případě vegetariánství, kdy lidé nejedí maso.

Jedinci, kteří nekonzumují maso, se mohou rozdělit do 2 skupin. První skupinu tvoří lidé, kteří nemají jinou možnost, jsou nuceni vypustit maso ze svých jídelníčků. Jejich důvody jsou často ekonomické v tom případě, když ke koupi masa či chování zvířat nemají dostatek finančních prostředků, anebo jsou na vině přírodní podmínky. Tito lidé žijí zejména v Africe nebo na Dálném Východě. Druhou skupinou jsou ti, kteří nekonzumují maso dobrovolně. Ke svému rozhodnutí pak mohou mít náboženské důvody, filozofické, etnické, politické nebo i zdravotní důvody. Těch, kdo dobrovolně nekonzumují maso, v západních vyspělých společnostech přibývá. Dochází k poklesu spotřeby masa, zejména masa červeného.

Jelikož se ve své práci zabývám sociálními aspekty stravování, budu dále hlouběji zkoumat vegetariánství dobrovolné.

Stejně jako u mnoha sociologických témat je i u vegetariánství problém s definicí. Není jedna obecně uznávaná definice o tom, kdo vlastně vegetarián je a kdo není. Různí lidé, kteří se sami považují za vegetariány, vyznávají různé typy stravovacích vzorců. Alan Beardsworth a Teresa Keil si s tímto problémem poradili tak, že vytvořili škálu od nejstriktnější formy vegetariánství k nejmírnější formě. Na pravé straně škály se nachází nejextrémnější vyznavači vegetariánství, tak zvaní vegani, kteří nekonzumují maso ani produkty živočišného původu jako je mléko a vejce. Někteří odmítají i med, dokonce i některé léky. Samozřejmostí jsou pro ně protesty proti oblečení z pravé kůže, někdy i vlny. Argumentují to tím, že se jedná o týrání zvířat. Za ještě extrémnější formu se dají považovat ti, kteří konzumují pouze ovoce a zeleninu. Směrem nalevo se formy vegetariánství zmírňují, konzumují mléko (lakto-vegetariáni) či vejce (ovo-vegetariáni) a na levém pólu se nacházejí ti, kteří se ještě považují za vegetariány, ale už v mimořádných případech si dopřejí bílé maso či ryby.⁴⁶

⁴⁶ Podrobněji viz: Beardsworth, A - Keil, T.: *Sociology on the Menu*. New York; Routledge 1997. str. 218-219

10.1 Historický pohled

Vegetariánství je novodobým fenoménem, ale řada jeho zastánců je známá již od počátků naší civilizace.

Celkově se dá říci, že si lidé na začátku svého vývoje nemohli dovolit úmyslně vyloučit byť jen některý ze zdrojů výživy. Občas bylo v tradičních společnostech z náboženských důvodů uvaleno tabu na jednotlivé potraviny, ale odmítnutí konzumace masa jako takového se mohlo objevit až v době, kdy byl zajištěn dostatek náhradních potravin. Proto se dobrovolné odmítání masa objevilo až v době ustáleného zemědělství, a to jen u jedinců, kteří měli zajištěnou svou privilegovanou pozici. Takové odmítání masa bylo výrazem určitého poselství, vyjadřovali tak nesouhlas se stávajícími kulturními podmínkami.

Jedním z prvních známých vegetariánů byl filozof a matematik Pythagoras ve starověkém Řecku, narozený někdy v 6. století před naším letopočtem. Ten přišel s myšlenkou, že duše je nesmrtelná a může se stěhovat do jiných živých bytostí. Proto, pokud zabijeme a sníme nějakou živou bytost, můžeme vlastně zavraždit a zkonsumovat některého svého příbuzného. V jeho učení se mísí vlivy z Egypta, Babylonu a pravděpodobně i hinduismu. On a jeho stoupenci tedy jedli pouze chléb, med, obiloviny, ovoce a některou zeleninu. Pokračovatelé v starověkém Římě byli například filozof Seneca a také básník Ovidius, který napsal báseň na obhajobu vegetariánství. Přitom pravděpodobně vycházel právě z Pythagorovy teorie. Dále to byl filozof Porphyry, který napsal pojednání ve čtyřech knihách, kde udává nejen argumenty pro, ale i proti vegetariánství. Po jeho smrti se rozšířilo křesťanství, které podle Colina Spencera na mnoho století vegetariánství potlačilo, a to díky tvrzení o dominanci člověka v přírodě. Do té doby řečtí a římské učenci pomocí vegetariánství vyjadřovali kritiku morální a kulturní povýšenosti lidí té doby.

V hinduismu je vegetariánství naopak podstatou jejich učení. Pokud člověk zabije jakéhokoliv živočicha, vzdálí se svému konečnému cíli, čímž je splnutí jeho duše s Brahmou. U buddhismu je základní myšlenka podobná.

S nástupem renesance se začala více kritizovat krutost lidí vůči zvířatům, údajně byl vegetariánem i Leonardo da Vinci.

V průběhu 16. století se začalo mluvit o vegetariánství nejen z morálního, ale také ze zdravotního hlediska, jeho zastánci tvrdili, že vegetariánství zajistí dlouhý a zdravý život. Bylo napsáno i několik děl, jejichž autory byli například Luigi Cornaro či Thomas Tryon. Tito ani jiní propagátoři však nedosáhli vyššího ohlasu.

Až v roce 1847 proběhlo setkání v Kentu ve Velké Británii, na kterém byla ustanovena Vegetariánská společnost a na kterém byl oficiálně přijat termín vegetariánství. Od této doby se rozrostl počet lidí, kteří ve svém jídelníčku začali vynechávat maso, ať už z jakéhokoliv důvodu. Podobné organizace se brzy začaly zakládat i ve Spojených státech Amerických i Německu. Díky koncentraci lidí v městech došlo k sjednocení vegetariánů, vznikla vegetariánská hnutí, která se spojila i s dalšími hnutími jako etnická, pacifická, za práva zvířat a tak podobně.

10.2 Počty stoupců vegetariánství

Otázkou je, proč se lidé vegetariány vůbec stávají. Důvody jsou často velmi odlišné. Lidé hledají svou identitu, chtějí někam patřit nebo nejsou spokojeni s tím, co se ve světě děje. K vegetariánství se přiklánějí proto, aby svým postojem vyjádřili svou nespokojenost. Počet jeho zastánců se v 20. století rozrostl na miliony.

Složitost definice neumožňuje změřit přesné procento lidí. Podle útržkovitých dat z let 1984 a 1993, které sebrala gallupovská Realeat Survey Office ve Velké Británii, se mezi těmito lety rozrostl počet vegetariánů z 2,1% na 4,3%. Také se zjistilo, že klesla spotřeba červeného masa, stále více lidí se vyhýbá vepřovému a hovězímu a dávají přednost kuřecímu masu či rybám. Podobný výzkum byl pořádán v roce 1995 a výsledky ukázaly, že 4,5% dospělé populace jsou vegetariáni. Co se týče demografických charakteristik, ženy jsou mezi vegetariány zastoupeny dvakrát více než muži a nejvíce vegetariánů se vyskytuje ve věkové kategorii 16 až 24 let. Nejčastější důvody, které byly dotazovanými vegetariány uváděny, byly, že maso je pro lidské zdraví škodlivé.

Výzkumy ve Spojených státech amerických vesměs ukázaly podobné počty vegetariánů pohybujících se mezi 3 a 7 procenty populace. Dle výsledků je tedy jasné, že vegetariánství na Západě už není jen hnutí několika málo lidí, ale stává se masovým hnutím s milióny příznivců po celém světě.

Co se týče českých poměrů, z dat Českého statistického úřadu je patrné (Tabulka 1.), že mezi lety 2000 a 2007 k výrazným změnám v konzumaci masa nedošlo, spotřeba na jedince naopak o 2 kilogramy stoupla. Snížil se příjem hovězího masa, avšak konzumace drůbežího masa narostla téměř o 3 kilogramy na jednoho člověka.

Tyto údaje ukazují, že maso je mezi Čechy stále populární a ačkoliv počet vegetariánů mírně stoupá, není tento způsob stravování u nás tolik rozšířen jako v jiných zemích.

Tabulka 4. Spotřeba masa na jednoho obyvatele ČR za rok v kilogramech

	Rok							
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Maso celkem	79,4	77,8	79,8	80,6	80,5	81,4	80,6	81,5
Vepřové maso	40,9	40,9	40,9	41,5	41,1	41,5	40,7	42
Hovězí maso	12,3	10,2	11,2	11,5	10,3	9,9	10,4	10,8
Telecí maso	0,2	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
Skopové, kozí, koňské maso	0,3	0,3	0,3	0,3	0,2	0,4	0,4	0,3
Drůbež	22,3	22,9	23,9	23,8	25,3	26,1	25,9	24,9

Pramen: Český statistický úřad, Spotřeba potravin v roce 2007, dostupné z [www](http://www.czso.cz):

<http://www.czso.cz/csu/2008edicniplan.nsf/p/3004-08>, upraveno: Lucie Vojtíšková

10.3 Motivy vegetariánství

Důvodů, proč lidé začínají vypouštět maso ze svých jídelníčků, je mnoho. Uvedu tedy ty nejčastější.

10.3.1 Morální důvody

Morální důvody jsou příčinou vegetariánství v tom smyslu, že při produkci masa jsou zvířata týrána. Tyto důvody byly těmi hlavními už u klasických filozofů, kteří vegetariánství obhajovali. Také jsou jedny z nejčastějších, i co se týče současných vyznavačů vegetariánství. Často je zdůrazňována diskriminace zvířat podobně jako diskriminace rasová či diskriminace žen v případě rasismu a sexismu. Tito lidé svým vegetariánským postojem dávají najevo, že s tím nesouhlasí a chtějí minimalizovat utrpení zvířat.

Tímto motivem se zabýval mimo jiné i australský autor Peter Singer, který ve své knize *Animal Liberation (Zvířecí svoboda)* popisuje, jak kruté je zacházení se zvířaty, zvláště při experimentech a masné produkci.

Proti tomuto motivu stojí samozřejmě i opačné názory a to, že zvířata jsou vyloučena z morálního uvažování a mohou být považováni za zdroje potravy, stejně jako tomu bylo po celou historii západních kultur.

10.3.2 Environmentální důvody

Tyto důvody vycházejí z přesvědčení, že produkce masa symbolizuje plýtvání s přírodními zdroji. Zastánci tohoto názoru se domnívají, že rostlinná úroda zcela stačí k uspokojení nutričních potřeb lidstva. Plýtvá se i energií z potravin, protože obilím, které by mohli běžně konzumovat lidé, se krmí hospodářská zvířata. To má své důsledky pro lidi i pro ostatní živočichy. Velká spotřeba masa má za následek větší chov a tím i více krmiva pro zvířata. Vyspělé země kupují krmení z rozvojových zemí, kde by dané obilí mohlo zastavit podvýživu a zmírnit světový hlad. Negativní dopad pro ostatní živočichy je značný, zejména ve znečištění prostředí. Kácení se deštné pralesy, aby se měl dobytek kde pást, dochází ke znečištění vod, což společně s přemírou rybolovu má velké následky pro ryby.

Na tento argument je tedy možné pohlížet jako na ekologický, ale i jako na morální. Z morálního hlediska produkce jídla neodpovídá právům a zájmům zvířat, ale jen zájmům lidí. Globální nerovnost, jak mezi lidmi a zvířaty, tak mezi různými druhy zvířat, sice existuje, ale nemělo by se ji zneužívat k zbohatnutí.

10.3.3 Náboženské/ spirituální důvody

Náboženské či spirituální důvody k vegetariánství jsou velmi staré, stejně jako velká světová náboženství hinduismus či buddhismus. Ve středověku bylo vnímáno odmítnutí masa jako výraz asketismu a puritánství. Někdy také bylo maso spojováno se zvířecími vášněmi, proto ti, kdo maso odmítali, byli vnímáni jako schopní kontrolovat své chutě i sexualitu.

10.3.4 Kritika sociálního řádu

Vegetariánství může vyjadřovat i kritiku tradičního sociálního řádu a vyzdvihovat nové, alternativní vzorce sociálních vztahů. Snaží se popřít strukturu běžného stravování, stejně jako širších vzorců hierarchie a moci. Vegetariánství považují tito lidé za přirozenější typ stravování, které je v souladu s přírodou. Vyjadřují tak vlastně snahu po sociálních reformách a změnách.

10.3.5 Zdravotní, fyziologické hledisko

V tomto pojetí je vegetariánství chápáno jako prevence proti nemocem.

Podle Gallupova výzkumu ve Velké Británii se dalo na vegetariánství 76% dospělých ze zdravotních důvodů, prospěch zvířat byl hned za ním.⁴⁷

Strava obsahující maso může být patogenní, choroboplodná. Maso je chápáno vegetariány jako hazard se zdravím, protože obsahuje přírodní i umělé škodliviny. Větší informovanost díky masmédiím také hraje svou roli. Lidé se obávají růstových hormonů, přitom nejznámější DES (diethyl stillboestrol) byl zakázán v roce 1981 poté, co se po konzumaci dětské výživy s přídavkem telecího masa u malých dětí předčasně objevily pohlavní znaky. Dalšími strašáky jsou antibiotika, která jsou nezbytná pro zvířata chovaná ve stísněných podmínkách. Problémem jsou i různé nemoci a otravy z jídla.

Nejrozšířenějšími onemocněními z jídla jsou salmonelóza a listerióza. V 90. letech 20. století se objevila tzv. nemoc šílených krav neboli BSE, která způsobila velký rozruch. Lidé, kteří zkonzumovali takové nakažené hovězí maso, onemocněli zákeřnou Creutzfeld-Jakobovou nemocí, která postupně ničila jejich mozek. Ačkoliv úmrtnost lidí byla relativně nízká, díky médiím vypukla panika a miliony krav byly utraceny a to zejména ve Velké Británii, Irsku, ale i v celé Evropě. Podobně tomu bylo i s ptačí chřipkou.

Avšak na druhou stranu mnoho zdravotních odborníků se staví proti vegetariánství, zejména u dětí a těhotných žen. Děti potřebují pro správný růst organismu některé látky a vitamíny, které jim rostlinná strava dodat nemůže. Biochemik Petr Wagner uvádí, že dětem se nedostávají zejména vitamíny B, vápník, železo, jód, selen a zinek. Potřebné množství bílkovin se dostane dítěti pouze z masa. Rostlinná strava je také plná cizorodých látek, které zatěžují tělo, zejména pesticidy, herbicidy i kovy jako například kadmium. Při nedostatku potřebných vitamínů způsobených vegetariánskou stravou může dojít k rozkladu imunitního systému a následně i úmrtí.⁴⁸

10.3.6 Estetické/ chuťové důvody

V tomto pojetí je chápáno maso jako objekt znechucení spíše než jako chuťový požitek. Také symbolický význam masa jako výraz mužnosti, síly a moci je odmítán jako

⁴⁷ Podrobněji viz: Spencer, C.: *The Heretic's Feast*. Hanover; University Press of New England 1995. str. 338

⁴⁸ Podrobněji viz: Jandíková, M.: *Vegetariánství po česku aneb jeden smažák, prosím*. [online] Mladá Fronta Dnes. 30. 4. 2008 [cit. 2009-3-05]. Dostupné z [www: http://zdravi.idnes.cz/vase-telo.asp?c=A080429_105525_alt_medicina_bad](http://zdravi.idnes.cz/vase-telo.asp?c=A080429_105525_alt_medicina_bad)

výraz násilí a smrti. Rostlinná potrava je naopak chápána pozitivně, jako chuťový požitek, opak smrti spojené s masem. Navíc je spojeno s čistotou, zatímco maso se znečištěním.

10.3.7 Feministický postoj

Vegetariánství s feminismem propojila například Carol Adamsová, která v díle *The Sexual Politics of Meat* (Sexuální politika masa) upozorňuje na podobnosti v útlaku žen a zvířat. V odstranění masa z jídelníčku vidí hrozbu struktury patriarchální kultury. Maso symbolizuje maskulinitu a to, že ženy odmítnou servírovat maso, může být chápáno jako nepřátelský akt, což může vést až k domácímu násilí.

Dá se tedy říci, že existují 2 základní motivy vegetariánství. První je spojen s nárokem na svobodu a spravedlnost a to nejen pro lidi, ale zejména pro ostatní živočichy. S druhým motivem se pojí ohrožení zdraví, kterou může způsobit konzumace masa.

V motivech lidí vyznávat vegetariánství se však objevují i rozpory, zejména co se týče morálního hlediska. Odvolávají se na práva zvířat, ale s tím se pojí spousta nedořešených otázek, mají-li zvířata práva, pokud ano, tak jaká zvířata, jaké druhy, jak mohou být chráněna a respektována. Otázkou také je, jak přistupují vegetariáni k tomu, co se stane s krávou, když přestane dávat mléko nebo slepice klást vejce, které oni konzumují. Z této otázky nejsou vynecháni ani vegani, většina potravin, které konzumují, pochází z intenzivního zemědělství, které likviduje původní ekologické systémy, což se také dá považovat za nemorální. Někteří tuto otázku ignorují, vytěsňují, ale jen někteří hledají řešení.

Zajímavé také je, že vegetariáni stále tvrdí, že chtějí žít v souladu s přírodou, ale příroda je ve své podstatě krutá a nelítostná, hlavně co se týče vztahů mezi živočichy. Například masožravci požírají býložravce, kteří se živí rostlinami a nemohou se nijak bránit.

10.4 Charakteristiky vegetariánů

Na základě empirického výzkumu ve Spojených státech z roku 1974, došel Dwyer a jeho kolegové k závěru, že nejčastějším důvodem, proč lidé přijímají vegetariánství, je zdraví, na druhém místě pak etické důvody. Také rozlišil 2 různé typy vegetariánů. Pro první typ je charakteristické, že nepřijal pouze za svou samotnou stravu, ale vyznává i další hodnoty spojené s vegetariánským životním stylem, jako například cvičení jógy či přijetí makrobiotik. Vegetariánství u něj prostupuje všemi oblastmi jeho života. Druhý typ vyznávají ti, kteří přestali jíst maso, avšak s dalšími hodnotami a vyznáním vegetariánů se neztotožňují, oddělují

své stravovací návyky od ostatních oblastí svého života.⁴⁹ Pozdější americká studie Freeland-Gravese v roce 1986 srovnal 150 vegetariánů se 150ti lidmi, které vegetariánství nevyznávají s podobnými charakteristikami jako věk či pohlaví. Ukázalo se, že vegetariáni mnohem méně vyznávají tradiční i netradiční náboženství než ne-vegetariáni. Vegetariáni se také častěji angažují v organizacích, setkávají se častěji s přáteli, také preferují život v širší domácnosti, vyznávají kolektivní život.⁵⁰

10.5 Sociologické a kulturní důvody vegetariánství

Počet lidí vyznávajících vegetariánství v západních zemích roste. Individuální důvody již byly zmíněny, ale důležité jsou i celkové sociologické, kulturní a ekonomické změny, které vytvořili podmínky pro jeho růst. Fiddes se ve svém díle *Meat: A Natural Symbol* zabývá poklesem konzumace červeného masa a dochází k názoru, že je tento pokles dán určitým kulturním posunem v chápání světa. Dříve symbolizovala konzumace červeného masa moc, dominanci nad přírodou, zatímco my dnes toto odmítáme a považujeme spíše za její vykořisťování. Vegetariánství vyjadřuje sounáležitost s přírodou. Protože se zdvihla vlna hnutí za přírodní prostředí, rozšířilo se i vegetariánství.

Na Fiddese navazuje Mennell, který tvrdí, že zatímco pro středověk byla charakteristická žravost, dnes se upřednostňuje jemnost a vytříbenost. S tím souvisí civilizační proces Norberta Eliase, který se také dotýká vegetariánství.

10.5.1 Pojetí Norberta Eliase

Elias se zabývá výkladem historické změny. Ta je založena na vztahu mezi dlouhodobým společenským vývojem a změnách v lidském chování. Ukazuje, jak se s postupujícím civilizačním procesem mění estetika a každodenní zvyky v přípravě a konzumaci jídla. Přitom ukazuje, že příčinou odmítání masa může být vnímání krásy a

⁴⁹ Podrobněji viz: Dwer, T. J. - Mayer L.D.V.H. - Dowd, K. - Kandel R.F. - Mayer J.: *The New Vegetarians: The Natural High?* *Journal of the American Dietetic Association* 1974, roč. 65

⁵⁰ Podrobněji viz: Freeland-Graves, J. H. - Greninger, S. A. - Young, R. K.: *A Demographic and Social Profile of Age-and Sex-Matched Vegetarians and Nonvegetarians.* *Journal of the American Dietetic Association* 1986, roč. 86

ošklivosti. Zvyšuje se práh odporu, lidé se nechtějí setkávat s nechutnými detaily produkce masných výrobků. Vegetariánství je tedy přirozené vyústění civilizačního procesu.

Existují i další názory, jeden z nejčastějších je pohled feministický, který vidí vegetariánství jako narušení mužské nadvlády. Maso je symbolem maskulinity a síly, a proto začalo být odmítáno jako odmítnutí mužské dominance. O tom mohou vypovídat i statistické údaje, které ukazují, že ženy jsou častěji vegetariánkami než muži, a to zejména u mladších věkových skupin.

10.6 Současné vegetariánství

Dnešní potravinový systém vytváří pro vegetariánství dobré podmínky. Rozšířila se škála dostupných druhů ovoce i zeleniny, která není omezená ani ročním obdobím ani místem výskytu. Dále se vegetariánům vychází vsměrem i tím, že se budují i speciální vegetariánské restaurace.

Lidé v západním světě si mohou vybrat ze široké nabídky stravovacích vzorců a jednou z nich je právě vegetariánství. Dnes tedy není chápáno jako deviantní nebo nekonformní. Lidé mohou prostřednictvím vegetariánství vyjadřovat odlišnost nebo vyjadřovat protest.

Avšak paradoxní je, že ačkoliv se lidé tímto způsobem snaží vymanit z moderního potravinářského systému a komerce, organizace začínají masově vyrábět speciální vegetariánské potraviny, a tak se vegetariáni z tohoto kruhu vlastně nevymaňují, ale vracejí se do něj.

Vegetariánství má ambivalentní povahu, je na něj nahlíženo v pozitivním i negativním smyslu. A to i v masmédiích. V televizních pořadech vystupují lékaři a odborníci hájící i kritizující vegetariánství, tisknou se články v časopisech píšící o škodlivosti i prospěšnosti vegetariánství. Rozhodně se ale o vegetariánství diskutuje, těší se velkému ohlasu, pozitivnímu i negativnímu, a to má za následek větší zájem o týrání zvířat. Zvyšují se aktivity mezi politiky i mezi intelektuály ohledně práv zvířat a to vítají nejen vegetariáni, ale i lidé, kterým není osud zvířat lhostejný a přitom to nedemonstrují tím, že by nejedli maso.

Lidé na Západě mají možnost volby, na rozdíl od rozvojových zemí, kde lidé jsou vegetariány z donucení. Každý může konzumovat to, co mu připadá vhodné. Vegetariánství je alternativa stravování, která by neměla být nikomu vnucována, ale ani jinými napadána. Stejně jako existuje pluralita v oblasti politické, měla by existovat i v oblasti stravovacích a životních stylů, aby si každý mohl vybrat to, co je mu nejbližší.

Tabulka 5. Počty vegetariánů ve světě

Země	počet obyvatel	počet vegetariánů	počet vegetariánů	Zdroj
	v milionech	v tisících	v %	
Austrálie	20,4	611	3,0	Australian Vegetarian Society
Rakousko	8,1	243	3,0	Vegane Gesellschaft Österreich
Belgie	10,2	204	2,0	Survey carried out for GAIA
Kanada	31,9	1276	4,0	Toronto Vegetarian Association
Chorvatsko	4,5	167	4,7	Poll conducted by Spem communication group
Česká republika	10,2	153	1,5	StemMark
Dánsko	5,4	81	1,5	Dansk Vegetarforening
Francie	60,0	méně než 1.200	méně než 2	Alliance Végétarienne
Německo	82,0	7.380	9,0	Survey conducted by Institut Produkt und Markt
Velká Británie	61,0	3.660	6,0	Mintel (2006)
Indie	997,5	399.000	40,0	Hindu -CNN-IBN State of the Nation Survey
Irsko	4,1	246	6,0	Vegetarian Society of Ireland
Izrael	7,0	595	8,5	Survey conducted by Israeli Ministry of Health, 1999-2001
Itálie	57,0	5.700	10,0	EURISPES - European Institute of political, economical and social studie
Nizozemsko	16,3	701	4,3	Nederlandse Vereniging voor Veganisme
Norsko	4,6	92	2,0	Norsk Vegetarforening

Země	počet obyvatel	počet vegetariánů	počet vegetariánů	Zdroj
	v milionech	v tisících	v %	
Polsko	38,6	méně než 386	méně než 1	
Portugalsko	10,0	30	0,3	Nielsen survey for Centro Vegetariano
Slovensko	5,4	54	1,0	Vegetarianska spolocnost
Španělsko	45,0	1.800	4,0	Asociacion Vegana Espanola (AVE)
Švédsko	9,0	270	3,0	Animal Rights Sweden
Švýcarsko	7,3	657	9,0	Swiss Union for Vegetarianism
USA	303,9	9.725	3,2	Harris Interactive Service Bureau on behalf of Vegetarian Times 2008

Pramen: European Vegetarian Union, How many veggies...? 2/2007. Dostupné z [www: http://www.euroveg.eu/lang/en/info/howmany.php](http://www.euroveg.eu/lang/en/info/howmany.php), upraveno: Lucie Vojtíšková

Třetím paradoxem je tedy samotný princip vegetariánství. Jeho vyznavači se snaží svým přístupem dát najevo, že jsou nespokojeni se současným stavem světa, s tím, jak se obyvatelé planety chovají k přírodě, jak nadnárodní korporace hledí jen na vlastní zisk a devastují přitom přírodní prostředí. Avšak neuvědomují si, že korporace obsadily už i trh s vegetariánskými potravinami a tím, že výrobky pro vegetariány kupují, vlastně tyto společnosti podporují. S tímto problémem se lépe vyrovnává hnutí slow food, které se snaží podporovat nákup výrobků od lokálních zemědělců. Toto téma bude podrobněji rozebráno níže.

11. Geneticky modifikované a funkční potraviny

Už od nepaměti hledají lidé zázračné potraviny, které je učiní zdravějšími, výkonnějšími a zvýší jejich obranyschopnost proti nemocem. Již Hippokrates zastával názor, že jídlo je nejlepší medicína. Avšak neexistuje žádná taková potravina, která by toto umožnila sama bez konzumace jiných potravin. Toto poskytuje jen mateřské mléko, které je podáváno v prvních měsících života.

Proto se dnes vědci zabývají tím, jak by naše zdraví vylepšily některé potraviny. V této souvislosti se hovoří o funkčních i geneticky upravovaných potravinách.

11.1 Funkční potraviny

Funkční potravina je přírodního charakteru, nebyla nijak uměle upravována. Dá se prokázat, že pozitivně ovlivňuje lidské zdraví, nejčastěji pak posiluje imunitní systém, má příznivý dopad na kardiovaskulární systém, snižuje hladinu cholesterolu v krvi. Tyto potraviny se nepoužívají k léčení nemocí, ale mají před nimi ochránit, proto jsou odborníky doporučovány k pravidelné konzumaci. Typickými příklady jsou dnes přísady vlákniny do nejrůznějších druhů potravin, dále „hodné“ bakterie přidávající se do jogurtů nebo se hovoří též o energetických nápojích, zejména pro sportovce, které jsou plné guarany, proteinů a vitamínů.

Zájem o potraviny, které by poskytovaly prevenci před nemocemi, se rozšířil zejména v 20. století díky medicíně, ale i díky komerci. Zdravotníci začali klást velký důraz na to, co konzumujeme a vliv potravin na zdraví. Snažili se mezi lidmi rozšířit povědomí o tom, co by měli jíst a čemu se vyvarovat. To mělo za následek medikalizaci života, včetně medikalizace jídla. Medikalizací jídla se označuje to, že lidé se snaží v léčivé či podpůrné potravíně hledat prevenci proti nemocem, ačkoliv zásadní vliv nehraje strava, ale jiný, sociální faktor. Typickým příkladem je kouření. Lidé se snaží onemocněním zabránit konzumací nějaké funkční potraviny, avšak hlavní problém, který poškozuje jejich zdraví, je sociální povahy a to je kouření.

V roce 1993 došla americká organizace Food and Drug Administration k závěru, že je nutné změnit označování potravin, přišla tedy s novým postupem s názvem Nutrition Labeling and Education Act. Jeho podstatou bylo, že výrobci mohou označovat jako zdravotně prospěšné jen ty produkty, které splňují předepsaná kritéria. V roce 2003 vydala

stejná organizace čtrnáct požadavků týkajících se určitých zdravotních potravin a jejich přísad. K nim patřili všechny ovesné výrobky snižující cholesterol a redukuje výskyt srdečních příhod, strava obsahující psyllium - vlákninu, žvýkačky bez cukru nezpůsobující zubní kaz či produkty z kyseliny listové ochraňující před nervovými duševními poruchami, ale i další, například nenasycené mastné kyseliny v margarínech.

Na dodržování potravinových standardů, včetně těch, co se týkají funkčních potravin, dohlíží celosvětová komise Codex Alimentarius Commission pod organizacemi WHO a FAO. Existují samozřejmě i pravidla a regule týkající se funkčních potravin. V některých zemích jsou zakázány potravinářské náhražky z důvodu nedostatku informací.

Avšak organizace zabývající se regulací jídla se dostávají do dilematu z hlediska ekonomického. Pokud budou funkční potraviny regulovány, budou se muset zvýšit veřejné výdaje na prevenci, jako je například poradenství a vzdělávání v oblasti správné výživy. Naproti tomu, pokud se povolí jejich volný prodej, dostanou příležitost zejména investoři, kteří budou podporovat velkovýrobce, což bude mít negativní dopad na soukromé producenty.

11.1.1 Příklady funkčních potravin

Psyllium

Psyllium je bohatý zdroj vlákniny a je obsažen v některých cereálních snídaňových potravinách. Je dokázáno, že redukuje hladinu cholesterolu o 9%, pokud je však dodržována strava s nižším podílem tuků. Proto organizace Food and Drug Administration povolila psyllium jako zdravotní doplněk v roce 1998.

Energetické nápoje

Energetické nápoje jsou sycené nealkoholické nápoje, které obsahují přísady zvyšující fyzický a psychický výkon. Jsou jimi především kofein a guarana. Tyto nápoje nebyly zprvu podrobeny žádným omezením. Až zpětně došlo ke znepokojení nad vysokým obsahem kofeinu, který poškozuje zdraví, a to zejména zdraví dětí. Vysoká konzumace kofeinu může vyvolávat dehydrataci, vysoký krevní tlak, tlukot srdce a úzkost. V roce 2001 proto byly zavedeny standardy na všechny energetické nápoje. Každý nápoj musí být označen množstvím kofeinu na 100 ml, upozornění, že nápoj není vhodný pro děti, těhotné a kojící ženy a pro lidi, kteří jsou citliví na kofein. Je doplněno také upozornění, jak velké množství nápoje je možné za den maximálně zkonsumovat.

Existují samozřejmě i odpůrci funkčních potravin a potravinových náhražek. Ti tvrdí, že nejdůležitější je, jak se lidi stravují celkově, jednotlivé náhražky nemohou zaručit žádné zlepšení zdraví. Proto problematika funkčních potravin vyvolává různé diskuse.

První otázkou je, zda funkční potraviny opravdu upevňují zdraví a ochraňují před nemocemi anebo znamenají riziko pro zdraví veřejnosti. Každé tvrzení má své zastánce a odpůrce, ve skutečnosti je však předčasné tvrdit, jestli potravinové zdravotní doplňky mají dobrý vliv na zdraví celé populace. Objevily se teprve nedávno a je třeba tomu dopřát čas, aby se dostavily průkazné výsledky. Jisté ale je, že se objevily kampaně a zvýšil se zájem o toto téma, což způsobilo, že stoupl počet osob, které se začaly nad svou stravou zamýšlet a začaly se stravovat uvědoměle s ohledem na správnou výživu.

Druhá otázka se týká toho, zda jsou funkční potraviny spíše propagovány z hlediska medicíny nebo z hlediska výroby. Řeší se, zda jsou zdravotní potraviny legitimním způsobem, jak upevnit zdraví zákazníků anebo jsou jen marketingovým tahem, který se snaží jen zvýšit zisk a nebere v potaz, jakou roli hrají funkční potraviny ve vztahu ke zdraví. Tato diskuse nemá jednoznačnou odpověď. Některé výzkumy ukázaly, že lidé příliš zdravotním doplňkům nedůvěřují. Avšak na druhé straně řada marketingových analýz ukazuje, jak tyto produkty zaznamenaly značný nárůst prodeje poté, co bylo na výrobku vyznačeno, že se jedná o zdravotní doplněk.

Další důležitou otázkou je, zda regulovat či neregulovat funkční potraviny, případně do jaké míry. Regulační politika je založena na principu, že důležitý pro zdraví je celkový příjem potravy, že jednotlivé potraviny ho příliš neovlivňují. Ovšem investoři považují tento přístup za zastaralý. Pokud by se regulace snížila, zvýšil by se zisk, který by mohl jít i na další výzkum těchto potravin a jejich neustálé zlepšování. Na druhé straně je možné, že velkým mezinárodním společenstvem jde pouze o ten zisk a ne zdraví lidstva.

A co je cílem do budoucna? Je zřejmé, že primární snahou výrobních firem není zdraví obyvatel, ale zejména zisk. Do budoucna je nutné zvážit všechny protikladné zájmy a vytvořit společný cíl pro společnosti i pro organizace, které regulují funkční potraviny v zájmu obyvatel. Ideální situace nastane, když bude jednak zabezpečena ochrana zdraví obyvatel a zároveň bude stanovena určitá bezpečná oblast, kde se budou moci výrobci zabývat trhem, výzkumem i vývojem. Toho se dá docílit tím způsobem, že organizace regulující potraviny určí jasnou taktiku k ochraně zdraví obyvatel, definuje jasný vztah mezi

zdravím a potravinami a poskytnou zákazníkům informace, na základě kterých by se mohli uváženě rozhodnout.

11.2 Geneticky modifikované potraviny

V dnešní době stojíme před další rozporuplnou otázkou ohledně toho, co jíme. Je to otázka geneticky upravovaných potravin. V poslední době se hodně diskutuje o škodlivosti či prospěšnosti právě takových potravin, kterým jsou přidány nebo odebrány geny z DNA tak, aby se zlepšila jejich kvalita. Existují 2 tábory. Na jedné straně stojí odpůrci geneticky upravených potravin, to jsou zejména ekologická hnutí, která zastávají názor, že takto upravené potraviny jsou nebezpečné pro člověka a mají negativní dopad i na životní prostředí. Proti nim stojí genetičtí inženýři a další vědci, kteří tvrdí opak, že manipulace s geny je naprosto bezpečná a neškodí ani přírodě, ani člověku.

Genetické inženýrství se zabývá manipulací s geny tak, aby byly vytvořeny nové vlastnosti potraviny. Dělají se pokusy s přemísťováním genů, dá se říci, že u zemědělských plodin se využívají tři hlavní typy genetických modifikací: odolnost proti herbicidům, odolnost proti hmyzu a odolnost proti chorobám.

Příkladem může být přemístění genu z hrášků do rýže, aby dodali do rýže nový protein. V oblasti zvířecího chovu se například dávají kravám injekce s hormony, aby se zvýšila produkce mléka. Genetického inženýrství se užívá i v oblasti hnojiv. Umělá hnojiva, zejména herbicidy, rostlinám škodí. Proto vědci vyvinuli taková semena rostlin, kterým herbicidy nejen neškodí, ale kterým jsou i užitečné. Pro zemědělce je však problém opět komerční povaha a touha po zisku těchto společností. Je to pro ně velice drahé, navíc mají zakázáno ponechávat si semínka na další rok. Zároveň také nemohou užívat jiné druhy herbicidů než od té firmy, od které semínka kupují.

Co se týče geneticky upravovaných plodin, byly povoleny zasívat od roku 1994. Již v roce 1998 se rozloha, kde jsou pěstovány takovéto plodiny, rozrostla na 30 miliónů hektarů, v roce 2001 na 50 miliónů hektarů půdy. Nejčastěji je to ve Spojených státech, Kanadě, Argentině a Číně.⁵¹

11.2.1 Důsledky geneticky upravovaných potravin

⁵¹ Podrobněji viz: Pretty, J.: Agri-Culture: Reconnecting People, Land and Nature. London; Earthscan 2002

Problém geneticky upravovaných organismů (také GMO) je takový, že se nedá předpokládat, jaké budou mít dopady na přírodní prostředí. Hovoří se o genetické kontaminaci, ke které dochází díky přenosu cizích genů do jiných organismů, znečistí se jejich přirozený genofond. K tomu může docházet zejména tím způsobem, že geneticky nemodifikované plodiny se při pěstování nachází blízko geneticky upravovaných plodin a tak může dojít k jejich opylování.

Dají se u nich předpokládat i zdravotní problémy. Hodně se diskutuje o vlivu na působení antibiotik. Některé geneticky upravované rostliny mají v sobě geny, které jsou odolné vůči antibiotikům. Tyto geny se mohou přenést do virů nebo bakterií a to by pak mělo za následek sníženou účinnost antibiotik. Takovéto geneticky modifikované potraviny by měly být už dnes zakázány, jejich odpůrci jsou však v dodržování tohoto zákazu skeptičtí. Tyto rostliny mohou dále způsobovat alergie, proto se dělají alergenní testy. V tomto případě jsou tyto rostliny testovány více než ty nemodifikované a tak se stává, že geneticky upravovaná sója je mnohem méně alergenní než ta neupravovaná.

Naopak jedním z argumentů pro geneticky modifikované potraviny je vyřešení globálního problému hladomoru. Problém hladomoru a podvýživy však nemá za následek nedostatek potravin, ale jejich špatné přerozdělování. Takže tento argument také plně nepřesvědčuje.

11.2.2 Postoj veřejnosti vůči GMO

A jak se k tomuto tématu staví široká veřejnost? Podle výzkumů, které byly uspořádány zejména západními společnostmi, dochází po celém světě k neustálému růstu nedůvěry veřejnosti vůči geneticky upravovaným organismům. Nevadí jim genetická úprava při vytváření nových léků nebo nových druhů okrasných rostlin, nejsou proti ani v tom případě, když se využívají geneticky upravené rostliny k čištění přírodního prostředí, avšak co se týče jídla, nejsou o výhodách těchto potravin příliš přesvědčeni. Lidé kladou důraz na zdravé a bezpečné jídlo, proto se ke geneticky upravovaným potravinám staví celkově negativně.⁵²

⁵² Podrobněji viz: INRA (Europe) and European Consumer Safety Organisation[online]. Eurobarometer 52.1.: The Europeans and Biotechnology. 2000 [cit. 2009-3-14] dostupné z [www: http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/ebs_134_en.pdf](http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/ebs_134_en.pdf)

Jinak se lidé celkově snaží o geneticky upravovaných potravinách zjistit více a více se bojí i o bezpečnost potravin, a to více ženy než muži, které častěji nakupují jídlo pro celou rodinu.

Busch a jeho kolegové vyzdvihli 3 zásady, za kterých by měli zákazníci nakupovat jídlo – souhlas, znalost a upřímnost. Aby docházelo k souhlasu a znalostem, musí být geneticky upravené potraviny tak označeny. Ale k tomu v obchodech často nedochází, a pokud je ve výrobku 1% a méně geneticky modifikovaných látek, tak je považováno za adekvátní normálnímu jídlu. A co se týče upřímnosti, lidé se obávají, že korporacím jde spíše o zisk než o nabídku zdravých a výživných potravin.⁵³

11.2.3 Budoucnost geneticky modifikovaných potravin

Od 50. let se zvyšuje tlak na komerční zemědělství a produkci jídla, aby vyráběly rychleji, kvalitněji, ve větším množství. Je nutné používat ty nejnovější semena, hnojiva, stroje a technologie, aby farmy a společnosti zvýšily svou produktivitu a efektivitu a zůstaly poptávané, životaschopné. Genetické inženýrství je tedy jen dalším nutným krokem kupředu.

Geoffrey Lawrence a Janet Grice jmenovali důvody, proč budou spory o geneticky upravené potraviny pokračovat:

- 1, Geneticky upravované potraviny neposkytují výhody zákazníkům, ale firmám.
- 2, Genetické inženýrství není prokazatelně bezpečné a výhodné.
- 3, Některá důležitá průmyslová odvětví udělají v geneticky upravených potravinách kompromis. Ale co ti farmáři, kteří pěstují přírodní potraviny? Je možné, že v budoucnosti budou své produkty označovat za geneticky neupravené. Pokud tedy ovšem nebudou znečištěny genetickou kontaminací.
- 4, Je zřejmé, že některé velké supermarketové řetězce odmítnou geneticky upravované potraviny a budou plnit dále své regály „čistými“ potravinami, které vyžadují spotřebitelé.
- 5, Pro státy bude těžší dokazovat, že jídlo je vyráběno podle předpisů.
- 6, Idea, že se nakrmí svět, je mylná. Není problém s nedostatkem jídla, ale s distribucí.⁵⁴

⁵³ Podrobněji viz: Busch, L. - Larcy, B. - Burkhardt, J.J. - Lacz, L.: Plants, Power and Profit: Social, Economic and Ethical Consequences of the New Biotechnologies. London; Basil Blackwell 1991

⁵⁴ Podrobněji viz: Lawrence G. – Grice, J.: Agribusiness, Biotechnology and Food. In: Germov, J.; Williams L.(ed.): A Sociology of Food and Nutrition. Oxford; Oxford University Press 2004. str. 89

Na budoucnost geneticky upravovaných potravin se pohlíží rozporuplně, vyskytují se 2 odlišné názory. První říká, že se GM potraviny rozšíří navzdory nynějšímu odmítání. Postará se o to WTO (World Trade Organisation). Druhý názor se domnívá, že dojde k takovým protestům proti geneticky upravovaným potravinám, že budou nakonec staženy z pultů. Je tu ovšem také další možnost a to je, že se nic významného nestane a stav zůstane stejný, jako je v dnešní době.

Já se domnívám, že by měla zákazníkovi být dána možnost volby. Geneticky modifikované potraviny by měly být přesně označovány, aby zákazník věděl, co vlastně kupuje, sám by měl vzít na sebe zodpovědnost, jak zacházet se svým zdravím. K tomu je nutná velká informovanost, o kterou by se však neměl starat stát nebo organizace, ale samotné firmy, které chtějí takovéto výrobky vyrábět a prodávat na trhu. K tomu je zapotřebí úplná, bezrozporná legislativa, aby firmy nemohly cokoliv prodávat bez vědomí kupujícího zákazníka.

12. Biopotraviny

Stále si mnoho lidí myslí, že biopotraviny jsou zdravé potraviny jako různé klíčky, zrní a bobule. Není tomu tak. V biokvalitě se dnes dá koupit prakticky cokoliv, včetně sladkostí či alkoholu. Rozdíl je v tom, že biopotraviny jsou čisté přírodní potraviny bez chemických látek. Nejsou do nich přidávány tzv. „éčka“, která uměle vylepšují jejich barvu, chuť nebo vůni nebo uměle prodlužují jejich trvanlivost. Zemědělci nesmí při jejich pěstování využívat žádná umělá hnojiva či chemické postřiky. Nesmí se též pěstovat odrůdy plodin vyšlechtěných pomocí genových manipulací. Plodiny se pěstují ve zdravém nepoškozeném životním prostředí. Stejně tak jejich pěstování (případně chování) má chránit a prospívat k udržení zdravého životního prostředí. Biopotraviny nesmí přijít s chemickými a umělými látkami do styku ani při přepravě nebo skladování.

Biopotravina není jen rostlina pěstovaná v příznivých podmínkách. Biopotraviny mohou být i živočišného původu. Zvířata jsou chována na ekologických farmách, kde mají dostatek prostoru a správnou výživu. Mají volný pohyb na pastvě, avšak zároveň musí být chráněna proti špatnému počasí. Chov musí pro hospodářská zvířata vytvořit co nejpřirozenější životní podmínky. Ekologické zemědělství zakazuje krmení krví nebo zbytky z jatek, nesmí být přidávány antibiotika nebo růstové hormony. Je zakázán také chov v klecích či zvířata nesmí být trvale uvázána. V případě nemoci se dává přednost homeopatické a naturopatické léčbě.

12.1 Zajištění kvality BIO

Biopotraviny však podléhají přísným pravidlům, v našich podmínkách se řídí Zákonem o ekologickém zemědělství ČR, který je platný od 1. 1. 2001 a plně odpovídá požadavkům organizace International Federation of Organic Agriculture Movement. Tato organizace zastřešuje hnutí ekologických zemědělců ze 108 zemí světa a jejich principy se v zákonu o ekologickém zemědělství řídí celá Evropská unie. Vznikla v roce 1972 a zasloužila se o rozšíření ekologického čili organického zemědělství. A jelikož se organické zemědělství stále rozrůstá a zvyšují se jeho obraty, mohlo by se stát, že nějaká firma se toho pokusí zneužít a prodávat nepravé biovýrobky. Proto je tu IFOAM, aby zajistila dodržování

ekologických požadavků. Organizace pořádá různé konference a programy, aby ekologické zemědělství dále rozšiřovala a podporovala a zlepšila i obchod s organickými produkty.⁵⁵

12.2 Rozvoj ekologického zemědělství v Evropě a v České republice

Od dvacátých let 20. století počala industrializace zemědělství a s ní i devastování přírodního prostředí. Následkem toho se objevila řada hnutí, zejména v západní Evropě, která podpořila přirozené způsoby pěstování rostlin a chovu zvířat. Avšak větší vliv získala tato hnutí až od 90. let, kdy byl zaznamenán jejich větší rozvoj. Svědčí o tom i statistické údaje, mezi lety 1993 a 2002 stoupl podíl ekologicky obhospodařované půdy v EU trojnásobně. Tato půda tvoří více jak dvě procenta zemědělské půdy v Evropské unii a na potravinářském trhu tvoří podíl biovýrobků 2,5%.⁵⁶ A stále se objevuje snaha o další nárůst jak ekologicky obhospodařované půdy, tak i biovýrobků.

Počátky českého ekologického zemědělství lze poprvé zaznamenat ve druhé polovině 80. let, ale se státní podporou začalo být rozvíjeno až od počátku 90. let, po pádu komunistického režimu. V roce 1993 bylo zaznamenáno přibližně 135 ekologických firem, které hospodařily na 15 tisících hektarech zemědělské půdy, a to zejména díky podpoře alternativního zemědělství Ministerstvem zemědělství. Podpora byla v tomto roce sebrána a žádné další finanční zvýhodnění nebylo poskytnuto až do roku 1998, proto nebyl zaznamenán další nárůst. V roce 2001 hospodařilo v České republice 654 ekologických firem na ploše asi 218 tisíc hektarů zemědělské půdy, což činí asi 5,1% veškeré zemědělské půdy. K rozšíření ekologického zemědělství dochází zejména v horských a podhorských oblastech, kde se nachází kvalitní voda a chráněné parky a krajinné oblasti. Z toho vyplývá, že 90% ekologicky obhospodařované půdy tvoří travnaté plochy, orné půdy je nedostatek. Proto v roce 2001 produkce nebyla schopná pokrýt poptávku zejména po bioovoci a biozelenině a bylo nutno je tedy dovážet ze zahraničí.⁵⁷

⁵⁵ Podrobněji viz: IFOAM [online]. About IFOAM. 2009[cit. 2009-3-14]. Dostupné z [www: http://www.ifoam.org/about_ifoam/index.html](http://www.ifoam.org/about_ifoam/index.html)

⁵⁶ Podrobněji viz: Moudrý, J.: Biopotraviny – hodnocení kvality, zpracování a marketing. Praha; Ministerstvo zemědělství ČR v Ústavu zemědělských a potravinářských informací 2002. str. 12

⁵⁷ Podrobněji viz: Moudrý, J.: Biopotraviny – hodnocení kvality, zpracování a marketing. Praha; Ministerstvo zemědělství ČR v Ústavu zemědělských a potravinářských informací 2002. str. 14

V České republice i ve světě zájem o biopotraviny stoupá. Je to dáno tím, že se ve společnosti zvyšuje pocit sounáležitosti s přírodou. Označení BIO zaručuje, že bylo při výrobě produktu postupováno tak, aby nepoškozovalo životní prostředí. Je to však také určitý trend, který se v dnešní době rozšířil i mezi lidi, kteří se o stav přírodního prostředí příliš nezajímají a konzumací biopotravin si jen zvyšují svou prestiž. Ať je tomu tak či tak, je jisté, že je biotrend mezi lidmi stále populárnější. Za rok 2006 byl celosvětový obrat v biopotravinách 31 miliard eur, což je nárůst od roku 2002 o celých 79 procent.⁵⁸ Ale ani Česká republika nezůstává pozadu. V roce 2008 utratili Češi 1,8 miliardy korun a předpokládá se, že v roce 2010 dosáhne obrat 2,5 miliardy korun.⁵⁹

Tabulka 6. Obrat na trhu biopotravin v ČR (v mil. Kč)

Rok	Milióny Kč
2002	150
2003	180
2004	270
2005	350
2006	760
2007	1.290
2008	1.800

Pramen: agentura Green marketing, dostupné z [www](http://www.ekolist.cz/zprava.shtml?x=1976889): <http://www.ekolist.cz/zprava.shtml?x=1976889> a <http://www.euro.cz/detail.jsp?id=13900> a http://www.novinky.cz/ekonomika/cesi-kupuji-vice-biopotravin_94763_i8590.html, upraveno Lucie Vojtíšková

Dle agentury Green marketing v roce 2005 kupovaly tyto výrobky nejčastěji ženy mezi 25 a 44 lety s vysokoškolským vzděláním. Nutný je vyšší příjem, protože biopotraviny

⁵⁸ Podrobněji viz: Mach, M.: Green Marketing: Potraviny jsou nejrychleji rostoucí trh. [online] Ekolist. 3/2007[cit 2009-4-1]. Dostupné z [www](http://www.ekolist.cz/zprava.shtml?x=1976889): <http://www.ekolist.cz/zprava.shtml?x=1976889>

⁵⁹ Podrobněji viz: Tryner, M.: Češi loni za biopotraviny utratili 1,8 miliardy.[online] Euro.cz. 3/2009[cit 2009-4-1]. Dostupné z [www](http://www.euro.cz/detail.jsp?id=13900): <http://www.euro.cz/detail.jsp?id=13900>

jsou oproti běžným citelně dražší. Stále však biovýrobky kupuje pravidelně jen málo spotřebitelů. Čtvrtina populace po nich sáhne jen občas, téměř polovina obyvatel je vůbec nenakupuje.⁶⁰

Mimo větší města je dostupnost biopotravin nízká. Většina lidí se k biopotravinám dostává obtížně, část se k nim nedostane vůbec. I informovanost zákazníků je oproti jiným vyspělým státům relativně nízká. Ve světě je úroveň ekologického uvědomění výrazně vyšší než u nás.

Nekupují se však jen domácí biopotraviny. Biopotraviny dovezené ze zahraničí tvořily v roce 2008 57% celkového počtu biopotravin, což je oproti předchozím letům mírný pokles. Bioprodukty se nejčastěji prodávají v hypermarketech a supermarketech, počet malých obchodů s biopotravinami či zdravou výživou opět klesl a to na 19% v roce 2008. Zejména v zahraničí existují tak zvané biosupermarkety, které nabízejí širokou škálu biovýrobků.

12.3 Podmínky označení BIO

Biopotravina se vyrábí z bioproduktů a musí splňovat podmínky předepsané Zákonem o ekologickém zemědělství. Při zpracování bioproduktů musí být vyloučena kontaminace nežádoucími látkami a zároveň musí být kontrolován celý výrobní proces, nesmí se používat chemikálie, barviva, aromatické látky a podobně. Biopotravina musí obsahovat více než 95 % hmotnosti nebo objemu bioproduktů a musí mít osvědčení o biopotravině od kontrolního orgánu, pak teprve může být označena slovem BIO. V případě, že při výrobě biopotraviny bylo použito méně než 95%, avšak alespoň 70% hmotnosti nebo objemu bioproduktů, označuje se biopotravina procentem obsahu, který pochází z ekologického zemědělství. Je tedy možné k výrobě biopotravin použít i přídatné a pomocné látky a suroviny, které nepocházejí z ekologického zemědělství, avšak jen do 5ti, popř. do 30ti procent.

Pěstování, popřípadě chov a výroba biopotravin musí být pravidelně kontrolována, aby se neobcházel zákon. Podle nařízení rady EHS každá členská země EU musí zavést systém inspekce. Ta podniky kontroluje a v případě přestupku může označení BIO odstranit. V České republice za dodržování zákona o ekologickém zemědělství zodpovídá Ministerstvo zemědělství, které uzavírá smlouvu s firmou, která takové kontroly provádí. V současné době

⁶⁰ Podrobněji viz: Novinky.cz [online]. Češi kupují více biopotravin. 9/2006 [cit. 2009-4-1]. Dostupné z [www: http://www.novinky.cz/ekonomika/cesi-kupuji-vice-biopotravin_94763_i8590.html](http://www.novinky.cz/ekonomika/cesi-kupuji-vice-biopotravin_94763_i8590.html)

je takovou firmou Kontrola ekologického zemědělství KEZ. Ta jednak zajišťuje nezávislou kontrolu a certifikaci producentů, ale i ekologické zemědělství propaguje.

Poptávka po potravinách obecně je ovlivněna výší příjmů, cenami potravin, stupněm samozásobení, zvyklostmi, vzděláním, informovaností. Co se týče ceny biopotravin, jsou biopotraviny v porovnání s obdobnými produkty dražší, avšak u nás není rozdíl mezi běžnými potravinami a biopotravinami tak velký jako v západní Evropě, kde biovýrobky stojí o 60 až 300% více než běžné výrobky, zatímco u nás je to jen o 10 až 70% více.⁶¹

12.4 Objem nabídky biovýrobků

Sortiment je na českém trhu ve srovnání s vyspělými zeměmi také malý, v polovině roku 2000 bylo v databázi KEZ 315 schválených výrobků, z toho je 25 živočišného původu a to jsou hlavně sýry. Maso a mléko v biokvalitě je zatím málo dostupné.

Existují však i takové výrobky, které lidi dosti matou. Jedná se zejména o nepotravinářské výrobky jako například biopantofle či biobrikety, což je jen nesmysl se snahou vydělat na dnešní biomódě. Biopotraviny znamenají dnes velký zisk, proto se začali biopotravinami zabývat firmy, kterým nejde příliš o prostředí, ale právě o zisk. Často užívají název bio, ačkoliv nebyl schválen kontrolní agenturou KEZ. Existují i bio restaurace, u nichž může být kontrola také pochybná. A zisk mají tyto firmy mnohem větší, než kdyby prodávaly běžné zboží nebo vařily běžná jídla bez nálepky bio.

Co se týče lidí, dělí se většinou na dva základní tábory. Jedni biopotravinám věří, nakupují je a myslí si, že dělají něco pro sebe i pro přírodu. Druzí v biopotraviny nevěří. Ne že by nechtěli žít v souladu s přírodou, ale nevěří, že jsou skutečně vyráběny podle předpisů, protože se nemůže kontrolovat každý výrobek, natož, jestli se hospodářská zvířata pasou v čistém prostředí. Tito lidé se domnívají, že kdyby se lidé snažili jíst zdravě, nepřejívali by se a věnovali se pohybu, udělali by pro sebe víc, než když konzumují biosladkosti. Zastánci biopotravin naopak tvrdí, že pokud lidé nebudou nakupovat biopotraviny v supermarketech, ale budou dojíždět na speciální biofarmy, přesvědčí se, v jakém prostředí se rostliny pěstují a zvířata chovají a nebudou mít o biopotravinách pochyb. Ale je to finančně a časově náročné a málokdo si může takovou investici v dnešní době dovolit.

⁶¹ Podrobněji viz: Moudrý, J.: Biopotraviny – hodnocení kvality, zpracování a marketing. Praha; Ministerstvo zemědělství ČR v Ústavu zemědělských a potravinářských informací 2002. str. 26

Čtvrtým paradoxem je skutečnost, že ačkoliv se lidé v dnešní době snaží vrátit k přírodě, žít a jíst v souladu s ní, vědci se pokouší vyvíjet potraviny nepřírodní, umělé, s novými, lepšími vlastnostmi. Vliv biopotravin i geneticky upravených potravin na lidské zdraví je stále nejasný. Biojablko nemusí být zdravější než běžné jablko, nevypěstované v souladu s ekologickým zemědělstvím. Zároveň i geneticky upravené rajče nemusí být škodlivější než běžné rajče, kterému nebyly uměle přidány některé geny. Je to do značné míry otázkou módy, který z produktů je oblíbenější. Zatímco dříve byly preferovány produkty umělé, dnes se dává přednost produktům přírodním. Přitom nikdo nemůže zaručit, že se tento fakt za čas zase otočí.

13. Fast food

Fast food neboli rychlé občerstvení může mít dvě podoby. Patří sem stánky na ulicích, kde není možné sedět a kde se prodává jídlo ve stoje do ruky. Dnes se s tím často pojí anglické výrazy TO GO nebo TAKE AWAY, kterým už i lidé nemluvíci anglicky dobře rozumí. Ve 20. století se také rozšířily fast foodové restaurace, kde se lidem dostane rychlého občerstvení, ale mohou přitom zároveň posedět. Tyto restaurace vlastní především mezinárodní řetězce, které své frančizy budují po celém světě.

13.1 Historie fast foodu

Rozvoj rychlého občerstvení má své kořeny v rozvoji urbanizace. Již v antickém Římě bylo běžné, že se ve městech na ulicích nacházely stánky s občerstvením, nejčastěji chlebem a vínem. Podobně tomu bylo i na jiných kontinentech a v jiných kulturách, nejčastěji v Asii. Zde stánkaři nabízeli svá typická jídla, například pokrmy z nudlí. I pro středověk je typické, že se ve městech na velkých náměstích prodávali různé pochutiny, pro děti i dospělé. Existovaly však i větší stravovací organizace, které byly určeny zejména pro ty, kteří si nemohli dovolit bydlení s kuchyní a tak se museli stravovat venku. Mimo ně existovalo i velké množství obchodníků a cestovatelů, kteří se na cestě za výdělkem mohli po delší cestě mezi městy více najíst.

V přímořských přístavech byly jako rychlé občerstvení často podávány ryby. Typické je to zejména pro Velkou Británii. To byl vlastně předchůdce typického britského fast foodového jídla fish and chips (ryba a hranolky). Z důvodů válek či krizí se obsah rychlého občerstvení měnil, podle toho, co bylo právě dostupné. Tak se například využívalo kuřecí maso či po 1. světové válce dokonce maso z krocana. Typickým výrazem britského fast foodu je sendvič, se kterým přišel John Montagu v roce 1762. Postupně se rozšířily i jiné druhy kuchyně, například se začala prodávat italská pizza či čínské jídlo, později začaly vznikat i fast foody se zdravějšími jídly. Nutno podotknout, že Britové patří k největším konzumentům fast foodových jídel. Dle výzkumu tvoří jejich konzumace 25% celkové konzumace fast foodových jídel na světě.⁶² Na základě výzkumu mezinárodní agentury Synovate se ukázalo,

⁶² Podrobněji viz: Wikipedia: the free encyclopedia [online]. St. Petersburg (Florida): Wikimedia Foundation, 2001-, last modif. 29.3. 2009[cit. 2009-3-30]. Wikipedia: Fast food. Anglické rozhraní. Dostupné z [www.http://en.wikipedia.org/wiki/Fast_food](http://en.wikipedia.org/wiki/Fast_food) , přeloženo: Lucie Vojtíšková

že fast food je navštěvován nejvíce obyvateli Velké Británie, 45% Britů by uvedlo, že by se nemohli fast foodového jídla vzdát. Je to dokonce více než Američanů, kteří jsou stravováním ve fast foodech proslulí.⁶³

Za první fast food ve Spojených státech se dá považovat stánek s hot dogy, se kterým přišel německý řezník Charles Feltman v roce 1867. Avšak za novodobého zakladatele fast foodu bývá považován Američan českého původu Ray Kroc s bratry Dickem a Macem McDonaldovými. Základem jejich strategie byla velká rychlost obsluhy, relativně nízké ceny, balení do krabic a sáčků. Důležitou roli také sehrála hygiena a čistota přípravy jídla. Zákazníci se mohou o čistotě ujistit, protože vidí až do kuchyně. Fast food je vlastně zavedením taylorismu do potravinářského průmyslu. Souvisí s racionalizací dělby práce, zavedením kultu rychlosti do oblasti jídla. První samoobslužné bufety začaly vznikat v 50. letech v USA. Síť frančizových poboček se začaly rozšiřovat zejména podél hlavních dopravních tahů a v nákupních centrech. Na rozdíl od Ameriky, byla v Evropě zprvu tato myšlenka přijata v celku chladně. Pro Evropany byl čas jídla něčím ritualizovaným, byla to chvíle, kdy všechny zmatky a rušivé vlivy byli potlačeny. Avšak poté, co čas začal hrát velmi důležitou roli, ženy odešly masově do zaměstnání, zkrátily se přestávky na oběd, přišel americký trend i do Evropy a dále pak i na jiné kontinenty.

13.2 Zdravotní hledisko fast foodu

Dnes jsou fast foody symbolem nezdravého stravování. Mnoho lékařů se shoduje v tom, že tyto produkty jsou vysoce kalorické a obsahují velké množství tuků, které nezpůsobují pouze obezitu, ale i potíže se zdravím, zejména poškozují kardiovaskulární systém, způsobují cukrovku, hrozí i nádory tlustého střeva. V tomto ohledu jsou fast foody ještě nebezpečnější, protože si je oblíbily zejména děti a tyto nemoci je mohou postihnout už v útlém věku. Pro děti je fast food lákavý nejen svou nabídkou pokrmů, ale jsou často lákány i na hračky a zábavu, kterou jim fast foodová restaurace nabízí.

Dnes, když začíná dominovat trend štíhlé linie, se i fast foody přizpůsobily méně nezdravému stravování. V jejich nabídce se začínají objevovat zeleninové či ovocné saláty,

⁶³ Podrobněji viz: Prameny zdraví [online] Obézních přibývá, nejvíc milují rychlé občerstvení. 9.1. 2008 [cit. 2009-3-31]. Dostupné z [www: http://hubnuti.pramenyzdravi.cz/3108015/Obeznich-pribyva-nejvic-miluji-rychle-obcerstveni.php](http://hubnuti.pramenyzdravi.cz/3108015/Obeznich-pribyva-nejvic-miluji-rychle-obcerstveni.php)

údajně používají i přípravky se sníženým obsahem tuku. I dietologové se některým nabídkám rychlého občerstvení nebrání. Tvrdí, že tradiční česká jídla jako tučné vepřové maso nebo škvarky jsou kaloričtější a tučnější než jídla z fast foodů. Například žemle s kuřecím masem je v každém případě zdravější než tradiční „knedlo-vepřo-zelo.“

V poslední době se také rozšířilo podávání informací ohledně nutričních hodnot, které obsahuje strava fast foodů. Lidé tedy mají informace, co vlastně zkonzumují a jak je to škodlivé či prospěšné jejich zdraví.

Nejrozšířenější fast foodovou restaurací světa je McDonald's. Jejich třicet tisíc restaurací se nachází ve 120ti zemích světa. Každodenně navštíví tuto restauraci okolo 47 miliónů lidí. V České republice se otevřela první restaurace McDonald's 20. března 1992 ve Vodičkově ulici v Praze. Firma uvádí, že za 15 let své působnosti v České republice vydělala 20,6 miliard korun.⁶⁴

Fast foody jsou trend dnešní uspěchané doby, který se jen přizpůsobil dnešním nárokům na čas. Existují jeho příznivci i odpůrci, ale téměř každý občas uvítá, když si v krátké chvíli může naplnit prázdný žaludek. V České republice je však zajímavá jedna odlišnost. Tato odlišnost se týká ceny, kterou mezinárodní fast foodové řetězce hodnotí své produkty. Zatímco pro Velkou Británii a Spojené státy je typické, že tato jídla jsou většinou levnější a porce větší, u nás je tomu obráceně. Sice se ceny od počátku fast foodové éry u nás snížily, ale i přesto je cena v poměru k velikosti větší než je tomu na Západ od ČR.

Fast food je tedy rychlým řešením, jak zahnat hlad. Avšak je neřádkým jevem, že fast foodové restaurace typu McDonald's, KFC a podobně jsou plné cizinců, kteří vyhledávají fast foody i v zahraničí. Jsou to nejčastěji turisté, kteří chtějí poznat město, zemi a kulturu a přitom neochutnají typické jídlo dané země a raději navštíví to, co je jim známé, co je nezklame. Poskytuje jim to určitou jistotu, i když se nachází daleko od domova. To je právě to, co je podle vyznavačů slow food jeden z nejhorších důsledků takovéto globalizace. Ztrácí

⁶⁴ Podrobněji viz: McDonald's [online]. McDonald's v České republice. 2008 [cit.2009-3-31]. Dostupné z www: http://www.mcdonalds.cz/cs/onas/spolecnost/historie_v_cr.shtml

se to, co k dané kultuře neodmyslitelně patří. Nejsou to jen památky, které by cizince měly nalákat, ale mělo by je lákat i tradiční místní jídlo.

14. Slow food

Hnutí Slow food (tzn. za pomalé jídlo) vzniklo v Itálii v roce 1986 jako odezva na masovou produkci a globalizaci jídla. Založil ho novinář a gastronom Carlo Petrini poté, co byla otevřená nová pobočka sítě McDonald's na historickém náměstí Piazza di Spagna v Římě.

Hnutí zahrnuje přes sto tisíc členů po celém světě a má za cíl vytvořit protiklad k dnešní masové výrobě a standardizaci, jak potravin, tak i jejich konzumaci. Toto hnutí uznává tradiční, regionální a národní kuchyně, které připravují rozmanité speciality a používají k tomu své zvláštní techniky vaření. Chce, aby si lidé více vychutnávali místní kuchyni, která by mohla být ohrožena díky standardizaci jídel, kterou vyznávají mezinárodní fast-foodové řetězce jako je například McDonald's. Členové hnutí slow food vyznávají konzumaci produktů místní výroby, domácích plodin a vyzdvihují staré zapomenuté tradiční recepty.

U slow food jde o to, co jíte, ale i jak to jíte. U jídla je důležitý požitek. Jídlo by mělo být chutné, zdravé a při jeho výrobě by nemělo být ničeno životní prostředí. Stoupenci tohoto hnutí uznávají biodiverzitu, oceňují tradiční výrobní metody a ty, kdo tímto způsobem vyrábí, tedy tradiční drobné zemědělce, výrobce, pastýře či rybáře. Slow food se snaží podporovat tyto lidi nejen konzumací jejich produktů, ale i finančním příspěvkem na podporu takovýchto projektů.

Sdružení spadající pod hnutí slow food se nazývají konvivia, což v latině znamená vzájemnou pohostinnost, a tato sdružení pořádají pro své členy různé aktivity a společenské události. Zde je možné se dozvědět něco více o výrobě nebo je možné ochutnávat potraviny, se kterými se lidé nemohou příliš v supermarketech setkat.

14.1 Hlavní zásady slow food

Pro jídlo slow food je typické, že musí vycházet z místních podmínek a tradic, neprochází žádnými zbytečnými úpravami ani zbytečným transportem. Velká pozornost se věnuje přípravě a stolování, i prosté jídlo by mělo mít důstojnost a mělo by se stát malým

společenským rituálem. Důraz je kladen na malé lokální producenty potravin, kteří si zaslouží více podpory. Neměli by být jen zatěžováni předpisy a povinnostmi ⁶⁵

14.2 Programy slow food

Základními hesly jsou kvalita, čistota a férovost. K tomu je však nutná znalost. Je tedy třeba se o jídle něco naučit. Slow food se snaží lidi naučit, jak znovu objevit potěšení z konzumace, ale snaží se naučit lidi také to, aby se starali o to, odkud k nim jídlo přichází. Proto slow food pořádá vzdělávací programy pro děti, mládež i dospělé. Odborníci učí na „Seminářích chuti“ srovnávat různé pokrmy a poznávat, jak se hodí k určitým nápojům. Slow food však pořádá i programy ve školách. Může spolupracovat na učebních plánech nebo například se podílet na přípravě školních obědů. Zastává názor, že každá škola by měla mít svůj pozemek, k tomu by také mělo dopomáhat místní konvivium Slow food. Zajímavostí také je, že slow food vytvořilo i vlastní Univerzitu gastronomie v Itálii ve městech Pollenzo a Colorno. Jsou tu tříleté i roční studijní programy, ale i krátkodobé kurzy.

O tematice slow food vychází i časopisy, například International Herald of Taste and Culture. Vychází čtvrtletně v šesti jazycích, informuje o samotném hnutí, o jeho historii, ale i o módních chuťových trendech, místní výrobě a podobně. Snaží se usnadnit výměnu informací mezi různými zeměmi a kulturami.

Pořádají se také konference, festivaly či veletrhy, kterých se účastní firmy z celého světa, včetně těch našich. Firmy prezentují své produkty a vyzdvihují jejich kvalitu. Jedním z takových veletrhů je například Slow Food Stuttgart.

Lidé si často pletou slow food s biopotraviny. Avšak není to to samé. Zastánci slow food preferují plodinu vypěstovanou na vlastní zahrádce místo toho, aby kupovali biopotravinu dovezenou z jiné země. V zemích jako je Itálie či Švýcarsko existují regály se slow food potravinami, jak to známe u biopotravin a výrobků DIA. Avšak tento trend je zatím u nás v nedohlednu. Proto ideální způsob, jak získávat potraviny slow food je nakupovat u venkovských obyvatel, prodávajících tradičně med, jablka či vejíčka u svých domků na zahradě.

⁶⁵ Kamberská, K.: McDonald's naruby – slow food v Česku. [online] Slow food. 2/2009 [cit. 2009-4-4]. Dostupné z www: <http://www.slowfood.cz/medialni-zpravy/mcdonalds-naruby-slow-food-v-cesku>

Slow food v České republice vzniklo v roce 2000. Zakladateli byli převážně cizinci a dorozumívacím jazykem angličtina. Avšak je plnohodnotným členem mezinárodního hnutí Slow food a podílí se i na zahraničních akcích, které zprostředkovává.

Za podobné uskupení se dá považovat i True Food Network, kterou vede Greenpeace. Ti bojují zejména proti geneticky upravovaným potravinám.

Posledním paradoxem je velká popularita jednotného jídla, jaké nabízejí mezinárodní fast foodové restaurace a zároveň touha po odlišnosti a tradici, které podporuje hnutí Slow food. Část lidí touží po jednotnosti potravin, kdežto jiná část preferuje odlišnosti a specifická místní jídla. Fast food symbolizuje uspěchanou moderní dobu, slow food klade důraz na dostatek času a požitek. Z toho vyplývá, že díky nadbytku potravin v rozvinutých společnostech mají lidé možnost volby. Mohou si zvolit způsob stravování, jaký je jim nejbližší, a nejsou omezeni dostupností potravin.

15. Závěr

Tato práce se snažila přiblížit příčiny a souvislosti hlavních trendů v oblasti dnešní sociologie stravy. Ačkoliv jsou tyto trendy hodně společensky diskutovány, vyzdvihuje se zejména zdravotní hledisko a na to společenské se často zapomíná, ačkoliv je k vyřešení podstaty problému často důležitější.

Jak již bylo zmíněno, jídlo a stravování není pouze individuálním aktem, ale velkou roli hrají společenské aspekty. V tradičních společnostech bylo jídlo a jeho konzumace významným stmelujícím rituálem, vyjadřujícím pocit vzájemné solidarity a pouta. S nástupem industrializace se jeho význam celkově změnil. Změny v rozložení času společně s rozvojem techniky způsobily, že jídlo ztratilo do určité míry svůj rituální význam. Omezilo se na rychlé uspokojení fyzických potřeb a doplnění energie. Tomu přispěla i emancipace žen, které se z oblasti soukromého života dostaly do života veřejného, vstoupily do zaměstnání a začaly se angažovat i ve veřejných záležitostech. Technika se těmto společenským trendům rychle přizpůsobila a přišla s takovými přístroji, které umožní jídlo snadno uchovávat a rychle připravovat. Společné jídlo je stále vzácnější, avšak stále si zachovalo svou dřívější funkci. Společné stolování upevňuje solidaritu a nesmí chybět u žádné důležité události, ať už v osobním či veřejném životě.

Cílem sociologie jídla je mapovat změny v oblasti sociální hodnoty jídla, ale není to zdaleka její jediný úkol. Zajímá se i o sociální nerovnost na pozadí stravování, ale i o produkci potravin či o alternativní stravovacími návyky a podobně. Zachycuje nejen stav a změny probíhající v této oblasti, ale snaží se i vysvětlit širší souvislosti a tím poukázat na možné řešení situace. Ačkoliv dříve byla sociologie jídla považována za podřadnou a nevhodnou pro výzkum, pohled na ní se v době, kdy se problémy v oblasti stravování se stávají rozsáhlejšími a nápadnějšími, značně změnil a i její dřívější kritici jí připisují svůj význam.

Hlad je jedním z hlavních globálních problémů. Zatímco v minulosti byl většinou způsoben špatnou úrodou, která byla zapříčiněna špatným počasím či přírodními katastrofami typu záplav či vichřic, dnes je hlavní problém v ekonomice, globalizaci a také v touze po zisku. Existují organizace, které se snaží lidem trpícím hladem a podvýživou pomáhat, avšak ty nezmůžou nic proti velkým mezinárodním firmám, které rozvojové země doslova vysávají a nevidí, nebo spíše nechtějí vidět, jaké dopady má jejich vývoz surovin pro celou zemi. Jsou bohaté a rozhodně se nechtějí svého zisku vzdát. Často, aby utišily veřejnost, přispívají na

různé charitativní projekty na podporu podvyživených, ale mnoho lidí si neuvědomuje, že to jen malá kompenzace za to, co samy firmy napáchaly. Ve vyspělých zemích je pak potravin nadbytek a často dochází k tomu, že se nestačí zkonsumovat a potraviny, které by třeba zachránily někomu život, jsou znehodnoceny nebo případnou jako krmivo hospodářským zvířatům. Přínos sociálních hnutí spojených s tímto problémem je především v tom, že na problém více upozorňují a tím vytváří tlak na firmy ze strany veřejnosti i médií.

Naopak lidé ve vyspělých západních zemích nakupují v obchodech s přeplněnými regály, často potravinám neodolají a jedí víc, než by bylo potřeba. Společně s nedostatkem pohybu, který je způsoben dnešním životním stylem a každodenním osmihodinovým sezením v zaměstnání, je to důvod, proč se hmotnost lidí na Západě neustále zvyšuje. Do potravin je přidáváno mnoho energie navíc, vyrábí se velká škála cukrovinek, které lidem nedodají potřebné živiny, ale jen kalorie, které se projevují na váze a následně pak i na zdravotním stavu. I přes varování zdravotníků, ideálu štíhlosti a tlaku médií, stále obézních lidí přibývá. Zisk z toho mají opět velké potravinářské korporace a tak přichází se stále novým a novým zbožím, které by zákazníky nalákalo. A to zejména děti. Obezita u dětí je ještě závažnější nejen ze zdravotního hlediska, ale i z hlediska sociálního, obézní děti (ale i dospělí) hůře zapadají do společnosti svých vrstevníků.

Paradoxní je, že lidé v západních společnostech neustále tloustnou, ačkoliv zde panuje kult štíhlé linie. Ze stránek časopisů a televizních obrazovek na lidi hledí krásní a štíhlí jedinci, kteří se stále více vzdalují běžné populaci. Pokud bude současný nárůst hmotnosti pokračovat, za chvíli budou mít štíhlou postavu pouze herečky a modelky. Proto je tolik v poslední době rozšířen průmysl spojený s přípravky na hubnutí, přes léky, nápoje, speciální potraviny až ke cvičicím strojům. Přesto, že zázraky nepřicházejí, lidé tyto přípravky kupují stále více, na čemž opět vydělávají firmy. Existují však i takové ženy, které se proti tomuto ideálu bouří a považují ho za nátlak ze strany mužů. Vytvářejí pak různá hnutí za přijetí vlastní postavy a podobně. Je zřejmé, že takovouto kulturu ovlivňuje i ekonomická situace. V zemích s nedostatkem potravin je silná žena výrazem bohatství, pro manžele je to vizitka toho, jak se umí o ženu dobře postarat.

Z tohoto velkého kontrastu vznikají různé nemoci spojené s poruchou příjmu potravy, zejména mentální anorexie a mentální bulimie. Mladé ženy a dívky touží být štíhlé a komplexy ohledně jejich postav typické pro dospívání způsobují rozvoj těchto nemocí. Na dívky má však vliv nejen vnější prostředí, ale i to vnitřní, nejčastěji to bývá rodina. Ať už

přehnaný tlak na dceru či naopak nevšímavost rodičů vedou k tomu, že se u dívky vyvine některá z těchto poruch.

Vegetariánství jako uvědomělý výběr potravy má své důvody také v oblasti medicínské, ale často se vyzdvihují i důvody morální. Vegetariáni bojují svým „bezmasým vyznáním“ proti špatnému zacházení se zvířaty i s přírodou. Nechtějí podporovat společnosti zaměřené na potravinářský průmysl, které týrají zvířata a devastují přírodu. Avšak s tím, jak se jejich počty rozšiřují, právě takové firmy zaujali, protože v nich vidí další příležitost, jak na nich vydělat. Dostáváme se tedy k dalšímu paradoxu a to, že ačkoliv se snaží vegetariáni svým životním stylem (samozřejmě ne všichni) dávat najevo, že nesouhlasí s masovou výrobou velkých firem, nakonec se stávají také jejich zákazníky a tím, že nakupují speciální vegetariánské potraviny, je podporují. Z hlediska zdravotního je jejich přístup také diskutabilní, jelikož ani zdravotní odborníci se jednotně nedokážou shodnout na tom, zda je vegetariánství zdraví prospěšné či není. Je to tedy na každém jednotlivci, jaký způsob stravování přijme za vlastní, každý má možnost své racionální volby. Ovšem existují takové případy, že jedinec možnost volby nemá a konzumovat maso mu neumožní podmínky. Jedná se zejména o lidi v rozvojových zemích, kde je jim maso nedostupné.

Lidé však nemusí nekonzumovat produkty živočišného původu, aby žili v souladu s přírodou. Popularita tak zvaných bioproduktů dnes nabírá na síle. Otázka je zde také sporná. Je o tolik zdravější konzumovat malé, nevhledné jablko, které má nálepkou BIO, než velké červené jablko, které však nebylo vypěstováno v plném souladu s přírodou? Lidé se snaží opět přiblížit k přírodě, jedí potraviny vypěstované v přirozených podmínkách, avšak většina z nich ostatní své chování přírodě nepřizpůsobí. Jezdí automobily a znečišťují tak ovzduší, vyhazují odpadky tam, kam nemají. Biopotraviny se tedy dají považovat nejen za určitý životní styl, ale i za módní trend, který nevypovídá nic o skutečném vztahu k přírodě, ale jen o tom, že se lidé snaží vypadat v lepším světle a hrát na ostatní určitý dojem.

Ačkoliv se stále zvětšuje poptávka po bioproduktech, ve vědeckých ústavech genetického inženýrství se neustále dělají pokusy s geny DNA tak, aby se zlepšily vlastnosti pěstovaných rostlin. Do rostlin se přidávají nejen geny jiných rostlin, ale i geny živočichů. Proto rostou obavy z takového smíchání genů, že už nikdy nebudou existovat „čisté,“ přírodní rostliny. Nebezpečí přenosu na přírodní rostliny je velké, stačí pouze stejné opylování. Celkově se geneticky modifikovaným potravinám příliš nevěří. Výzkumy jsou poměrně v počátcích, první geneticky upravené potraviny byly schváleny až v roce 1994. Lidé stále vybírají přírodní potraviny, ale navzdory tomu, že musí být geneticky upravená potravina

přísně označena, není stoprocentně jisté, že potravina je úplně čistá, bez jiných cizích genů. Navíc fakt, že jsou rostliny geneticky modifikovány, nezvýhodňuje zákazníky, ale jen firmy, které rostliny pěstují. Jsou odolnější vůči škůdcům, méně hnijí, a tak firmám neutíká zisk z rostlin, které musí z podobných důvodů zlikvidovat. Další vývoj geneticky modifikovaných potravin se dá jen těžko odhadovat. Hnutí proti těmto rostlinám je poměrně silné, avšak nestává se, že by již schválený postup byl stažen zpátky jako nezákonný.

Ačkoliv se objevuje tendence jíst zdravě, přes to jsou dnes fast foody stále velmi oblíbené. Obrat velkých fast foodových řetězců se zvyšuje spolu s tím, jak se objevují další francízy ve stále nových zemích, často i rozvojových. Fast foody nemají o zákazníky nouzi, oblíbené jsou zejména mezi dětmi a mladými lidmi. V České republice není tento trend naštěstí rozšířený, ale zejména ve Spojených státech či Austrálii je běžné, že jako školní jídelny působí některé z fast foodových restaurací, které jsou mezi dětmi oblíbené a těší se tak i velkému zisku. S rostoucí obezitou mezi dětmi a mladými lidmi však tento trend upadá a do školních jídelen se pomalu navrácí zdravější kuchyně. Nutno podotknout, že se přeci jen fast foody přizpůsobily trendu zdravějšího stravování tím, že zařadily do svých menu i zdravá jídla, především zeleninové saláty.

Ale nejde tu jen o nezdravé jídlo, hnutím či jiným organizacím jde o to, jak se takové jídlo vyrábí a konzumuje. Nelíbí se jim jeho masovost a stejnost, rychlá konzumace a způsob stolování. Jedním takovým hnutím je slow food. To zdůrazňuje požitky jídla, domácí výrobu a lokální speciality. Toto hnutí neuznává ani biopotraviny dovezené z jiné země než ve které se konzumuje. Hnutí působí po celém světě a počet příznivců neustále roste. I v České republice má své zastoupení, avšak ne v příliš velkém počtu. Do budoucna má však šanci se stát podobným významným hnutím jako vegetariánství či prosazování biopotravin a přispěje tak k větší diverzitě v oblasti stravovacích návyků.

S každým tímto problémem se pojí určitá sociální hnutí, případně i neziskové organizace. To se snaží bojovat za své cíle a přesvědčení, jejich terčem jsou především velké mezinárodní korporace nehlídící na blaho lidí, ale na svůj vlastní zisk. Většinou se pojí i s ekologickými prvky, bojují za práva lidí, zvířat i přírody.

Všechny zmíněné paradoxy jsou dány dnešní postmoderní dobou, pro kterou je charakteristická rozmanitost a pluralita a to i v oblasti stravy. Jsou oblasti nadbytku i nedostatku potravin a tam, kde je potravin dostatek, mohou lidé volit různé způsoby stravování. V postmoderně se zájem začíná postupně přemísťovat z pracovních problémů na ty osobní. Vnější podmínky mají dopady na nejrůznější stránky člověka, tedy i na oblast jídla

a stravování. Proto se s tím související okolnosti hledají v širší oblasti než v oblasti psychologické a medicínské. Člověk žije ve společnosti, která na něj určitým způsobem působí, v jejímž rámci má možnost volby, avšak je jí i omezen a podřízen, proto úplná svobodná volba není pro člověka možná.

Dnes se nacházíme v postmoderní době, kdy je globalizace teprve na začátku svého vývoje a přes chyby, kterých se dopustila, se může úspěšně dostat do takové fáze, kdy budou relativně spokojeni všichni, jedinci i firmy, nerovnost sice zůstane zachována, ale ten nejhorší stav se zmírní. Je to ovšem ještě otázka dlouhého vývoje a je k tomu nutný zájem jedinců, hnutí i organizací. Rozhodně nevidím tuto budoucnost jako nereálnou.

16. Použitá literatura

- 1) BBC WorldService.com[online]. Fast Food Factory. 6.1.2009[cit.2009-1-16].
Dostupné z www: http://www.bbc.co.uk/worldservice/specials/1616_fastfood/
- 2) Beardsworth, A - Keil, T.: Sociology on the Menu. New York; Routledge 1997
- 3) Buerkle, T: Hunger on the Rise. [online] FAO Media Office. 17.9.2008[cit 2009-3-5].
Dostupné z www:
<http://www.fao.org/newsroom/common/ecg/1000923/en/hungerfigs.pdf>
- 4) Dvořáková-Janů, V. : Lidé a jídlo. Praha; ISV nakladatelství 1999
- 5) European Vegetarian Union[online] How many veggies...? 2/2007[cit 2009-2-20].
Dostupné z www: <http://www.euroveg.eu/lang/en/info/howmany.php>
- 6) Food Agriculture Organization [online] Hunger Map. 2008 [cit. 2008-12-28].
Dostupné z www:
http://www.fao.org/es/ess/faostat/foodsecurity/FSMap/flash_map.htm
- 7) Ghanem, H.: The state of Food Insecurity in the World [online] FAO. 2008 [2009-3-13]. Dostupné z www: <ftp://ftp.fao.org/docrep/fao/011/i0291e/i0291e00.pdf>
- 8) Germov, J.; Williams L.(ed.): A Sociology of Food and Nutrition. Oxford; Oxford University Press 2004
- 9) Goffman, E.: Stigma. Praha; Sociologické nakladatelství 2003

- 10) IFOAM [online]. About IFOAM. 2009[cit. 2009-3-14]. Dostupné z www:
http://www.ifoam.org/about_ifoam/index.html
- 11) INRA (Europe) and European Consumer Safety Organisation[online]. Eurobarometer 52.1.: The Europeans and Biotechnology. 2000 [cit. 2009-3-14] dostupné z www:
http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/ebs_134_en.pdf
- 12) Jandíková, M.: Vegetariánství po česku aneb jeden smažák, prosím. [online] Mladá Fronta Dnes. 30. 4. 2008 [cit. 2009-3-05]. Dostupné z www:
http://zdravi.idnes.cz/vase-telo.asp?c=A080429_105525_alt_medicina_bad
- 13) Kamberská, K.: McDonald's naruby – slow food v Česku. [online] Slow food. 2/2009 [cit. 2009-4-4]. Dostupné z www: <http://www.slowfood.cz/medialni-zpravy/mcdonalds-naruby-slow-food-v-cesku>
- 14) Keller, J.: Až na dno blahobytu. Brno, Duha 1993
- 15) Mach, M.: Green Marketing: Potraviny jsou nejrychleji rostoucí trh. [online] Ekolist. 3/2007[cit 2009-4-1]. Dostupné z www:
<http://www.ekolist.cz/zprava.shtml?x=1976889>
- 16) Maříková, H. – Petrušek, M. . – Vodáková, A.a kol.: Velký sociologický slovník. Praha; Karolinum 1993
- 17) McDonald's [online]. McDonald's v České republice. 2008 [cit.2009-3-31]. Dostupné z www: http://www.mcdonalds.cz/cs/onas/spolecnost/historie_v_cr.shtml
- 18) Ministerstvo zemědělství ČR [online]Slow Food.28.11.2008 [cit. 2009-3-28]. Dostupné z www:
<http://www.mze.cz/Index.aspx?ids=543&ch=73&typ=1&val=42773>
- 19) Montanari, M.: Hlad a Hojnost. Praha; Nakladatelství Lidové noviny 2003

- 20) Moudrý, J.: Biopotraviny – hodnocení kvality, zpracování a marketing. Praha; Ministerstvo zemědělství ČR v Ústavu zemědělských a potravinářských informací 2002
- 21) Myerson, G.: Donna Harawayová a geneticky upravené potraviny. Praha; Nakladatelství Triton 2002
- 22) Němečková, B.: Geneticky modifikované potraviny. [online] E-polis. 27.3.2008 [cit. 21.1.2009]. Dostupné z www: <http://www.e-polis.cz/nezarazene-clanky/251-geneticky-modifikovane-potraviny.html>
- 23) Novinky.cz [online]. Češi kupují více biopotravin. 9/2006 [cit. 2009-4-1]. Dostupné z www: http://www.novinky.cz/ekonomika/cesi-kupuji-vice-biopotravin_94763_i8590.html
- 24) Prameny zdraví [online] Obézních přibývá, nejvíc milují rychlé občerstvení. 9.1. 2008 [cit. 2009-3-31]. Dostupné z www: <http://hubnuti.pramenyzdravi.cz/3108015/Obeznych-pribyva-nejvic-miluji-rychle-obcerstveni.php>
- 25) Salaquardová, J.: BIOPOTRAVINY aneb řekni mi, co jíš, a já ti řeknu, jaký budeš!. MEDEA KULTUR, s.r.o.
- 26) Slow Food[online] About us. 2008[cit. 2009-4-1]. Dostupné z www: http://www.slowfood.com/about_us/eng/philosophy.lasso
- 27) Slow Food Prague[online] O nás. 10.3.2009 [cit. 2009-4-1]. Dostupné z www: <http://www.slowfood.cz/o-nas>
- 28) Šubrt, J.: Civilizační teorie Norberta Eliase. Praha; Karolinum 1996

- 29) Tryner, M.: Češi loni za biopotraviny utratili 1,8 miliardy.[online] Euro.cz. 3/2009[cit. 2009-4-1]. Dostupné z www: <http://www.euro.cz/detail.jsp?id=13900>
- 30) Tvarohová, J.: Češi čím dál víc tloustnou, nadváhu má třetina mladých[online] Mladá Fronta Dnes. 6.2.2009 [cit. 2009-2-21]. Dostupné z www: http://zpravy.idnes.cz/cesi-cim-dal-vic-tloustnou-nadvahu-ma-tretina-mladych-p0z-/domaci.asp?c=A090206_104752_domaci_pje
- 31) Wikipedia: the free encyclopedia [online]. St. Petersburg (Florida): Wikimedia Foundation, 2001-, last modif. 29.3.2009[cit. 2009-3-30]. Anglické rozhraní. Dostupné z www: http://en.wikipedia.org/wiki/Main_Page
- 32) Wikipédie: otevřená encyklopedie [online]. St Petersburg (Florida): založení Wikimedia 2001-, poslední změna 29.3.2009 [cit. 30.3.2009]. Dostupné z www: http://cs.wikipedia.org/wiki/Hlavn%C3%AD_strana
- 33) Wilková, S.: Je BIO podvod? Magazín Dnes 2009 č.5 Mirasol - Eating Disorders Recovery Centres [online]. Tucson (Arizona) Eating Disorders Statistics. 2008[cit. 2009-3-5]. Dostupné z www: <http://www.mirasol.net/eating-disorders/information/eating-disorder-statistics.php>
- 34) World Health Organization[online]. Global Database on Body Mass Index. 4/2009 [cit.2009-4-6]. Dostupné z www: <http://www.who.int/bmi/index.jsp>
- 35) World Health Organisation [online].Obesity and Overweight. 2006 [cit. 2009-3-13]. Dostupné z www: <http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs311/en/index.html>
- 36) World Food Programme [online]. Hunger stats. 2008 [cit. 2009-3-5]. Dostupné z www: <http://www.wfp.org/hunger/stats>